

2001 SONRASI TÜRKiYE'DE UYGULANAN
SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

TACİNUR AKSOY
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI / İKTİSAT BİLİM DALI

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

2001 SONRASI TÜRKİYE'DE UYGULANAN
SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

TACİNUR AKSOY

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI / İKTİSAT BİLİM DALI

AKADEMİK DANIŞMAN
Yrd.Doç.Dr.Özgür NARİN

ORDU – 2012

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Bu çalışma jürimiz tarafından .../.../2012 tarihinde yapılan sınav ile İKTİSAT Anabilim Dalı, İktisadi Gelişme ve Uluslar arası İktisat Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan:

Üye:

Üye:

ONAY:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.
.../.../2012

Doç. Dr. İlhan EKİNCİ
Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım yüksek lisans tezimin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya, kullandığım başka yazarlara ait her özgün fikre kaynak gösterdiğimi bildiririm.

.../.../2012

İmza

Tacinur AKSOY

ÖZET

[AKSOY, Tacinur]. [*2001 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Sanayileşme Stratejileri*], [Yüksek Lisans Tezi], Ordu, [2012].

Ülkelerin uyguladıkları dış ticaret politikalarında zaman içerisinde farklılıklar söz konusu olmuştur. Buna bağlı farklı sanayileşme politikaları izlenmiştir. Bu sanayileşme politikalarını, dışa dönük sanayileşme politikaları, içe dönük sanayileşme politikaları, ikisinin karma olarak uygulandığı sanayileşme politikaları olarak gruplandırmak mümkündür.

Çalışmamızın amacı sanayileşme politikalarına kavramsal bir açıklık getirmek ve Türkiye’de 1923’ten günümüze kadar uygulanmış olan sanayileşme politikalarını tarihsel açıdan inceleyip değerlendirmektir. Ayrıca sanayileşme politikaları olarak Türkiye ile benzerlikler gösteren Çin’de ve Güney Kore’de değişik tarih aralıklarında uygulanan farklı sanayileşme stratejileri, Türkiye ile olan dış ticaret ilişkilerinde ne gibi değişiklikler olduğu da incelenecektir.

Son olarak 2001 sonrası süreçte Türkiye’de izlenen sanayileşme politikaları irdelenecek ve Türkiye açısından nasıl bir sanayileşme stratejisi izlendiği, ilgili belgeler gözetilerek değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sanayileşme, Sanayileşme Stratejileri, Türkiye Ekonomisi, Çin Ekonomisi, Güney Kore Ekonomisi

ABSTRACT

[AKSOY, Tacinur]. [*Industrialization Strategies Applied in Turkey after 2001*], [Graduate Seminar], Ordu, [2012].

Different countries pursue different foreign trade policies over time; hence their industrialization policies change. We can classify these industrialization policies as export-oriented industrialization policy, import-oriented industrialization policy and mixed industrialization policy (which uses both export and import-led policies over time).

The purpose of this study was to clarify the concept of industrialization policy and examine the industrialization policies that the Turkish Republic pursued hitherto. In addition, we will compare the industrialization policies in China and South Korea and Turkey and examine the similarities and peculiarities of the different industrialization strategies for different periods by analyzing the changing pattern of trade relations with Turkey.

Finally, we will analyze the industrialization policies pursued in Turkey after 2001 and will discuss the industrialization strategies by examining the related strategy and planning documents.

Key Words: Industrialization, Industrialization Strategies, Turkish Economy, Chinese Economy, South Korean Economy

ÖNSÖZ

Türkiye’de, özellikle Cumhuriyet’in kurulmasından sonra sanayileşme önemli bir hedef olarak belirlenmiştir. 1929 Büyük Buhranı’yla beraber, Türkiye daha çok müdahaleci politikalar uygulamıştır. Müdahaleci politikalar 1945 yılına kadar devam etmiştir. 1950’li yılların başlarına gelindiğinde ise hemen hemen tamamı devlet öncülüğünde olmak üzere kayda değer bir sanayileşme atılımı gerçekleştirilememiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sanayinin denetimi özel sektörün eline geçmeye başlamıştır. Türkiye, 1980 yılı başlarından itibaren ise serbest piyasa ağırlıklı dışa açık politikaları uygulayan ülkeler arasında yer almıştır. Bu çalışma ile özellikle 2001 sonrası Türkiye ekonomisinde sanayileşme yönünde belirlenen politikalar ve bu politikaların ülke ekonomisine etkileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Tezimin hazırlanması ve sonuçlandırılmasında bana her türlü katkıda bulunan değerli danışmanım Yrd. Doç.Dr. Özgür NARİN’e, araştırma boyunca bana her türlü fikir ve kaynak desteği ile yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç.Dr. Kerem GÖKTEN’e, ayrıca her türlü fikir alışverişinde bulunduğum değerli hocam Yrd. Doç.Dr. Çağatay E.ŞAHİN’e teşekkürü bir borç bilirim. Benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen ve her konuda fikir alışverişinde bulunduğum Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı Sayın Prof.Dr. Nuri YILMAZ’a teşekkürlerim sonsuzdur. Son olarak hayatımın her aşamasında varlıklarıyla yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini hiç bir zaman esirgemeyen fedakâr aileme sonsuz sevgilerimle...

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı:	Tacinur Aksoy
Doğum Yeri ve Tarihi:	Sorgun / 01.12.1983
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi:	Erciyes Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi:	Ordu Üniversitesi SBE İktisat ABD
Yabancı Dil:	İngilizce
Çalıştığı Kurum:	Ordu Üniversitesi
İletişim	
E-Posta Adresi	tacinuraksoy@gmail.com
Telefon	
Tarih ve İmza	Temmuz 2012

İÇİNDEKİLER

	<i>Sayfa</i>
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZGEÇMİŞ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1
1.GENEL OLARAK SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ.....	4
1.1. İthal İkamesi Stratejisi (İçer Dönük Sanayileşme).....	6
1.1.1. Kavramsal Olarak İthal ikamesi Stratejisi.....	6
1.1.2. İthal İkamesinin Özellikleri.....	8
1.1.3. İthal İkamesinin Aşamaları.....	9
1.1.3.1. İthal İkamesinin Kolay Aşaması.....	9
1.1.3.2. İthal İkamesinin İkinci Aşaması.....	10
1.1.4. İthal ikamesinin Amaçları.....	11
1.1.5. İthal İkamesi Araçları.....	11
1.1.5.1. Gümrük Tarifeleri, Kotalar ve İthalat Yasakları.....	11
1.1.5.2. Kambiyo Denetimi.....	12
1.1.5.3. Sübvansiyonlar.....	13
1.1.6. İthal İkamesine Dayalı Sanayi Stratejisine Yöneliş Nedenleri.....	13
1.1.7. İthal İkamesinin Yol Açtığı Sorunlar.....	14
1.2. İhracat İkamesi Stratejisi (Dışer Dönük Sanayileşme).....	16
1.2.1. İhracat İkamesi Tanımı.....	16

1.2.2. İhracat İkamesi Araçları.....	18
1.2.3.1. Döviz Kuru Politikası ve Devalüasyon.....	18
1.2.3.2. İhracatta Vergi İadesi.....	18
1.2.3.3. İhracat Kredileri ve Faiz İndirimi.....	19
1.2.3. İhracat İkamesi Stratejisinin Üstün Yönleri.....	19
1.2.4. İhracat İkamesinin Yol Açtığı Sorunlar.....	20
1.3. Karma Strateji.....	21
2. BAZI ÜLKELERDE UYGULANAN SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ.....	24
2.1. Çin.....	24
2.1.1. Çin Ekonomisine Genel Bir Bakış.....	24
2.1.2. Çin'in Dış Ticaret politikaları.....	26
2.1.3. Çin-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri.....	29
2.1.4. Çin'in Sanayileşme Stratejisi Bakımından Değerlendirilmesi.....	30
2.2. Güney Kore.....	33
2.2.1. Güney Kore Ekonomisine Genel Bir Bakış.....	33
2.2.2. Güney Kore-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri.....	35
2.2.3. Güney Kore'nin Sanayileşme Stratejisi Bakımından Değerlendirilmesi.....	36
3. 1923-2000 DÖNEMİ TÜRKİYE'DE UYGULANAN SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ.....	38
3.1. 1923–1930 Uygulanan Sanayileşme Stratejileri	38
3.1.1. İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat 1923).....	41
3.1.1.1. İzmir İktisat Kongresi'nde Alınan Kararlar.....	42
3.1.2. Teşvik-i Sanayi Kanunu (28 Mayıs 1927).....	43
3.1.3. 1923-1930 Dönemi Dış Ticaret Değerleri.....	47
3.1.4. Dönemin Sanayileşme Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi...48	
3.2. 1930–1945 Uygulanan Sanayileşme Stratejileri	49
3.2.1. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı.....	54
3.2.2. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı.....	55

3.2.3.Döneme Ait Nicel Değerler.....	56
3.2.4.Dönemin Sanayileşme Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi....	58
3.3. 1946–1960 Uygulanan Sanayileşme Stratejileri.....	59
3.3.1. 1946-1960 Dönemi Dış Ticaret Değerleri.....	60
3.3.2. Dönemin Sanayileşme Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi...	63
3.4. 1960–1980 Uygulanan Sanayileşme Stratejileri	63
3.4.1. Dönemin Kalkınma Planları.....	65
3.4.2. Döneme Ait Dış Ticaret Değerleri.....	66
3.4.3. Dönemin Sanayileşme Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi..	68
3.5. 1980–2000 Uygulanan Sanayileşme Stratejileri	69
3.5.1. 24 Ocak 1980 Kararları	71
3.5.2. 5 Nisan 1994 İstikrar Programı.....	74
3.5.3. Dönemin Kalkınma Planları.....	75
3.5.4. Döneme Ait Dış Ticaret Değerleri.....	75
3.5.5. Dönemin Sanayileşme Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi..	81
4. 2001 SONRASI UYGULANAN SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ	84
4.1 2001 Şubat Krizi.....	85
4.2. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.....	86
4.3. 2001 Sonrası Dış Ticaret Gelişmeleri.....	87
4.4. Ana Sektörlere Göre İhracat ve İthalat.....	89
4.5. Mal Türleri İtibariyle İhracat ve İthalat.....	92
4.6. Dönemin Sanayileşme Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi.....	94
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	102
KAYNAKÇA.....	105

TABLOLAR LİSTESİ

	<i>Sayfa</i>
Tablo 1. Çin'in Dünya ile Olan Dış Ticareti.....	27
Tablo 2. Çin'in Dünya Ticaretindeki İhracat-İthalat Yüzde Değişimleri.....	27
Tablo 3. Çin'in 2010 Yılı Aylara Göre İthalat ve İhracat Miktarları.....	28
Tablo 4. Çin-Türkiye İhracat-İthalat ve Dış Ticaret Dengesi Değerleri.....	29
Tablo 5. Güney Kore-Türkiye İhracat-İthalat ve Dış Ticaret Dengesi Değerleri.....	36
Tablo 6. 1923-1930 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri.....	47
Tablo 7. 1931-1945 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri.....	56
Tablo 8. 1946-1960 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri.....	61
Tablo 9. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı 1950-1960.....	62
Tablo 10. Ana Sektörlere Göre İhracat 1950-1960.....	62
Tablo 11. 1960-1980 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri.....	67
Tablo 12. Ana Sektörlere Göre İhracat 1960-1980.....	68
Tablo 13. 1980-2000 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri.....	77
Tablo 14. Ana Sektörlere Göre İhracat 1980-2000.....	78
Tablo 15. Ana Sektörlere Göre İthalat 1980-2000.....	79
Tablo 16. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı 1980-2000.....	80
Tablo 17. 2001-2012 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri.....	88
Tablo 18. Ana Sektörlere Göre İhracat 2001-2012.....	89
Tablo 19. Ana Sektörlere Göre İthalat 2001-2012.....	90
Tablo 20. İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı.....	92
Tablo 21. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı.....	93

KISALTMALAR LİSTESİ

ABYKP	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
AR-GE	Araştırma-Geliştirme
BİBYKP	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BEBYKP	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
DBYKP	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EGİAD	Ege Genç İş Adamları Derneği
GİTES	Girdi Tedarik Stratejisi
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
İBYKP	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülleri
SBYKP	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türkiye Sanayi ve İş Adamları Derneği
UNİDO	Birleşmiş Milletler Sınâî Kalkınma Örgütü
ÜBYKP	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
YBYKP	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

GİRİŞ

Hem sosyalist hem de kapitalist strateji açısından iktisadi kalkınma, bazı ortak amaçlara sahiptir. Bu amaçlar, sermaye birikimi ve teknik değişimin hızlandırılmasıdır. Kalkınma süreci, ağırlıklı olarak üretim araçları sahiplerinin yararına işliyor ise kapitalist; çalışan kesimlerin yararına işliyorsa ise sosyalist ya da halkçı öğeler tarafından yönlendiriliyor demektir.

İthal ikamesi, ithalatın yerini yerli üretimin alması anlamına gelmektedir. İthal ikameci sanayileşme, daha önce ithal edilen malların üretiminin, önemli ölçüde yurt içinde gerçekleştirilmesini hedefleyen sanayileşmeye ifade eder. Dışa yönelik sanayileşme ise, bir ülkenin, uluslararası karşılaştırmalı üstünlüklerin belirlediği sanayi dallarında uzmanlaşarak ve dünya piyasaları için üretimi temel alarak gelişmesini hedefleyen bir sanayileşme stratejisidir. Dışa dönük strateji ile ülkenin her sanayi dalında yaygın olarak özel sektörün yatırım yaparak, sanayilerin ileriye ve geriye bağlantılarının etkilerinden yararlanmak yerine, faktör yoğunluğuna uygun alanlarda yatırımları yoğunlaştırıp, böylece kısa sürede dış piyasalara açılmak hedefi gerçekleştirilmek istenir. Dengeli büyüme modelinin uygulanmasını mümkün kılan rasyonel bir ithal ikamesi stratejisi ile desteklenmeden ihraç kabiliyetli belirli sanayilerin geliştirilmesi, kalkınmada ve dış piyasaya yönelmede önemli zorluklara yol açabilmektedir. Bu durumda özellikle gelişmekte olan ülkelerde ithal ikamesi stratejisi uygulamalarının yanı sıra ihraç kabiliyetli sanayilere önem verilebilir. Bu doğrultuda oluşturulan stratejiye karma strateji adı verilmektedir.

Türkiye, daha Cumhuriyet'in kurulduğu ilk günlerden başlayarak sanayileşmeyi önemli bir hedef olarak belirlemiştir. 1929 Büyük Dünya Buhranı'ndan sonra, Türkiye diğer ülkeler gibi ekonomide ister istemez daha çok müdahaleci olmuştur. Diğer taraftan buhranla kapitalizmin temellerinin sarsılması, ekonomisi dışa açık devletlerin bile müdahaleci politikalar uygulaması, buna karşılık Sovyetler Birliği'nin buhrandan etkilenmemesi, devletçi politikalara geçişte önemli dış sebepler arasında yer almıştır. 1932- 1945 yılları arası Türkiye' de iç ve dış sebeplerden dolayı devletçi politikaların uygulandığı yıllar olmuştur. 1930'lardaki devletçilik döneminde sanayileşmenin önderliğini devlet işletmeleri yapmıştır. 1950'li yılların başlarına gelindiğinde hemen hemen tamamı devlet öncülüğünde olmak üzere kayda değer bir sanayileşme atılımı

gerçekleştirilememiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan ithal ikamesi sürecinde, sanayinin denetimi özel sektörün eline geçmeye başlamıştır. 1970’li yılların sonlarında artan kısa dönem istikrarsızlık ve daha önemlisi had safhaya varan dış kaynak kıtlığı nedeniyle sanayileşme süreci tıkanmıştır. Türkiye, 1980 yılı başlarından itibaren Dünya Bankası ve IMF desteğinde serbest piyasa ağırlıklı dışa açık politikaları esas alan neoliberal yaklaşımı benimseyen ve uygulayan ülkeler arasında yer almıştır. 1980’den günümüze kadar olan dönem, dış rekabete açık kalkınma stratejisinin uygulandığı, dış ticaretin ülke gündeminin ilk sırasında yer aldığı, dolayısıyla ihracatın öneminin topluma giderek artan bir şekilde benimsetilmeye çalışıldığı, önemli yapısal ve yönetsel değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 1980’lerde başlayan dışa dönük sanayileşmeye ve ekonomide liberalleşmeye dayalı politikalar günümüze kadar artarak sürdürülmüştür.

Bu çalışma ile Türkiye ekonomisinde sanayileşme yönünde belirlenen politikalar ve bu politikaların ülke ekonomisine etkileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak, sanayileşme, kalkınma ve sanayileşme stratejileri kavramları ile bunlarla yakından ilgili bazı kavramların net şekilde anlaşılması sağlanmaya çalışılarak kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Çalışmanın hazırlanmasında, temel olarak ikincil kaynaklar ve istatistikî verilerden faydalanılmıştır.

Bu çalışmada ilk olarak kavramların net bir şekilde tanımlanmasını sağlamak amacıyla kitap, makale vb. kaynaklardan faydalanılacaktır. Aynı kavramın farklı tanımları çalışmaya dâhil edilerek içeriğin zenginleştirilmesi sağlanacaktır. Ayrıca araştırma konusu içerikli ekonomi kitapları literatür taramasından geçirilip ilgili bölümlerinden araştırmaya yol göstermesi sağlanacaktır. Araştırmada tüme varım yöntemi kullanılarak özelden genele gidilecektir.

Çalışmamız mekân bakımından Çin’de, Güney Kore’de ve Türkiye’de uygulanan sanayileşme stratejileri ele alınacaktır. Zaman bakımından ise Çin ve Güney Kore ekonomileri incelenirken son 10 yıllık dönemler dikkate alınmıştır, Türkiye ekonomisi ise uygulanan sanayileşme stratejileri açısından 1923-1930 dönemi, 1930-1945 dönemi, 1946-1960 dönemi, 1960-1980 dönemi, 1980-2000 dönemi ve 2001 sonrası dönemi olarak incelenecektir.

1923'den günümüze, sanayileşme politikalarını içeren bu çalışma, üç bölüm olarak ele alınmıştır. İlk bölümünde sanayileşme stratejisi kavramı, içe dönük ve dışa dönük sanayileşme stratejileri ve karma stratejisi kavramları ele alınacaktır.

İkinci bölümde, Çin'de ve Güney Kore'de uygulanan sanayileşme stratejileri ve Türkiye ile olan dış ticaret ilişkileri ilgili tablo ve verilerle incelenecektir.

Üçüncü bölümde ise, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından günümüze kadar sanayileşme yönünde uygulanan dış ticaret politikaları ihracat ve ithalat verileri kullanılarak incelenecektir.

Dördüncü ve son bölümde ise, Türkiye'de 2001'den günümüze kadar olan dönemde uygulanmakta olan sanayileşme stratejileri, yayınlanan strateji belgeleri ve raporlarla, ilgili dış ticaret verileri de dikkate alınarak, devletin bir sanayileşme stratejisi uygulayıp uygulamadığı, uyguluyorsa nasıl bir strateji izlediği gerekli verilerle tartışmaya açılacaktır.

1.BÖLÜM

GENEL OLARAK SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

Sanayi kelimesi yaratıcı iş, beceri ve zekânın uygulamaya konulmasını ifade eder (Seyidoğlu, 2002:540). Sanayileşme ise, sürekli bir şekilde sürdürülen uygulamaya dönük bilimsel çalışmaların ve enerji kaynaklarına oturtulmuş bir teknolojinin neden olduğu ekonomik değişmelerdir (Bendix, 1969:5). Bir başka tanımda sanayileşme, sanayi kesiminin geliştirilmesi, sanayinin ekonomik faaliyetler içindeki yerinin artırılması, sanayiye dayalı olarak iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesidir (Seyidoğlu, 2002: 541).

Sanayileşme geniş çerçevede, modernleşme-gelişme kavramlarının ve bu kavramlarla ifade edilen süreç ve amaçların ortak paydası olarak adlandırılmaktadır. Bu anlamda sanayileşme sürecinin doğrudan ve dolaylı etkileri modernleşme ve gelişme kavramlarının kapsamında yer almakta ve bu iki kuramın içeriklerini birbirine yaklaştırmaktadır (Türkay, 2009: 36). Strateji, sanayileşme amacını gerçekleştirmek için izlenen genel yaklaşımlardır. Politikalar ise bu ana stratejiyi uygulamaya koyan araçlardır. Politikalar ana stratejiden bağımsız olarak düşünülemezler. Bir stratejiye karar verilince aynı zamanda uygulanacak politikaların özellikleri ve kullanılış biçimleri de belirlenmiş olur (Tuncer, 1979: 177).

Sanayileşme stratejileri, sanayileşmenin gerçekleşmesi amacıyla betimlenen genel yaklaşımlar olarak ifade edilir. Her stratejinin uygulanabilmesi için, ayrıntılı olarak formüle edilmiş politikalara gereksinim vardır. Vergi, kamu harcaması, para, kambiyo, dış ticaret gibi alanlara ilişkin olarak geliştirilmiş politikalar, sanayileşme stratejilerinin temel görüş ve anlayışlarına uygun özellikler taşımak zorundadır. Sanayileşme stratejileri iktisat politikası demetleriyle somutluk kazanır. Bu politikaların gerek kendi içlerinde, gerekse birbirleriyle ilişkilerinde tutarlı bir bütünlüğe sahip olmaları son derece önemlidir (Ongun, 1989: 40).

Sanayi politikaları, para ve maliye politikası dışındaki araçlarla kaynak tahsisini veya üretim ve kaynak tahsisinin genel mekanizmalarını değiştirmek için tasarlanan politika eylemleridir (Lindbeck, 1981: 391). Genel anlamda ise sanayi politikası, imalat sanayinin yaratılması, güçlendirilmesi ve uluslararası pazarlarda rekabet gücünün artırılmasına yönelik olarak mevcut ülke kaynaklarının etkin yönetilmesi olarak tanımlanabilir (Güven, 2005: 38). Sanayi politikası, girişimcilerin ve işletmelerin

inisiyatif alabilecekleri, fırsatlar yaratabilecekleri ve potansiyellerini kullanabilecekleri, rekabete açık iş ortamını geliştirmeyi hedeflemektedir (DPT, 2003: 1).

Sanayileşmeden ayrı olarak düşünülmemeyen kalkınma kavramı salt üretimin ve kişi başına gelirin arttırılması demek olmayıp, gelişmekte olan bir toplumda iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi, yenileştirilmesidir (Han ve Kaya, 2008:2). Bununla beraber ekonomik kalkınma, bir ülkede üretim ve gelir artışlarının yanı sıra ekonomik, sosyal kültürel ve politik alanlarda yaşanan değişim süreci olarak tanımlanabilir, ekonomik büyüme, genel olarak bir ekonominin üretim kapasitesinde, sayısal olarak ölçülebilen genişleme veya artışları tanımlayan bir kavram olarak kabul edilmektedir (Berber, 2004: 3). Sanayileşme veya kalkınma stratejisinden amaç, üretilen ürünlerin bileşimi, üretimde uygulanan teknikler ve ithalat fonksiyonları gibi özelliklerle karakterize olan bir iktisadi yapıyı değiştirmek, kaynakları hedeflenen yeni bir iktisadi yapıyı oluşturma yolunda etkin bir şekilde kullanmaktır (İncekara, 1985: 19).

Sanayileşme ile birlikte ekonominin temeli değişmiş, tarım temelli bir iktisadi yapıdan sınai temelli bir iktisadi yapıya geçilerek, ekonominin sektörel kompozisyonu ve ağırlığı değişmiştir (Şahinkaya, 1998: 19).

Dış ticaret yoluyla sanayileşme stratejileri dengesiz kalkınma yaklaşımları içerisinde yer almaktadır. Bunlar, İthal ikamesine dayalı sanayileşme ve ihracata yönelik sanayileşme stratejileridir (Kubo, Melo, Robinson, 1986: 148). İthal ikamesi stratejisi iç pazara dayalı ekonomik gelişme ve korumacı dış ticaret politikaları içerir; ihracata dayalı sanayileşme ise dünya ekonomisiyle bütünleşen ve dış talebi rakip olarak gören sanayileşme stratejisidir.

Tarihi gelişim çizgisine bakıldığında ülkelerin birbirini izleyen farklı aşamalardan geçtikleri görülür (Everett, 1975: 465). Sanayileşme sürecinde ekonomik yapıdaki değişim, bazen ithal ikameci stratejisi ile gerçekleştirilmeye çalışılmakta, bazen de üretimi dış talebe göre ayarlayarak ve ihracata yönelerek gerçekleşmektedir. Kalkınmaya çalışan Gelişmekte Olan Ülkelerde sanayileşme çabaları genelde ilk önce sınai malı talep eden iç piyasaları yabancı mallardan devralacak endüstrinin kurulması şeklinde ortaya çıkmıştır. Daha sonraki aşamada ise artan talep çerçevesinde ihracata yönelik sanayileşme stratejilerine yönelmişlerdir (Önal, 2009: 71).

Türkiye'nin sanayileşme politikası baştan beri içe yönelik ithalat ikamesine dayanır. 1930'larda bu politikalar planlı bir biçimde uygulanmıştır. 1950'lerde döviz darboğazına karşı getirilen sıkı dış ticaret ve kambiyo kısıtlamaları ithal ikamesi üretimine dolaylı teşvik sağlamıştır (Seyidoğlu, 1982: 1). Daha sonra 1963-1980 arası ithal ikameci politikalar uygulanmış ve ithalat ikamesi resmi kalkınma stratejisi olarak açık bir biçimde ortaya konulmuştur.

Türkiye'de 1963'den beri uygulanan beş yıllık kalkınma planı dönemlerinde sanayiye dayalı büyüme temel amaçlardan biri olmuştur. Ancak 1980 yılı öncesi ve sonrasında benimsenen sanayileşme stratejileri ve uygulanan ekonomi politikaları büyük farklılıklar arz etmiştir. 1980 yılına kadar ithal ikamesi uygulanmış, 1980 yılından sonra ise, ihracata dönük sanayileşmenin uygulamaya konulmasıyla, piyasa ekonomisinin ilke ve esaslarının geliştirilmesi yönünde önemli gelişmeler kaydedilmiştir (DPT, 2003:2). 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri uygulamaya konulmuştur. Bu tedbirler, Türkiye'nin sanayileşme stratejisinde köklü değişiklikleri temsil eder. Bu uygulamayla, hükümet müdahaleleri kısıtlanarak, ekonomi piyasa güçlerinin işleyişine bırakılmıştır. 24 Ocak kararları ile Türkiye dışa dönük bir sanayileşmeye yönelmiştir.

Bu bölümde, ithal ikamesi stratejisi kavramı, özellikleri, aşamaları, amaçları, araçları, ithal ikamesine yönelik nedenleri, ithal ikamesinin yol açtığı sorunlar, ihracat ikamesi stratejisi kavramı, aşamaları, araçları, ihracat ikamesinin üstün yönleri, ihracat ikamesinin yol açtığı sorunlar ve karma strateji incelenecektir.

1.1. İTHAL İKAMESİ STRATEJİSİ

1.1.1. Kavramsal Olarak İthal ikamesi Stratejisi

İthal ikamesi, ithalatın yerini yerli üretimin alması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, ithal ikamesi, herhangi bir mal ya da üretim sektörü için geçerli olabilir. İthal ikameci sanayileşme, daha önce ithal edilen malların üretiminin, önemli ölçüde yurt içinde gerçekleştirilmesini hedefleyen sanayileşmeye ifade eder (Ongun,1989: 44).

Dar anlamıyla ithal ikamesi, yurt içi pazarın, ithalatın kısılması veya tamamen yasaklanmasıyla yabancı üreticilerden alınıp yerli üreticilere terk edilmesidir (İbrahimoğlu, 1975:759). Geniş anlamıyla ithal ikamesi, ithalat hacmi yurtiçi üretimden

daha düşük bir hızla artmaya devam ederken, yurtiçi ihtiyaçları karşılamada ithalatın payının düştüğü durumdur (Şanlı, 1997: 7).

İthal ikamesi yoluyla sanayileşme devletin yasaklama, kota, kısıtlama, döviz kontrolü ve benzeri koruyucu önlemlerle ithalatı kısarak yurt içi üretimi özendirilmesi anlamında kullanılır (Robock, 1976:352). Toplam arz içindeki ithalat payında meydana gelen değişimdir, kısacası toplam arz içinde ithalat oranı eksiliyorsa ithalat ikamesi yapılıyor, artırılıyorsa yerli üretim ithalatla ikame ediliyor demektir (Özpolat, 1998: 4). İthalata rakip malların yurtiçi üretiminin, bu mallara olan talep genişlemesinden daha hızlı artış göstermesi ve ithal ikamesiyle ülke içinde ekonomik anlamda üretilmesi mümkün olan malların ithalatının azaltılması sonucu döviz tasarrufu elde edilmesidir (Önal, 2009: 72). İthal ikamesi, yerli sanayinin geliştirilmesi için, dışarıdan ithal edilen bir malın ülke içinde üretilmesi, dolayısıyla da döviz tasarrufu sağlanmasıdır (Kahraman, 2005: 82).

İçeride dönük bir ekonomi politikası, uluslararası karşılaştırmalı üstünlükler temelinde bir ekonomik yapı oluşturulmasını reddeder. Kaynak dağılımının piyasa sinyallerine göre değil, farklı dozlarda devlet müdahaleleri sonucunda belirlenmesini öngörür. Ekonomik yapının, hangi yönde biçimleneceğini belirleyen şey, dış talep ve dış etkiler değil, iç talep yapısı ve saptanacak olan sektörel önceliklerdir (Ongun, 1989: 43). Sanayi ürünlerini gelişmiş ülkelerden ithal yoluyla sağlayan ülkeler başlangıçta temel sanayileşme stratejisi olarak ithal ikameci sanayileşme uygulamışlardır (TMMOB, 2007: 7a). İthalat ikamesinin alternatif politikaları kapsadığı düşünülür, ancak başarılı bir ithalat politikası için bu amacın bağımsız olarak ele alınması ve kalkınma planını buna göre hazırlanması gerektiği tecrübelerle anlaşılmış bulunmaktadır (UNIDO, 1969: 9).

İthal ikamesi, gelişmekte olan ülkelerde yoğun olarak kullanılmakta olan bir yol olup, geleneksel yapının hâkim olduğu iktisadi bir yapıyı, modern üretimin hâkim olduğu bir yapıya dönüştürmek isteyen gelişmekte olan ülkeler için hazır bir reçete gibidir (İncekara, 1985: 19). Günümüzün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinin tamamı sanayileşmelerinin başlangıcında ithal ikamesi politikalarıyla yerli üretimi korumuşlardır (Balassa, 1980: 5).

1.1.2. İthal İkamesinin Özellikleri

İthalat ikamesi daha önce yurt dışından ithal edilmekte olan malların, uygulanan koruyucu ve özendirici önlemlerle, yurt içinde üretilmesini öngören bir sanayileşme stratejisidir (Seyidoğlu, 1982: 31). İthal İkamesinin özelliklerini maddeler halinde kısaca özetlersek;

- Sanayileşmenin henüz başlangıcında olan ülkelerde, dış ekonomik ilişkilerinde tek yönlü bağımlılıklarını kaldırmak ve kalkınmalarını ilerletmek için ithal ikamesi stratejisi uygulaması tercih edilmektedir (Şanlı, 1997: 9).
- Söz konusu ülkenin, uluslararası sistem içinde bulunduğu konumunu belirleyen unsurlar, ülkenin büyüklüğü ve gelişmişlik düzeyi, iktidarın ideolojik yapısı politika hedefleri, kamu ve özel kesimin karşılıklı etkileşimi, kapitalizminin etkinlik derecesi ve ülkenin jeopolitik konumudur (Ongun, 1989: 51).
- Gerek kamunun gerekse özel kesimin üretimde buldukları alanlar tespit edilip korunur ve devlet tarafından teşvik edilir (İncekara, 1985: 21).
- Ülkenin yeterince büyük olması, iç piyasa genişliğine, ülkenin doğal kaynaklarına bağılı olarak faktör donanımı temeline ve beşeri sermayeye sahip olması, bu kaynaklarla gerçekleştirdiği üretiminin önemli bir bölümünü yurtiçi tüketime ayırabilecek çapta bir sınaî üretimi sürdürebilmesi ve dış talebin yaratabileceği çarpıtmalardan uzak kalabilmesi gerekir (İncekara, 1985:26; Ongun, 1989: 52).
- Bu stratejinin ileriki aşamalarında kurulacak işletmeler sermaye yoğunudur ve geniş pazar ister (Çarıkçı, 1983: 54).
- İthal İkamesi stratejisi büyük bir alt yapıyı ve teknik beceri birikimini gerektirir.
- Ülkelerin sahip olduğu sosyo-ekonomik gelişme ve yapıları üzerindeki etkisi aynı grupta yer alan ülkelerin içinde bulunduğu koşullar ve politikalar arasındaki farklılıklarca belirlenir (Ongun, 1989: 52).

1.1.3. İthal İkamesinin Aşamaları

İthal ikamesi aşamalarını kolay aşama ve ikinci aşama adı altında sınıflandırabiliriz (Seyidoğlu, 1983: 28, Altıntaş, 1978: 37, Özpolat, 1998: 6; Şanlı, 1997: 23, İncekara, 1985: 36).

1.1.3.1. İthal İkamesinin Kolay Aşaması

Bu ilk aşamada, tüketim mallarının ülke içinde üretimi ile bir yandan kıt olan döviz kaynaklarıyla yatırım mallarının ithal edilmesi, diğer yandan ise kapasitenin verimli bir şekilde ve en kısa zamanda aktarılması hedeflenir (Özbey, 1999: 6).

Aşırı değerlenmiş bir kur politikası ve ülkede enflasyonist bir ortamın sürdürülebilmesi ile bu sanayilere dolaylı olarak da sübvansiyon ve koruma sağlanmış olur (Çarıkçı, 1983: 20). Bu aşamada koruma altına genellikle gıda ürünleri, elbise ayakkabı, ev eşyaları ve bunların girdileri olan dokuma, deri ve ağaç sanayi gibi dayanıksız tüketim endüstrileri girer. Bu aşamada korunan tüketim malı ithalatına miktar kısıtlamaları ve yüksek tarifeler uygulanır, makine ve ara malı ithalatına da düşük tarifeler ve gümrük muafiyeti uygulanarak iç üretime etkili koruma sağlanır. Bu aşamada yine sanayicilere düşük faizle kredi olanakları, düşük fiyatla enerji ve hammadde, döviz tahsisi, vergi muafiyetleri sunulur (Özpolat, 1998: 6).

İthal ikamesinin ilk aşamasında nihai tüketim mallarının yurt içinde üretimine geçilir ve bu malların ithalatı yüksek tarifeler, miktar kısıtlamaları gibi tedbirlerle önlenir. Buna karşılık ara ve yatırım malları ithalatında düşük tarife ve gümrük muafiyeti uygulanarak yerli üretim korunur (Çarıkçı, 1983: 20). Tüketim mallarının yurtiçi üretimini teşvik etmek ve yeni kurulan sanayileri dış rekabetten korumak amacı ile çeşitli tedbirler alınır (Şanlı, 1997: 24). Sanayicilere vergi muafiyetleri, döviz tahsisi düşük faizli kredi ve ucuz enerji, ucuz hammadde temini gibi teşvikler sağlanır.

İthal ikamesinin bu aşamasında, yüksek korumacılık bir yandan iç rekabeti azaltırken, diğer yandan mamul ve tarım ürünleri aleyhine genel olarak tarımsal faaliyetler aleyhine bir ayırım niteliği taşır (Balassa, 1986: 153).

İthal ikamesinin kolay aşamasında korumanın seviyesi ülkeden ülkeye farklılıklar gösterdiği gibi ülke gruplarına göre de farklılıklar göstermiştir. Bu aşamada üretim tüketimi karşılamak için yapılırken diğer yandan ithal edilen malların ikamesi

yapılmak durumundadır ve bu nedenle ie dönük sınaı kalkınmasının ilk aşamasında üretim hızla çoğalmaktadır (Ahmet, 1986: 31).

İthal edilen mallarda üretime başlanacağından demeler dengesi yönünden döviz tasarrufu sağlanır, ama diğer taraftan, gümrük vergilerini ve bu malların üretimini teşvik için vergi indirimine gidilmesi gelir kaybına yol açar (Kahraman, 2005: 84). Sanayileşmenin temel dinamiğini, ülkedeki ekonomik gelişme düzeyine bağlı olarak ortaya çıkan gelir dağılımına göre şekillenmiş artan ve kararlı iç talep yapısı oluşturur. Ana girdilerini ülke içi üretimle sağlayan geleneksel sanayi kollarında ithal ikamesinin önemli oranda gerçekleşmesi sonucu karmaşık aşamaya geçilir (nal, 2009: 73).

1.1.3.2. İthal İkamesinin İkinci Aşaması

İthal ikamesinin ikinci aşaması, ara malları, yatırım malları ve dayanıklı tüketim mallarını ithal etmek yerine yurt içinde üretilmesine geçilmesi aşamasıdır. Bu malların özellikleri ilk aşamadakilerden farklıdır. Mesela, petrokimya ve elik ürünleri gibi sanayi kolları oldukça sermaye yoğundur. Bu sanayi dalları optimum ölçekli kurulmaz ise veya yüksek kapasitede üretim yapamazsa ayrıca bu kuruluşlarda idari ve teknik etkinsizlikler giderilmezse, parça başına maliyet yükselir (arıkı, 1983: 22).

lkeleri bu ikinci aşamaya yönelten nedenlere baktığımızda her şeyden önce gelişmekte olan ülkeler tarım ürünleri ihraç ederler. Ancak bu ürünlerin dış pazarlardan yeterli döviz geliri sağlayamamaları, kalkınma hızını düşürür. Bu yüzden gelişmekte olan ülkeler, sanayileşmek için gerekli olan üretimi iç piyasaya dönük bir şekilde gerçekleştirmeye yönelirler (şanlı, 1997: 25).

Ekonominin ithal ihtiyacına göre ihracat gelirlerinin yeterli olmaması sonucu sanayileşme ve iktisadi kalkınmalarının durakladığını veya darboğazlara saplandığını gören bazı ülkeler, 1960'lerden itibaren sınaı kalkınma stratejilerini ve politikalarını değiştirmek zorunda kalmışlar veya bu değişmenin yararlarını daha önceden görebilmeyi ve bunu uygulamaya koymayı başarmışlardır (arıkı, 1983: 23).

İthal ikamesi stratejisinin başarılı olabilmesi için dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, kurulan sanayi dallarının dış rekabetten ne kadar süreyle ve ne gibi önlemlerle korunacağıının belirlenmesidir. Sanayilerin korunması süreklilik arz etmemeli, belli bir süre sonra bunları dış dünyadan ayıran koruma duvarları ya kaldırılmalı ya da sanayinin

rekabet şartları altında gelişmesini sürdürebilecek bir şekilde getirilmelidir (Serin, 1975:229).

1.1.4. İthal ikamesinin Amaçları

İthal ikamesindeki temel amaç, önceleri dışarıdan alınan malların çeşitli korumalarla ve önlemlerle, yurtiçinde üretimini sağlamak, yurtiçi sanayileşmeyi gerçekleştirmek ve en önemlisi kalkınmaya hız kazandırmaktır. İlk olarak ekonomik yapının değişikliği ve kalkınma temel amaçlardan biridir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yerli sanayi geliştirmek ve kalkınmayı istekler doğrultusunda geliştirmektir. Bir diğer amaç ise ödemeler dengesi sorununa çözüm yolu bulmaktır. Daha önceden dışarıdan ithal edilen malların yurt içinde üretilmesi ile bu malların ithalatı yasaklanır ya da tarifelerle fiyatları yükselir. Bu şekilde de ülke döviz tasarrufu sağlamış olur. Diğer yandan ise, emek-yoğun ithal malları üzerine bir tarifenin konulması gerek tüketiciler, gerekse üreticiler açısından emek-yoğun malların iç fiyatlarının, sermaye-yoğun malların iç fiyatlarına oranla yükselmesine neden olur. Dolayısıyla da reel ücret gelirleri artar.

İthal ikamesi stratejisi ile ekonomide endüstriler arası ileriye ve geriye bağ etkilerinden yararlanarak, birçok alanda yerli sanayinin kurulup geliştirilmesi sağlanır. İktisadi planlamada belirsizliğin ortadan kaldırılması, iktisadi bağımsızlığın sağlanması, ihracatın ikame edilmesi ve istihdamın artırılarak işsizliğin azaltılması da ithal ikamesi stratejisinin seçilmesinde önemli amaçlar arasındadır.

1.1.5. İthal İkamesi Araçları

İçer yönelik sanayileşme stratejisi uygulayan ülkelerde ekonomi politikaları benzer özellikler taşır. Bu bölümde para, maliye, dış ticaret, kambiyo-döviz kuru, yabancı sermaye politikalarına ilişkin ortak özellikler ve bu politikalarca kullanılan araçlar kısa bir şekilde özetlemeye çalışılacaktır. İthal ikamesi araçları sırasıyla, gümrük tarifeleri, kotalar ve ithalat yasakları, kambiyo denetimi, sübvansiyonlardır.

1.1.5.1. Gümrük Tarifeleri, Kotalar ve İthalat Yasakları

İhracatı özendirmek için, gümrük vergi-resim ve harçlarından bağışıklık, bu vergilerin taksitlendirilmesi ve vergi oranlarının değiştirilmesidir (Özbey, 1999: 359).

Gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret hadlerini lehe çevirmek, yatırımları arttırmak, yabancı sermaye akımını hızlandırmak, yurtiçi faktör talebini arttırmak ve yurtiçi faktör fiyatları arasındaki dengesizliği gidermek, genç sanayilerin¹ kuruluş ve gelişimini hızlandırmak, dışsal ekonomilerden yararlanmak gibi nedenlerle ekonomide gümrük korumacılığına başvurulur (Savaş, 1982: 224). Gümrük tarifeleri hem ödemeler dengesi açıklarını kapatmak hem de yerli sanayi koruma gibi amaçlar için kullanılmaktadır (Şanlı, 1997: 16).

Diğer bir araç da kota uygulamasıdır. Kota İthalatı belirli bir miktar ve değer olarak sınırlandıran uygulamalardır (Özbeý, 1999: 35, Şanlı, 1997: 17). Kota uygulamasında, ithalatına yasal yollardan, izin verilen miktarlar, toplam talebin altında bulunduğu için kıtlık rantına² yol açacaktır. Rant gelirlerinin dağılışının toplumsal gelir dağılımındaki adaleti bozucu etkisinin yanı sıra gelirlerin elde edilmesinde girişilen rekabetin, kıt iktisadi kaynakların önemli ölçüde israfı yönünde bir etkisi söz konusu olmaktadır (Seyidođlu, 1982: 49). Kotalar, ithalatı sınırladığı oranda ulusal sanayiye dış rekabetten korur ve ödemeler bilançosunda bir etki doğurur (Şanlı, 1997: 18).

İthalat Yasakları ile yurt içinde üretimine başlanan malın ithalatı tamamen önlenir. İthalat yasakları ithal ikamesi politikasında çok yaygın olarak uygulanan araçlardan biridir. Bu uygulamada korunacak sanayi veya malın tespiti önemlidir. Ülke ihtiyaçları ve faktör yapısı ile uyuşmayan bir sektörün ithalat yasakları ile tamamen korunması, kıt kaynakların israfı anlamına da gelecektir (İncekara, 1985: 49).

1.1.5.2. Kambiyo Denetimi

Kambiyo denetimi, bir ülkenin döviz gelirleri ile döviz giderleri arasında belli bir dengeyi korumak amacıyla ile alınan tedbirlerin bütünüdür. Aşırı değerlendirilmiş bir kur sistemi, dış ve iç piyasalardaki fiyatları birbirinden ayırdığı için, ithal ikamesi stratejisinde genellikle uygulamada rastlanılan genişletici politikaların rahatça

¹ Genç Sanayi: Yeni kurulan sanayilerin uluslararası rekabet gücü kazanıncaya kadar kotalar, yüksek gümrük vergileri vb. dış ticaret politikası araçlarıyla korunması gerektiğini ileri süren F. List tarafından geliştirilmiş bir görüştür.

² Kıtlık Rantı: İthal mallarının talebi karşılayamamasından doğan fiyat artışlarından sağlanan ticari kârlardır. Örneğin; döviz darboğazı nedeniyle piyasada sıkıntısı çekilen bir malı stoklayanların bu malı yüksek fiyattan satarak elde ettikleri kazançlar bu tür kazançlardır.

uygulanmasına yardımcı olur. Zira artan ithal taleplerinin hepsinin karşılanması mümkün değildir (İncekara, 1985: 50).

Kambiyo denetiminin amacı, ithalatın ve döviz çıkışının engellenerek dış ödemelerin kısıtlanması ve bu şekilde de dış dengenin sağlanmaya çalışılmasıdır. Çoğunlukla da ithalat kotalarıyla birlikte uygulanır (Seyidoğlu, 1999: 374).

1.1.5.3. Sübvansiyonlar

Sübvansiyon üreticileri korumak ve onları teşvik etmek amacıyla devletin para veya parasal değere sahip şeylerle karşılıksız olarak yaptığı yardımlardır. Sübvansiyon birlikte koruma altına alınan malın ulusal ve uluslararası piyasadaki fiyatı eşitlenir. Çünkü hükümet yerli üreticiye serbest dünya fiyatı ile bunun üzerindeki koruma fiyatı arasındaki fark kadar hazineden ödemede bulunur. Sübvansiyonlar, malın gerçekte daha yüksek olan fiyatını uluslararası piyasadaki fiyatı ile eşit tutup, üreticiye de zarara uğramaması için aradaki fark kadar ödeme yaptığından tüketici refahını korumaktadır. Bu nedenle de, gümrük tarifeleri ve kotalara göre tercih edilen bir araçtır. Sübvansiyonlar, malları iç piyasada satılan dış piyasada satılan şeklinde ayırmadan yerli üretimin tümüne verilir. Ancak sübvansiyonların başarılı olabilmesi ve iktisadi kalkınmayı sağlayabilmesi için, yatırımları kalkınmada öncelikli sektörlere yönlentmeleri, dışsal ekonomiler yaratarak ekonomideki etkinliği arttırmaları ve piyasa mekanizmasının sağlanması için tekelleşmeyi önlemeleri gerekir (Seyidoğlu, 1999: 377).

1.1.6. İthal İkamesine Dayalı Sanayi Stratejisine Yöneliş Nedenleri

Dışa dönük bir uzmanlaşma, gelişmekte olan ülkeler için yeterli büyümenin sağlanamayacağı karşılaştırmalı üstünlükler kuramında genel kabul görür ve tercih edilecek kalkınma stratejisinin içe yönelik olmasını gerektiğini savunmaktadır. Geniş anlamı ile dıştan alımın ülke içi üretimle karşılanması olarak tanımlanan içe yönelik sanayileşme, iç pazara, iç sisteme dönük sanayileşmedir. Kalkınma stratejisi olarak amacı, ekonomide yapısal değişim sağlamak ya da yatırımları uyarmaktır (Bruton, 1970: 1).

İç sisteme yönelik sanayileşme stratejisi, dıştan satın alınmakta olan bazı malların ülke içinde üretimi, hem var olan yapıyı değiştirmek, hem de yatırımları

harekete geçirmek sonucunu yaratacaktır. Yapısal değişim isteğinin diğer bir nedeni de dışa bağımlılığın azaltılmak istenmesidir. İthal ikamesinin uygulanmasının en önemli nedeni ise sanayiler arası yapı içinde gerçek bir dıştan alım ikamesi sağlamak için gösterilmesi planlanan çabalar sonucu elde edilebileceği umulan sanayi yapısı ile sanayileşmekte olan ülkelerin ulaşmak istediği sanayi yapısı arasındaki benzerliktir (Altıntaş, 1978: 44).

İçe yönelik sanayileşmede seçilme nedenlerini kısaca özetlemiş olursak;

- İthalatı kısarak döviz tasarrufu etmenin, ihracatı arttırarak döviz kazanmaktan daha kolay olması,
- Gelişmekte olan ülkeler için sanayi malları üretiminin güven sağlayıcı bir unsur olması,
- İthal edilen mallarda karşılaşılan güçlükler, ithal edilen malların ülke içinde üretmeye yöneltmesi,
- İthal ikamesiyle yeni vergilendirme alanları ortaya çıkması ve ülkenin böylelikle gelirlerini arttırması,
- Dış borçların faiz ve geri ödemeleri ülkeyi tekrar borçlanmaya yönelttiği için, ödemeler dengesini düzeltmek amacı ile ithalata kısıtlamaların getirilmesidir (Şanlı, 1997: 14).

1.1.7. İthal İkamesinin Yol Açtığı Sorunlar

Ülke içindeki ekonomik gelişmenin ilk dönemlerinde ve ithal ikamesinin birinci aşamasında, ülkeler belli bir süre yüksek sayılabilecek gelişme hızlarına ulaşabilmişlerdir. Ancak sanayinin ilerlemesi ile bu hız giderek azalmaya başlamıştır. Özellikle tüketim malları üretiminde görülen ikameden sonra ara ve yatırım mallarında başlayan ithal ikamesinde bu malların üretimini tüketim mallarındaki hızla arttırmak güç olmaktadır. Tüketim malları için çoğu zaman yurtiçi talep var olup, bu malların üretiminde kullanılan teknoloji de nispeten daha basit ve ucuzdur. Oysa sanayileşme ilerledikçe, ara ve yatırım malları üretimine doğru yöneldikçe aynı avantajları bulmak güçleşir (Prebisch, 1973: 27).

İthal teknolojiye bağımlılık, teknoloji üretiminde bir atılıma izin vermezken, genellikle “makine yapan makinecinin üretimi” de gündeme gelmez, dolayısıyla,

sanayileşme sürecinin derinleşmesi de olanaksızlaşır. Bu tür bir ithal ikamesi geçerli iken ara malı üreten, sınırlı da olsa donanım üreten sektör ya yok olur ya da bu işi devlet üstlenir (Başkaya, 1994: 119).

Bu strateji karşılaştırmalı üstünlüklere³ dayalı bir sanayileşme stratejisi olmadığı için, kaynak israfı yaratmaktadır. Yüksek koruma duvarları ile çevrilen sanayilerde, uluslararası standartlara göre maliyetler ve fiyatlar yüksek, kalite ise düşük olmaktadır. Ayrıca böyle bir ekonomik ortam tekelleşmeye yol açmakta ve AR-GE faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Sonuçta da kaynak dağılımının etkinliği bozulmakta ve tüketici refahı düşmektedir (Seyidoğlu, 1999: 495).

İthal ikamesi stratejisinin ihracatı teşvik edememesi uygulayıcı ülkenin ihracat oranını düşürmektedir. Ve genellikle ihracat artış hızı, ithalat artış hızının çok gerisinde kaldığından bu durum ülkeleri dış borçlanmaya artan bir hızla devam etmek zorunda bırakmaktadır (Şanlı, 1997: 29). Yüksek oranda koruma bazı sanayilerde yüksek kârların doğmasına neden olur. Bu tür sanayi dallarında gerektiğinden fazla firma üretime geçer, bunun doğal sonucu noksan kapasiteyle çalışan verimsiz işletmeler ortaya çıkar (Karaalp, 1994: 83).

İthalat ikamesi politikası temelde içe dönük bir politikadır. Bunlar ihracat endüstrilerine, ithalat ikame eden endüstrilerle aynı değerde teşvik sağlamadıkları gibi ulusal parayı aşırı değerlendirerek ihracat ya da arza yüklemiş olurlar (Seyidoğlu, 1982: 36).

İthalat ikamesi yurtiçi tasarrufun azalmasına yol açabilir. Tüketim mallarını ithal yoluyla sağlamak durumunda olan bir ekonomi, döviz kısıtlıkları nedeniyle bu konuda kısıtlı hareket eder. Dolayısıyla yurtiçi tasarrufu artırıcı etki yapar. Diğer yandan ilk aşamadan sonra, yani iç tüketimin yönlendirilmesiyle, ekonomi bir tüketim ekonomisi görünümü alır ve tasarrufların azalmasına yol açar (Özbey, 1999: 21).

İthalat politikaları ithalatın toplam hacminden çok bileşimlerini etkiler bu politikalar ile tüketim malları ithalatı azalır ara malları ve yatırım malları ve teknoloji ithalatı artar. Bu da birinci aşamada bağımlılığı azaltmaz tersine artmasına sebep olur.

³ Karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre dış piyasalarda rekabet edebilmek için üretimin ülkenin en zengin olarak sahip bulunduğu kaynaklara doğru yönlendirilmesi gerekir. Bu da gelişmekte olan ülkelerin iş gücü ve doğal kaynak – zengin endüstrilerde ihracat potansiyeline sahip olmaları anlamına gelir.

Sonuç olarak ithalat ikamesi süreciyle oluşan ortamda verimlilik, etkinlik, teknolojik gelişme gibi hem maliyetleri düşürücü hem de rekabet gücünü arttırıcı konular, üreticiler açısından da göz ardı edilmektedir. İthalat ikamesi ile korunan sanayiler gelişme kaydetmeler bile, piyasanın kapalı olmasından dolayı fiyat ve kalite açısından rekabetten yoksun olacaklardır. Bu da üretim verimliliğinin bir süre sonra azalmasıyla sonuçlanacaktır. İthalat ikamesi stratejisi, ileri teknoloji ve sermaye yoğun üretim tekniklerini özendirilmektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin işsizlik sorununu daha da arttırmakta ve faktör donatımına ters, ülke şartlarına uygun olmayan bir sanayi yapısının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Şanlı,1997: 30).

1.2. İHRACAT İKAMESİ STRATEJİSİ

1.2.1. İhracat İkamesi Tanımı

Dışa yönelik sanayileşme, bir ülkenin, uluslararası karşılaştırmalı üstünlüklerin belirlediği sanayi dallarında uzmanlaşarak ve dünya piyasaları için üretimi temel alarak gelişmesini hedefleyen bir sanayileşme stratejisidir. Burada karşılaştırmalı üstünlük anlayışı dinamik yani zaman içinde değişebilen ve değişen bir karşılaştırmalı üstünlük olarak anlaşılmaktadır (Ongun, 1989: 72).

Bir başka tanımda ele alırsak, tarım ürünleri ve geleneksel olmayan hammaddelerin işlenmiş ve yarı işlenmiş olarak ihraç edilebilmesine, ayrıca işlenmiş ve yarı işlenmiş sınai mal ihracatının geleneksel hammadde ihracatı yerine geçmesine, başka bir deyişle toplam ihracat içinde sanayi malları payını ve ihracatı arttıracak politikaların uygulanmasına ihracat ikamesi denir (Kazgan, 1985: 90). Dar anlamı ile ise, dıştan alımın kısıtlanması ya da bütünüyle yasaklanması yoluyla, iç pazarın yerli üretime, daha doğrusu ülke içinde üretilen sanayi yapılarına terk edilmesidir (Altıntaş, 1978:35). Dış piyasada rekabet potansiyeli olan emek yoğun ve doğal kaynakların işlenmesine dayanan endüstrilerin seçilmesine özen gösteren içe dönük politikanın karşıtı durumundadır. Dengesiz büyüme modeline dayanan bir politikadır. Bu politikada, rekabet gücü yüksek, verimli endüstrilerin geliştirilmesi amaçlanır. Sınırlı yatırım fonları amaca uygun olanlarda yoğunlaştırılarak kalkınma savunulur (Özkan, 1983: 11).

İthal ikamesi politikaların çoğu gelişmekte olan ülkelerde ekonomik darboğazlar yaratması, bu ülkeleri ihraç ikamesi politikalarını uygulamaya yöneltmiştir. Özellikle de Güney Kore, Tayvan, Hong-Kong, Singapur gibi ülkelerin sanayi malları ihracatında gösterdikleri başarı ve ekonomik büyüme, diğer ülkelere örnek olmuştur (Bhagwati, 1986: 91).

İhracata yönelen bir sanayileşme modelinde dış ticaret politikasının temel işlevi, kurulan ve kurulacak olan endüstrileri dış piyasanın rekabetine hazırlamaktır. O nedenle ‘genç endüstriler’ in bir süre dış rekabetten korunmaları gerekse de, esas olan, uzun dönemde liberal bir dış ticaret rejimi uygulamalarıdır. Böylece ulusal ekonominin dünya ekonomisi ile bütünleştirilmesi sağlanmış olacaktır (Seyidoğlu, 1982: 38).

İhracat için üretilen sanayi mallarının dış piyasaya satımını kolaylaştırıcı ve teşvik edici politikaları esas alan bir strateji konumundaki ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin temelinde, serbest ticaret görüşüne dönülmesini temsil eden bir yaklaşım yatmaktadır (Şanlı, 1997: 32). 1960’lardan itibaren sanayileşmede uzun süre ithal ikamesi politikalarında ısrar edilmesinin ortaya çıkardığı hayal kırıklığı ve hammadde ve işlenmemiş geleneksel mal ihracının ülkenin ihtiyacı olan yeterli döviz miktarını sürekli olarak karşılayamaması birçok ülkeyi ihracat ikamesi politikalarını uygulamaya koymaya zorlamıştır (Çarıkçı, 1983: 24).

Alternatif yaklaşımlar oluşturmalarına ve aralarında önemli farklılıklar olmasına rağmen, ithal ikamesi ve ihracat yönelik stratejilerin benzerlikler gösterdiği söylenebilir. İki yaklaşımda da açıkça belirtilen amaç, sanayileşme, hızlı büyüme ve yüksek bir istihdam düzeyi sağlamaktır. İthal ikamesi stratejisi ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisi arasındaki temel fark uluslararası ticarete karşı takınılan tavırda ortaya çıkmaktadır. Birincisinde, tüm çabalar ve önlemler ithalatın sınırlandırılmasına yönelikken ikincisinde alınan önlemler ve başvuru düzenlemeler ihracatın özendirilmesi çabası, dar anlamda ticaret politikasıyla sınırlı kalmamakta; genellikle maliye ve kredi politikası önlemlerini de içeren bir politika paketi uygulamaya konmaktadır. Bunu dışında, ekonomide ücretler, çalışma koşulları ve uluslararası dolaysız sermaye akımını düzenleyen önlemler de aynı amacı destekleyici bir yaklaşım içinde oluşturulmaktadır (Ahmet, 1986:

1.2.2. İhracat İkamesi Araçları

Belli başlı ihracat ikamesi araçları sırasıyla döviz kuru politikası ve devalüasyon, İhracatta Vergi İadesi ve İhracat Kredileri ve Faiz İndirimidir. Bu alt bölümde sırasıyla bunları inceleyeceğiz.

1.2.3.1. Döviz Kuru Politikası ve Devalüasyon

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin etkin bir aracı durumunda olan döviz kuruna yönelik politikalarda, ulusal paranın dış değeri düşük tutulmalıdır. Böylece ihracat imkânlarının genişlemesiyle yabancı ülke paralarının yurt içine girişi amaçlanmaktadır. Yurt içine yönelik üretimi cazip kılan yurt içi piyasa lehine olan fiyat dengesinin, yurt dışı piyasa lehine dönüşmesi de böylelikle sağlanmış olacaktır (Tuna, 1990: 50).

Mamul mal ihracatı açısından olması gerekenden daha yüksekte bir döviz kurunun söz konusu olması durumunda, ihracatçının kullandığı girdilerin maliyeti uluslararası düzeyin üstüne çıkacaktır. Bu durumda eğer uluslararası piyasalarda fiyat değişmez ise ihracatçının rekabet şansı, maliyet artışı nedeni ile azalacaktır. Devalüasyon, eğer maliyet sabit tutulabilirse ihracatçının sözü edilen olumsuzluklarla karşılaşmasını önleyebilecektir. Bu nedenle az değerlenmiş döviz kuru ihracatçının lehine olmaktadır (Özbey, 1999: 61).

1.2.3.2. İhracatta Vergi İadesi

İhracat yapılan mallardan, yurt içinde alınan vergi ve resim, ihracatın gerçekleşmesiyle, ihracatçıya geri ödenir. Amaç, bu malların fiyat açısından dış piyasada rekabet gücünün ve şansının arttırılması bu yolla da ihracatın arttırılarak döviz gelirlerinin de yükseltilmesidir. Bu araç özellikle sınaî ürünlerde uygulanan bir politika aleti olmaktadır. Bunun yanında ihraç edilen malın üretimi sırasında ödenen bazı ek vergi, resim ve harçlar da, ihracatın gerçekleştirilmesi ile ihracatçıya yerli para ile ödenir. Böylece kapsam genişletilerek, daha çok teşvik sağlama yoluna gidilir (İncekara, 1985: 71).

1.2.3.3. İhracat Kredileri ve Faiz İndirimi

İhracatı teşvik amacıyla ihracatçıya doğrudan veya sanayici aracılığıyla verilen yatırım ve işletme kredileridir. Bu para politikası aracı, ihracatçının, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu alanlarda döviz kazandırıcı üretime ve yatırımlara yönelmesini teşvik eder. İhracat kredileri vergi iadesi sistemiyle birlikte etkin olarak kullanıldığında önemli bir teşvik unsuru olmaktadır (Şanlı, 1997: 46).

1.2.3. İhracat İkamesi Stratejisinin Üstün Yönleri

İhracata yönelik sanayileşme stratejisi ithal ikamesinin tersi olup, dinamik karşılaştırmalı üstünlükleri esas alan bir strateji olması, bu stratejinin seçilmesinde önemli bir sebeptir (Seyidoğlu, 1999: 406).

Bu strateji ile ülkenin her sanayi dalında yaygın olarak yatırım yaparak, sanayilerin ileriye ve geriye bağlantılarının etkilerinden yararlanmak yerine, faktör yoğunluğuna uygun alanlarda yatırımları yoğunlaştırıp, böylece kısa sürede dış piyasalara açılmak hedefi gerçekleştirilmek istenir. Sanayileşme her dalda ve karşılaştırmalı üstünlükleri uzun dönemde ele alan bir görüş doğrultusunda değil, seçilmiş ve kısa dönemde üretim ve ihracat gerçekleştirebilecek bazı sanayi kollarında yoğun yatırımlara gidilerek geliştirilecektir. Gelişen bir ülkenin içinde bulunduğu dış kaynak sıkıntısına daha kısa bir sürede çözüm bulmak, stratejinin ana amacı olmaktadır (İncekara, 1985: 61).

Dış satıma yönelik üretim yapan firmalar iç piyasadaki rekabetten korunabilirler. Bu korumanın olumsuz sonuçları ithal ikamesine göre daha azdır. Çünkü dış satıma yönelmiş firmalar uluslararası piyasalarda kalite ve fiyat rekabetiyle karşı karşıyadır. Yeni sanayileşmenin başladığı ülkelerde iç pazara yönelmiş ve tekelci konumdaki firmaların verimlilikleri düşüktür. Düşük kapasite ve yüksek üretim maliyetleri en önemli olumsuzluğu meydana getirir. Dış satıma dönük firma iç pazarda rekabet ile karşılaşmaz ise ortaya çıkan sonuçlar daha az olumsuzdur. Firma dış pazarlarda rekabet etmek zorunda olduğu için verimlilik, kapasite kullanımı ve teknolojik yenilikler konusunda daha dinamik olmak zorunda kalacaktır (Karaalp, 1994: 87).

Dış ticaret hareketlerindeki ihracat artışı nedeniyle yurt içi ürünler, ucuz ve kaliteli yabancı ürünler karşısında daha pahalı hale gelecek dolayısıyla yerli ürünler rekabet şanslarını yitireceklerdir. Böylece bu malların ülke içi üretiminden vazgeçilmesi sonucu boş kalan üretim faktörleri, rekabet gücü yüksek ihracat malları sanayine yönelebileceklerdir. Karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ihracat ürünlerinin rekabet gücü daha da önemlisi uluslararası piyasalarda sürekli olarak kalite ve fiyat rekabetiyle karşılaşan girişimciler yeni teknolojileri izlemek zorunda kalacaklar ve yatırıma yöneleceklerdir. Bunun temel nedeni, ihracat pazarlarına kolayca girebilmeleri ve ölçek ekonomilerinden yararlanabilmeleridir ancak büyük ölçekli yatırımlarla olanaklı olabilecektir (Özbey, 1999: 17).

Gelişmiş ülkelerdeki işçi ücretlerinin yüksekliği nedeniyle firmalar emeğin ucuz ve bol olduğu bu ülkelerde yerleşerek üretmiş oldukları malları tekrar gelişmiş ülkelere ya da yakın pazarlara sürmektedirler. Bu oluşum ev sahibi ülkelerde geniş istihdam yaratmakta, yaratılan dışsal ekonomiler ve döviz girdileri sanayileşmede önemli katkı sağlamaktadır (Bhagwati, 1979: 45).

1.2.4. İhracat İkamesinin Yol Açtığı Sorunlar

İhracata yönelik sanayiler ara malları bakımından önemli ölçüde dışa bağımlı iseler, ihracatçıların döviz kurlarının değişmesi ile sağladıkları avantaj, ürettikleri malların fiyatlarının yükselmesiyle kaybedilebilir. Fiyatları yükselten kur ayarlamasından sonra ithal girdi maliyetleri yükselebilir. Bunun yanında, ihracat artışı sonucunda oluşan gelir artışının henüz gelişmemiş ihraç mallarına yönelmesi, gelir artışının büyük bir kısmının yurtiçi tüketimine ayrılmasına neden olabilecektir. İhracatın artması, ithalatın da artmasına neden olurken doğaldır ki bu da, dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkileyecektir (Özbey, 1999: 23).

İhracat sektörünün diğer sektörlerle ileri ve geri bağlantısının yüksek olması ve ihracata yönelik sanayilere yeterli teşvikin sağlanması bunun yanında döviz kurunun da istikrarı gereklidir. Ayrıca ekonomide yüksek bir ihracat hızı artışı olmalıdır. Bu artış hızında görülen gelişmenin, istihdam ve reel gelir üzerinde dolaysız ve olumlu etkisi olması gerekir. İhracat sonucu elde edilen gelirin tüketilen kısmından çok tasarruf edilmesi gerekir. Eğer ihracat artışı sonucunda, sağlanan gelir tasarruf dolayısıyla yatırım alanlarına kaydırılmıyorsa, ihracat artışının büyümeye etkisi olumsuz olabilir

(Kurdoğlu, 1975: 79). Bunun yanında tek başına bir iktisat politikasının büyüme üzerindeki etkisini diğer birçok etkilerden ayırt etmek çok zordur (Saad-Filho ve Johnston, 2008: 172).

Stratejinin başka bir olumsuz yönü, gelişmekte olan ülkelerin dış piyasaya karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları tarımsal malları satması ve karşılığında da sanayi malları almalarının neticesinde bu durumun gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmelerini engellemesidir

En önemli olumsuzluklardan bir tanesi de, ihracat sektörünün dış ticaret açığını daha da büyüttüğüdür. Milli gelir artışı ile yurt içi talebin büyük bir kısmı, daha ucuz olan ihraç mallarına yönelir. Bu durumda henüz gelişimini tamamlamamış olan ihracat sektörü, üretimin büyük bir kısmını yurt içi tüketimine ayırmak zorunda kalır. Ve ihracatın azalması da dış ticaret açığının büyümesine neden olur (Savaş, 1982: 221).

Gelişmekte olan ülkelerin, ihracatlarını arttırabilmeleri için çözmeleri gereken yapısal faktörler vardır. Dışa açılmak isteyen gelişmekte olan ülkelerin, güçlü rakiplerinin yerleştiği piyasalara girmeleri söz konusudur. Fakat genellikle ürettikleri malların kalitesi daha düşüktür ve bu konuda standartlaşmayı sağlamak zor olmaktadır. Bu yüzden de gelişmekte olan ülkeler, sanayi ürünlerinin dış pazarlaması konusunda aşmaları gereken engellerle karşılaşmaktadırlar.

Bunlara ilaveten, ticarete dışa açıklığın her zaman ve her yerde yararlı olduğu önermesi her zaman geçerli değildir. Çünkü ihracata yönelik politikaların uygulamaya geçirilmesi ve bu politikaların etkileri, her ülkeye özgü siyasi ve tarihsel etkenlerle çok yakından bağlantılıdır. Gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları deneyimler, tek tip hazırlanmış politikaların bir takım makroekonomik göstergeler üzerinde farklı etkileri olduğunu göstermiştir (Deraniyagala, 2008: 177). Bu yüzden de dışa açık politikaların, bir ülkede başarılı sonuçlar doğurması, benzer politikaların diğer bir ülkede aynı başarıları elde edeceği anlamına gelmemektedir.

1.3. KARMA STRATEJİ

Dengeli büyüme modelinin uygulanmasını mümkün kılan rasyonel bir ithal ikamesi stratejisi ile desteklenmeden ihraç kabiliyetli belirli sanayilerin geliştirilmesi, kalkınmada ve dış piyasaya yönelmede önemli zorluklara sebep olur. Bu durumda gelişmekte olan ülkelerde ithal ikamesi stratejisi uygulamalarının yanı sıra ihraç

kabiliyetli sanayilere önem verilebilir. Bu yaklaşımla oluşturulan stratejiye karma strateji adı verilmektedir. Önemli olan nokta ise, her iki stratejinin optimal karışım seviyesi olmaktadır (Şanlı, 1997: 54).

Dışa dönük sanayileşme stratejisi, içe dönük stratejisinin bir alternatifi değil tamamlayıcısıdır. Dışa dönük sanayileşme politikalarının uygulamaya konulmasıyla, daha önce içe sanayiler lehine verilmiş olan teşvik ve korumaların ihracata dönük sanayilere de verilmesine çalışılmaktadır. Başka bir ifadeyle ithal ikamesi yoluyla sanayileşmenin ilk aşamalarında genellikle ülkenin ihtiyaçları karşılanır. Fakat ithalat darboğazlarının doğmaya başladığı ileri aşamalarda dışsattıma dayalı sanayileşme stratejisine uygun zamanda ve ölçüde geçilmesi ekonomik gelişmenin sürdürülebilmesi için zorunluluktur.

Karma stratejinin uygulamaya konulabilmesiyle, bir birim döviz tasarrufu için tüketilen marjinal iç kaynak maliyeti aynı seviyede olur. Neticede etkin bir kaynak dağılımıyla sanayide yapısal bozuklukların ortaya çıkması engellenmiş olur. Oysa, uzun süre aşırı bir şekilde uygulamaya konulan ithal ikamesi stratejisi kaynak dağılımını bozmasıyla, söz konusu ülkenin potansiyel karşılaştırmalı üstünlüğe ters bir sanayileşme yapısını ortaya çıkarır ve dışa dönük sanayilerin aşırı sübvansede edilmesi sonucu oluşan olumsuz yapının da önüne geçilmiş olur (Çarıkçı, 1983: 30).

Kısa ve uzun vadeli bir strateji üzerinde durursak eğer, kısa dönemde optimal strateji daha çok kaynakların optimal dağılımı yanında uzun vadeli sosyo-politik faktörler yer alacaktır. İthal ikamesi ve ihracatın geliştirilmesinde bunlara hangi derecelerde başvurulacağı konusu, ekonomik yapıya, üretim fonksiyonlarına ve ekonomik hedeflere göre tayin edilecektir. Böylece ortaya bir optimal strateji çıkmış olacaktır. Görüldüğü üzere ekonomik kalkınma için gerekli yapı değişikliğini sağlayan ithal ikame politikasıdır, ancak bu yapının büyümeyi sürdürmesi ve hızlandırması ihracat faktörüne bağlıdır (İncekara, 1985: 74).

1980 öncesinde aşırı ve uzun süreli uygulanan ithal ikamesi, kaynak dağılımını bozarak ülkelerin potansiyel karşılaştırmalı üstünlüklere ters düşen bir sanayileşme yapısına yol açmıştır. Bu durum, 1980 sonrasında dışa dönük ihraç sanayilerine verilen ve selektif olmayan aşırı sübvansiyonlar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Ayrıca dünya ekonomisinde kısa süren bir ithal ikamesi ile birlikte dinamik ve rekabet yeteneği olan ihracat sanayilerinin başarıyla korunduğuna ilişkin örnekler yaşanmıştır. Güney Kore,

Tayvan, Singapur ve Hong Kong gibi Doğu Asya'nın başarılı ihracat teşvikçileri belirli sanayilerde korumacı ithal ikamesine dayalı stratejiler ile ihracata dayalı stratejileri birlikte ve ardışık olarak uygulamışlardır (Önal, 2009: 84).

2.BÖLÜM

BAZI ÜLKELERDE UYGULANAN SANAYİLEŞME

STRATEJİLERİ

Güney Kore kalkınma planlarında, başlangıçta ithal ikameci sanayileşme modeline yer verirken, 1980’li yıllardan itibaren ihracat ağırlıklı ve dışa dönük sanayileşmeyi benimsemiştir. Bu yönde Türkiye ile benzerlikler gözlenmektedir (TMMOB, 2007: 107a). Güney Kore’nin sanayileşme çabaları süreklilik ve büyük boyutlar kazanmıştır. Aynı şekilde Çin ekonomisi 1978 yılında başlayan süreçle birlikte büyük bir değişikliğe gitmiştir. Bu tarihten sonra Çin ekonomisi bazı kesinti evrelerine rağmen daha önce görülmemiş bir hızda büyümüş, üretimini ve dış ticaretini önemli ölçüde arttırmıştır (Saray ve Gökdemir, 2007: 681).

Bu bölümde, Çin ekonomisi, Çin’in dış ticaret politikaları, Türkiye ve Çin dış ticaret ilişkileri, Güney Kore ekonomisi, Güney Kore’nin dış ticaret politikaları, Güney Kore ve Türkiye dış ticaret ilişkileri incelenecektir.

2.1. ÇİN

2.1.1. Çin Ekonomisine Genel Bir Bakış

Hızlı bir kalkınmayla tüm dünyanın dikkatlerini üzerine çeken Çin Halk Cumhuriyeti, 1970’li yılların sonlarında başlayan ve ülkeyi merkezi planlı ekonomiden serbest pazar ekonomisine kademeli olarak dönüştürmeyi hedefleyen ekonomik reformlar sayesinde dünyada eşi benzeri görülmemiş bir büyüme sürecine girmiştir. Böylesine dev bir ülke, özellikle son yirmi yılda gerçekleştirdiği atılımla birlikte dünya ekonomileri için fırsatlar yaratırken, bir takım tehditleri de beraberinde getirmekte, küresel ekonomi ve uluslararası ticarete en önemli gündemi oluşturmaktadır. Bu kapsamda dünya ülkeleri Çin’i ekonomisiyle, gerçekleştirdiği reformlarla, dış ticareti ve son dönemdeki Dünya Ticaret Örgütü üyeliği ile yakın takibe almıştır ve bu dev pazardan faydalanma konusunda ciddi stratejiler belirlemektedirler (Arisoy vd., 2003: 1).

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kalkınma stratejisi, 1950'li yıllarda Kore Savaşı'yla beraber belirginleşmiştir ve 1970'li yılların sonuna kadar genel görünümünü korumuştur (Gökten, 2012: 192). Çin Halk Cumhuriyeti kısa bir sürede milli gelirini arttırmaya yönelik 'İleri Atılım' programlarını uygulamaya koymuştur. Bu program kırsal bölgelerin sanayileşmesini içermekteydi. Mao, köylerin sanayileşmesine yönelik kampanya başlatmıştır. Mao döneminde, sanayinin toplumsallaştırılması kapsamında, ekilebilir arazinin %44'ünü yoksul ve topraksız köylüye dağıtan toprak reformu ve tarımsal kolektivizasyon programları uygulamaya konulmuştur (Gökten, 2012: 195).

Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi, 1978 yılının Aralık ayında, sadece ülke için değil, tüm dünya için büyük bir öneme sahip tarihi bir karara imza atmıştır. Çin, kapitalist dünya ekonomisine geri dönüş yapmıştır (Gökten, 2012: 165). Mao'nun ölümünden sonra, ülkenin başına Deng Şiaoping geçmiştir. Deng ile birlikte ekonomik reformlar, dışa açılma ve planlı ekonomiden kademeli olarak piyasa ekonomisine geçiş başlamıştır. Fakat ekonomi politikaları, siyasi ideolojilerle değil, somut veriler temel alınarak uygulanmış ve bütün ülke için tek bir program yerine her coğrafi bölge ve ekonomik sektör için kendi şartlarına uygun programlar hazırlanmıştır. Bu dönemde yabancı sermaye girişleri ve dış ticaret önem kazanmaya başlamıştır (TMMOB, 2007: 41a). Deng döneminde reformların odağı kamu işletmelerinin modernizasyonu olmuştur. Büyümenin temelinde, kırsal alandaki işletmeler ve emek-yoğun üretilen imalat ürünlerine dayalı yapılanma vardır. Ayrıca üretim faktörlerinin verimsiz kamu alanlarından verimli özel sektör alanlara kaydırılması, büyümenin anahtar rolünü oynamıştır (Pingyago, 2006: 21).

Çin Halk Cumhuriyeti, 1979 yılında dünyanın dokuzuncu ekonomisi, 2003 yılında ise dünyanın ikinci büyük ekonomisi olmuştur. 90'lı yıllarda, doğrudan yabancı sermaye yatırımları özellikle ihracat sanayinde ve büyümede itici güç olmuştur. Ekonomik reformlarla birlikte dışa açılma ve planlı ekonomiden aşamalı olarak piyasa ekonomisine geçilmiştir.

Çin, 1997-1998 yıllarında yaşanan para krizine rağmen dünyanın en hızlı büyüyen ülkesi durumuna gelmiştir. Kriz yaşayan Uzakdoğu ülkelerinin para birimlerindeki değer kaybı Çin'de yaşanmamıştır. Bu durum kriz ülkeleri için bir avantaj olarak nitelendirilebilir. Çünkü Çin malları bu ülke mallarına göre pahalı hale gelmiştir. Bu da kriz ülkelerinin dış ticarete rekabet üstünlüğü sağlayacağı anlamına

gelmektedir. Ama bu beklenti gerçekleşmemiştir. Bunun nedeni ise, elde edilen bu kur avantajının firmalar tarafından, çeşitli finansman sorunları nedeniyle üretime yansıtılamaması ve kriz ülkeleri ile Çin malları arasındaki sektörel farklılıklardır. Sonuç olarak, Çin'in kriz ülkeleri ile arasındaki dış ticaretin bu ülkelerdeki devalüasyon nedeniyle olumsuz etkilendiği ancak diğer ülkelerle dış ticaretinde önemli bir etki yaratmadığı anlaşılmaktadır. 2001 yılında Çin DTÖ' ye üye olarak 15 yıllık bir müzakere sürecinden sonra sermaye yoğun ülkelerle bütünüyle ticaret yapabilme imkânına kavuşmuştur (Özden, 2001: 102). Çin DTÖ kapsamında, 2005 yılına kadar ortalama tarife oranlarını indirmiştir. İthal kotaları, ithal lisansları ve diğer tarife dışı engellerin kalkmasıyla birlikte Çin'in ticaret rejimi giderek tarife bazlı olmuştur. Diğer taraftan bazı tarımsal mallarda uygulanan ithal kotalarının yerini tarife kotalarının alması da ticaret rejiminin şeffaflaşmasına yardımcı olmuştur (Arısoy vd., 2004: 11).

2.1.1. Çin'in Dış Ticaret Politikaları

Dünya ekonomisi, küreselleşme süreci içerisinde çok yönlü bir değişim geçirmektedir. Gelişmiş ülkeler, sanayilerini yeni üretim şartlarına uydurmaya çalışarak ulusal ve uluslararası pazarlardaki paylarını korumaya yönelik politikalar geliştirmektedir. Ekonomik gelişme sürecine sonradan katılan ülkeler gibi Çin de dış ticaret hacmini geliştirmek suretiyle küresel düzeydeki ekonomik ilişkilerde büyük değişim ve gelişmelere yol açmıştır (Akçil, 2008: 15).

1949 sonrası Çin'in uyguladığı ekonomik kalkınma politikaları, iki çeşit ekonomi politikasıdır. Mao döneminde (1949-1976) uygulanan Plan Ekonomisi ve Deng döneminde uygulanmaya başlanan dışa açılma reform politikası ve bunların sonucu gelişen Çin tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisi'dir (Yiğın, 2009: 9).

Çin'in 1978'li yıllardan itibaren uyguladığı sanayi stratejilerini ana hatlarıyla ele alırsak, bu politikalar dışa dönüktür; serbest piyasa güçlerine ve piyasa mekanizmasına bağlıdır. İtici güç ihracattır. Temel unsur ise ekonominin liberalleşmesidir.

Tablo 1. Çin'in Dünya ile Olan Dış Ticareti (Milyar \$)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İhracat	266.1	325.6	438.2	593.3	762.0	969.0	1,220.5	1,430.7	1,201.7
Toplam içindedeki payı (%)	6.8	22.4	34.6	35.4	28.4	27.2	26.0	17.3	-16.0
İthalat	243.6	295.2	412.8	561.2	660.0	791.5	956.1	1,132.6	1,005.6
Toplam içindedeki payı (%)	8.2	21.2	39.8	36.0	17.6	19.9	20.8	18.5	-11.2
Toplam	509.7	620.8	851.0	1,154.6	1,421.9	1,760.4	2,176.6	2,563.3	2,207.2
Toplam içindedeki payı (%)	7.5	21.8	37.1	35.7	23.2	23.8	23.6	17.8	-13.9
Denge	22.5	30.4	25.5	32.1	102.0	177.5	264.3	298.1	196.1

Not: Çin'in ihracat güvertede teslim esasında, İthalat maliyet, sigorta ve navlun esasında. **Kaynak:** **Kaynak:** PRC National Bureau of Statistics and PRC General Administration of Customs, China's Customs Statistics, <https://www.uschina.org/statistics/tradetable.html>.

2000 ve 2009 yılları itibariyle, ihracatın en çok arttığı 2004 yılında toplam ihracat %35.4 ile 593.3 milyar dolardır, ihracatın en çok düştüğü 2009 yılında ise toplam ihracat %16 düşerek yaklaşık 1.201 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalatın en çok artış gösterdiği 2003 yılında toplam ithalat %39,8 artarak 412.8 milyar ve İthalatın en çok düşüşte olduğu 2009 yılında ise toplam ithalat %13.9 oranında bir azalış göstererek yaklaşık 2.207 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2000–2009 yılları arasında Çin'in dış ticareti sürekli olarak fazla vermiştir.

Tablo 2. Çin'in Dünya Ticaretindeki İhracat-İthalat Yüzde Değişimleri

	2007	2008	2009
İthalat	%8,4	%8,6	%9,9
İhracat	%12,3	%12,2	%13,3

Kaynak: IMF

Çin'in dünyadaki toplam ithalat payı 2007 yılı %8.4, 2008 yılında %8.6 ve 2009 yılında daha da artarak bu oran %9.9 olmuştur. Dünyadaki toplam ihracat payı ise 2007 yılında %12.3, 2008 yılında ise %1.2 ve 2009'da ise %13.3'dür.

Tablo 3. Çin'in 2010 Yılı Aylara Göre İthalat ve İhracat Miktarları (Milyon \$)

Aylar	İhracat	İthalat	Denge
Ocak 2010	6,888.8	25,185.1	-18,296.3
Şubat 2010	6,855.1	23,363.8	-16,508.8
Mart 2010	7,403.6	24,300.2	-16,896.6
Nisan 2010	6,591.2	25,905.7	-19,314.5
Mayıs 2010	6,752.7	29,036.8	-22,284.1
Haziran 2010	6,715.0	32,866.5	-26,151.5
Temmuz 2010	7,344.7	33,260.0	-25,915.3
Ağustos 2010	7,253.5	35,288.5	-28,035.0
Eylül 2010	7,168.2	34,999.2	-27,830.9
Ekim 2010	9,303.4	34,820.2	-25,516.8
Kasım 2010	9,481.4	35,115.5	-25,634.2
Toplam	81,757.5	334,141.6	-252,384.0

Kaynak: U.S. Census Bureau, Foreign Trade Division, Data Dissemination Branch, Washington, D.C. 20233, <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>.

Aylar itibariyle Çin'in 2010 yılı toplam ihracat ve ithalat miktarlarına baktığımızda, ihracatın en çok düşüşte olduğu ay Mart, en çok yüksek olduğu ay ise Ekim ayıdır. İthalatta ise en çok düşüşte olduğu ay Şubat, en çok yükseldiği ay ise Mayıs ayıdır. 2010 yılında bütün aylarda dış ticaret açık vermiştir. Dış ticaret açığının en fazla olduğu ay Ağustos ise ayıdır.

Çin'in dış ticaretindeki başlıca ülkeler ise 2010 yılı Ocak-Eylül döneminde 349,49 milyar ABD Doları tutarındaki ticaret hacmi (%34,4 artış) ile AB, Çin'in en önemli ticaret ortağı konumundadır. ABD (278,54 milyar ABD Doları-%31,5 artış) ve Japonya (214,46 milyar ABD Doları-%32,2 artış) ise ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadır⁴. İthalat ve ihracat olarak baktığımızda, Çin'in en çok ithalat yaptığı ülkeler sırasıyla Japonya, Güney Kore, Tayvan ve ABD'dir. En çok ihracat yaptığı ülkeler ise, ABD, Hong Kong, Japonya ve Güney Kore'dir.

⁴ Bu veriler T.C. Pekin Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği'nden temin edilmiştir.

2.1.2. Çin- Türkiye Dış Ticaret İlişkileri

Birçok ülkeyle olduğu gibi Çin'in Türkiye ile olan dış ticaretinde de fazla vermesi sadece düşük işçilikle izah etmek mümkün değildir. Çin bir yandan tekstil ve hazır giyim ürünleri başta olmak üzere, birçok dalda DTÖ üyeliğinin getirdiği imkânlar sayesinde dünya pazarlarına girişte yeni avantajlar elde etmiş, diğer yandan ihracatta olağanüstü boyutlara ulaşabilen devlet teşvik ve destekleri sağlamayı sürdürmüştür. Bunların Türk-Çin ticaretinin Türkiye aleyhine dönmesinde büyük etkisi vardır. Dış ticaret açığının nedenlerinden biri olarak Çin Halk Cumhuriyeti'ni gören Dış Ticaret Müsteşarlığı, bu kapsamda Asya Pasifik Ülkeleri stratejisini 2005 yılında başlatmıştır. DTM verilerine göre Türkiye 2007 yılında Çin ile yapılan ticarete 9 milyar dolar açık verilmiştir. Türkiye'nin toplam dış ticaret açığının %14'ü Çin'den kaynaklanmıştır (Akçil, 2008: 67).

Tablo 4. Çin- Türkiye İhracat-İthalat ve Dış Ticaret Dengesi Değerleri (2001-2010)

Yıllar	İhracat (Dolar)	İthalat(Dolar)	Dış Ticaret Dengesi(Dolar)
2001	199.372.814	925.619.822	-726.247.008
2002	268.229.485	1.368.316.717	-1.100.087.232
2003	504.625.797	2.610.298.044	-2.105.672.247
2004	391.585.394	4.476.077.424	-4.084.492.030
2005	549.763.633	6.885.399.526	-6.335.635.893
2006	693.037.514	9.669.110.140	-8.976.072.626
2007	1.039.523.082	13.234.091.842	-12.194.568.760
2008	1.437.203.856	15.658.210.407	-14.221.006.551
2009	1.600.296.212	12.676.572.760	-11.076.276.548
2010	2.059.796.529	15.331.889.482	-13.272.092.953
Toplam	8.743.434.316	82.835.586.164	-74.092.151.848

Kaynak: TÜİK' den alınan verilerle oluşturulmuştur (www.tuik.gov.tr).

Türkiye'nin 2009 yılında Çin'e ihracatı bir önceki yıla göre % 11 oranında artarak 1,6 milyar dolar, ithalatı ise % 20 oranında düşerek 12,6 milyar dolar olmuştur. İkili ticaret hacmi 2008 yılına göre % 17 oranında azalarak 14,2 milyar dolar civarında olmuştur.

Tablo-4'de Çin ve Türkiye arasında son 10 yıllık dönemde gerçekleşen toplam ihracat, ithalat ve dış ticaret verilerine yer verilmiştir. Tablomuzda baktığımızda Çin ile son 10 yılda ihracatın en çok düştüğü 2004 yılında toplam ihracatı %22 oranında

azalarak yaklaşık 391 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Son 10 yılda ihracatımızın en çok yükseldiği yıl ise 2010 olmuştur. 2010'da toplam ihracatımız %28 artış göstererek yaklaşık 2.059 milyar dolar'dır. İthalatta ise son 10 yılda en çok düştüğü 2009 yılında toplam ithalatımız yaklaşık %19 oranında azalmıştır. İthalatımızın en çok arttığı 2006 yılında toplam ithalat yaklaşık %40 oranında artmıştır.

Çin'den ithalatımızda; portatif nümerik otomatik bilgi işlem makineleri, otomatik bilgi işlem makinelerinin giriş/çıkış birimleri, otomatik bilgi işlem makinesinin aksam, parça & aksesuarı, motosikletler içten yanmalı pistonlu, alıcı içeren verici cihazlar, pencere/duvar tipi klimalar, bitümenli taşkömürü, ayakkabılar, dokunmuş mensucat, monolitik dijital entegre devreleri, gösterge tabloları, çantalar, bellek birimleri, ferromolibden, statik konvertörler, sabit görüntü kameraları ve TV alıcısının katod ışıklı renkli resim tüpleri ithalatta önem arz eden ürünler arasında yer almaktadır.

İhracatımızdaki başlıca maddeler krom, bakır, borat, mermer ve traverten gibi maden cevherleri % 66, kimyasallar % 11, makineler ve ulaşım araçlarıdır (% 9). İthalatımızdaki başlıca maddeler ise makine ve ulaştırma araçları % 48, tekstil % 11 ve yarı mamul mallardır, oranı ise %8'dir (Pulat, 2002: 1).

Çin'e ihracatımızda; demir, çelik, soğuk yassı mamuller, krom cevherleri ve konsantreleri, mermer ve traverten (ham/kabaca yontulmuş), diğer disodyum tetraborat, bakır hurda ve döküntüleri, tabii diğer boratlar vb. konsantreleri, akrilik/modakrilikten sentetik filament demetleri, kıvılcımlı ateşlemeli motorlu taşıtlar, bor oksitleri; borik asitler, mermer ve travertenblok, debagatte kullanılan anorganik maddeler, müstahzarlar, horoz ve tavukların parçalanmış et ve sakatları ve çinkolu demir çelikler ihracatta önem arz eden ürünler arasında yer almaktadır.

2.1.4. Çin'in Sanayileşme Stratejisi Bakımından Değerlendirilmesi

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1949 yılından itibaren uyguladığı planlı ekonomi, Çin ekonomisinin planlı ve istikrarlı bir gelişim göstermesini sağlamıştır. Ancak belirli bir zamandan sonra bu sistemin amacında bir sapma yaşanmış ve bu sapma, ekonominin canlılığına ve gelişme hızına büyük bir darbe vurmuştur. (Saray ve Gökdemir, 2006: 663).

1959-1961 yılları arasında uygulanan ve sını ve zirai üretimin kısa sürede ve büyük oranlarda arttırılmasını amaç edinen “Büyük ileri Atılım Hareketi” çerçevesinde Çin ekonomisinde tarıma ağırlık verilmiş, küçük ölçekli işletmeler vasıtasıyla kırsal sanayileşmenin sağlanması amacıyla komünler oluşturulmuş ve sanayi kırsal bölgelere kaydırılmıştır. Bu dönemde planlamanın temeli, ekonomik rasyonaliteden çok ideolojiye dayanmıştır. Bununla beraber deneyimsiz kadrolar, komün sistemine karşı olan muhalefet, Sovyetlerin yardımı kesmesi ve kuraklık nedeniyle tarım sektöründe beklenen verimin alınamaması gibi sebeplerden dolayı plan hedeflerine ulaşamamasının yanı sıra yapılan büyük atılım neticesinde kıtlık yaşanmış ve ekonomik büyüme ağır bir şekilde zarar görmüştür. (TMMOB, 2007: 97a). Bu sebeplerle Çin 1970’li yılların sonlarında planlı ekonomi sistemini değiştirme amacı taşıyan reformlar yapmaya başlamıştır.

Reformların ilk müdahalesi kırsal alanlara olmuştur. Siyasal istikrar, ülke bütünlüğünü muhafaza etmek ve toplumsal ayaklanmaların önüne geçmek gibi düşünceler bu yaklaşımın tercih edilmesinde etkili olmuştur. Bu tercihte, kırsal nüfusun ve kırsal ekonominin ülkeye özgü öneminin yanı sıra planlı ekonominin en zayıf halkasından işe başlanması şeklindeki stratejik bir yaklaşım rol oynamıştır. İkinci aşamada, "kentleri taşradan çevirmek" yöntemi kullanılmış ve reformlar kırsal alanlardan kentlere doğru taşınmıştır. Reformun kentlerde ilerleyişi ise yine iki aşamalı olmuştur. Ülkenin doğusundaki, iç bölgelere göre daha gelişmiş kıyı kentlerine reformlarda öncelik verilerek, söz konusu kentler, özel ekonomik bölgeler kurulması sureti ile adeta birer gelişme üssü haline getirilmiştir. (Sezen, 2010: 4).

1978–79 döneminde uygulamaya konan ekonomik reformlar dışa açılmayı başlatmış ve Çin hızlı bir değişim sürecine girmiştir. 1980’li yıllar boyunca devam eden planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş neticesinde ticaret planları kaldırılmış, tarifeler azaltılmış ve 1990’larda da kambiyo kontrolleri ve bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki kontroller kaldırılmıştır. Uygulanan bu politikalar önemli bir ekonomik değişim meydana getirmiş ve diğer reformlarla birlikte ülkenin dış ticaretini ve ülkeye yönelik yabancı sermaye yatırımlarının hızla arttırmıştır (Çakmak, 2008: 255).

1979–1990 döneminde uygulanan politikalar, Çin tarımının yapısal sorunlarını ortadan kaldıramamıştır. İlk dönemde doğrudan üreticilerin motivasyonunun artması ve yerel kaynakların görece etkin kullanılması sayesinde tarımsal çıktıda artış olmuş fakat,

zaman içerisinde yatırım düzeyinin düşük kalması ve teknolojik atılımın yapılamaması sebebiyle tarımsal çıktı artışı hızını kaybetmiştir. Reformcular tarafından önu açılan fiili toprak sahipliği, sıra üzerinde tarım yapılan toprağa yatırım yapmaya geldiğinde kiracılar nezdinde fazla ilgi görmemiştir. Bu ilgisizliğin nedenlerinden biri de, yerel hükümetlerin ellerindeki fonları sanayi yatırımlarına kaydırma istekleridir. Reform ile birlikte ademi merkezileşme süreci başlamış ve merkezi hükümetin yerel hükümetlere öncelik dayatma yeteneği eskiye göre oldukça kısıtlanmıştır. Yerel hükümet birimleri, finansal güçlerinin artması nisbetinde kendi kalkınma önceliklerini kendileri belirler bir hale gelmişlerdir. Kırsal sanayiye yapılan yatırımların; tarıma yapılanlara kıyasla daha yüksek iktisadi getirilere sahip olması ve bu getirilerin daha çabuk realize edilebilmesi yatırımların tarımdan çok sanayiye kaydırılmasında etkili olmuştur (Gökten, 2012: 215).

Ticarette serbestleştirmeye yönelik politikalar sayesinde Çin, bugün kalkınmakta olan ülkeler arasında en açık ekonomiye sahip olan ülkelerden birisi olarak ön plana çıkmıştır. 1978 öncesinde dış ticaret tamamen plana uygun bir şekilde, rasyonel olmayan ve piyasayı yansıtmayan uygulamalarla devlet tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu sistem kademeli olarak gevşetilmiş ve 1990'ların sonuyla birlikte tamamen kaldırılarak Çin, DTÖ üyeliğine hazır bir hale gelmiştir. Halen devletin kendi dış ticaret şirketleri, stratejik öneme sahip belirli kalemlerin ticaretini kontrolü altında tutmasına rağmen, dış ticaret faaliyetlerinin tümüne yakını piyasa koşulları çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Dış ticaret yapmasına izin verilen şirketlerin sayısı artmış ve nasıl bir mülkiyet yapısına sahip olduğu fark etmeksizin her türlü şirkete bu alanda faaliyet gösterebilme olanağı sağlanmıştır. Bir yandan da ticarete konu olan kalemlerin fiyatlandırılmasında reforma gidilmiş, dünya fiyatları ile yerel fiyatlar arasında uyum yakalanmış ve ihracata karşı ayrımcılık oluşturmeyen döviz kuru politikaları uygulanmaya başlanmıştır (TMMOB, 2007: 103b).

Çin'in şu andaki ekonomik performansı planlı kalkınma modelinin yakaladığı bir başarı olarak değerlendirilirken, bunu bir sonuç olarak değil, süreç içerisinde gelinmiş bir nokta olarak ele almak gerekmektedir (TMMOB, 2007: 106b). Çin'in dışa açılma hedefinde ulaştığı yer, bir dizi tartışmayı da gündeme getirmektedir. Çin'in nereye kadar yükseleceği, bu yükselişin küresel, iktisadi ve siyasal dengelere ne tür etkileri olacağına ilişkin çok sayıda görüş ortaya atılmakta ve bu konuda tartışmalar yaşanmaktadır (Gökten, 2012: 336).

2.2. GÜNEY KORE

2.2.1. Güney Kore Ekonomisine Genel Bir Bakış

Güney Kore'nin büyüme, sınıf gelişme ve ihracat alanında kaydettiği başarılar, ülkenin izlediği kalkınma modelinin uluslararası ekonomik kuruluşlar ve özellikle de ihracat yönelik sanayileşme stratejisi izlemeyen yeni sanayileşen ülkelere örnek gösterilmesine yol açmıştır.

1950'lerin başlarında, tarifeler, ithal lisansları, düşük faiz hadleri gibi politika araçlarına dayanan bir ithal ikamesi stratejisi izlemiştir. Ancak bu ülkelerde ithal ikamesi stratejisi, katı önlemlere dayanarak uygulanmıştır. Dolayısıyla yerli üretime daha düşük bir etkin koruma sağlanmış, üretimde sermaye yoğunluğu daha geri bir düzeyde kalmış ve tarım aleyhtarı politikalar kendini daha az belirgin bir biçimde göstermiştir. İthal ikamesi stratejisinin ilk aşamasında, iç pazar yönelik dayanıksız tüketim malları üretimi hızla artmıştır. Bu aşamada ithalat gereksinimleri, temel mallar ihracından sağlanan döviz gelirleri, dış yardımlar ve yabancı sermaye aracılığıyla karşılanmaya çalışılmıştır. İthal ikamesi stratejisi, 1960'ların başına, yani döviz arzı ve iç piyasa büyüklüğünün, büyüme üzerinde bir kısıt oluşturmaya başlanmasına kadar sürmüştür (Ongun, 1989: 97).

Japonya, Güney Kore'yi uzun bir süre gıda ve zirai hammadde deposu görmüştür. Güney Kore'deki ucuz işgücü ve hammadde Japonların gözlerini buraya dikmesine neden olmuştur. Japonya kendi ihtiyacını karşılamak üzere Kore'de demir, makine, kimya gibi büyük ölçekli sanayilere el attı. 1945 yılında Kore'deki Japon egemenliği ortadan kalkmıştır. Japonya'nın yerini Amerika ve Birleşmiş Milletler almıştır. Özellikle 1945-1953 yılları arasında ülkede bir karmaşıklık ve durgunluk yaşanmıştır. Amerikan desteği ile Güney Kore kapitalist sisteme uyum sağlamak durumunda kalmıştır (Özpolat, 1998: 33).

Güney Kore'de sermaye yoğun bir iktisadi üretimin yerleşmesi açısından üç önemli reform gerçekleşmiştir. Bunlardan biri 1945 yılında Amerika tarafından yapılan toprak reformu, diğeri eğitimin yaygınlaştırılması ve bir diğeri ise büyük ölçekli firmaların yaratılmasıdır. Toprak reformu toprak sahiplerini kapitalist girişimciliğe zorlamıştır; yapılan reformlarla beraber toprak sahiplerinin G.Kore'deki güçleri kırılmıştır. Büyük ölçekli reformların yaratılması ve teşviki ise geleneksel tarım ürünleri ihracatından, sanayi malları ihracatına geçerken önem kazanan konulardan birisi de,

ticari kurumlar sanayi kurumlarıdır. Güney Kore, hızlı sanayileşme sürecinin başladığı 1960'a kadar gerekli reform kurumsallaşmasını büyük ölçüde tamamlamış, özel sektörün gelişmesi için gerekli olan yetenekli girişimciler ve sanayi birikimi büyük ölçekli firmalar tarafından bir araya getirilmiştir (TÜSİAD,1996: 32).

1960'a gelindiğinde ise G. Kore'de ihracata yönelik sanayileşmeye geçmek için firmaların alt yapısı oluşturularak, gerekli olan kurumsallaşma gerçekleştirilmiştir.

Güney Kore'de 1950'li yıllarda strateji olarak ithalat ikamesi uygulanmaktaydı.1950'lerin sonuna doğru bu stratejiyle büyüyemeyeceğini anlayan Güney Kore 1960'ların başında yüksek oranda bir devalüasyonla politikalar değiştirmeye başlamıştır. İhracat yönelik sanayileşmeye geçmek için firmaların alt yapısı oluşturuldu ve taşıma, iletişim ve diğer ihracatın başarısı için gerekli alt yapı politikalarına yer verildi (Hong, 1981: 342).

1972 yılında yeni bir iktisat politikası reformu yürürlüğe girmiştir. Bu reform kısaca, düzensiz para piyasasını idare etmek amacıyla yapılan düzenlemeler, banka faiz oranlarının düşürülmesi, fiyat istikrar çabaları, döviz kurunda istikrarın devam ettirilmesi, ithal kontrollerinin liberasyonu içermektedir (Frank, 1975: 42). 1973 yılından itibaren ihracatın teşvikine dayanan stratejiden ziyade, ağır sanayi ve kimya sanayine kayılmasına yol açan bir stratejiye dönülmüştür. Ekonomide bu sanayilerin sürükleyiciliğinden yararlanılması temel politika olarak benimsenmiştir. Bu amaçla kullanılan en önemli politika aracı ise kredi tahsisi olmuştur. Devlet müdahalesini arttırarak piyasa mekanizmasına müdahale etmiştir. Krediler söz konusu sektörler lehine tahsis edilmiştir. Stratejik sanayilere verilen kredi faiz oranları diğer sanayilere göre düşük tutulmuştur (Özpolat, 1998: 40). 1979 yılına gelindiğinde bu sanayi dallarında üretim fazlası sorunu ortaya çıkmıştır. İkinci petrol krizi şoku sonucu meydana gelen durgunluk, Güney Kore ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Fakat 1983 yılından itibaren, 70'li yıllarda ortaya çıkardığı sermaye yoğun sanayi üretimini ihraç etmeye başlamıştır (TÜSİAD,1996: 33).

Güney Kore'nin 1984 sonra uygulanan stratejilerinde ise, ABD'nin ve uluslararası kuruluşların da baskısıyla önemli değişiklikler olmuştur. Devlet bankaları başta olmak üzere, kamu işletmeleri özelleştirilmeye başlanmıştır. Finans piyasalarının uluslararası piyasalarla bağlantısı kurulmuş, sermaye hareketleri kısmen serbest bırakılmıştır. Devlet ihracat teşviklerini önemli ölçüde azaltmış ve sanayi teşviklerinin

kapsam ve içeriğini değiştirmiştir. 1987 yılından itibaren demokratik alanda da liberalleşme hızlanmış, çok partili sistem ve sendikal haklar yürürlüğe girmiştir (Okan, 1998: 69).

Güney Kore 1980’li yıllarının sonunda, özellikle emek yoğun sanayi kollarında iş gücü maliyetlerinin düşük olduğu Asya Ülkelerine yatırım yapmaya başlamıştır. 1994 yılından sonra ise giderek ağırlaşan üretim maliyetleri, düşük karlılık oranları, ekonomik bölgeselleşme, holdinglerin küreselleşme çabaları ve hükümetin kısıtlamaları azaltmasından dolayı dış yatırımlar 1998 yılı sonunda 20,3 milyar dolara ulaşmıştır (Güney Kore Ülke Raporu, 2006: 1). G. Kore ekonomisi 1997 yılının son çeyreğinde ciddi bir döviz krizi yaşamış, içine düşülen döviz kıtlığı nedeniyle G. Kore Won’u Dolar karşısında kısa sürede % 70-80 oranında değer kaybetmiş ve mali piyasalar altüst olmuştur. Krizin temel nedeni yıl içindeki bir dizi iflaslar ve bunun neticesinde mali kuruluşların batık kredilerinin artması sonucu uluslararası piyasalarda G. Kore ekonomisine duyulan güvenin sarsılması olarak gösterilebilir (Güney Kore Ülke Raporu, 2005: 8).

Güney Kore, bir “kalkınma diktatörünün” iddialı ve kararlı çıkışı ile azgelişmişlikten sanayi ve giderek bilgi toplumu olma sürecine girmiştir. 2025 için stratejik planlar yapan Güney Kore, yine dezavantajını avantaja çeviren bir ulusal seferberlik içinde, fırsatları değerlendirerek sanayileşme ve gelişmesini sağlamıştır. ABD kaynaklı destek ve yardımlar yanında Japonya ve son yıllarda bölgedeki olumlu gelişmeden etkin olarak yararlanmayı bilmiş ve küresel bir aktör olabilmek için devletin katı yönlendirme ve desteği ile başarıyı yakalamıştır. Birçok teknolojiyi tersine mühendislik yoluyla kazanıp içselleştirmiştir. Eğitime ve mühendislik eğitimine ayrı bir önem veren Güney Kore’de AR-GE’ ye milli gelirden ayrılan pay %3’e yakındır. Güney Kore sanayileşmedeki gecikmeyi, devletin iddialı teşvik, destek ve hatta zorlaması ile gerçekleştirmiştir (EGİAD, 2007: 71).

2.2.2. Güney Kore-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri

Tablo-5’de Güney Kore’nin son 10 yıllık dönemde toplam ihracat, ithalat ve dış ticaret verilerine yer verilmiştir. Tablomuzda baktığımızda Güney Kore’nin son 10 yılda ihracatın en çok düştüğü yıl 2009 yılında toplam ihracatı %13 oranında azalarak yaklaşık 234 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Son 10 yılda ihracatın en çok

yükseldiği yıl ise 2006 olmuştur.2006'da toplam ihracatı %15 artış göstererek yaklaşık 155 milyar dolar'dır. İthalatta ise son 10 yılda en çok düştüğü yıl 2009 yılında toplam ithalatı yaklaşık %23 oranında azalmıştır. İthalatın en çok arttığı 2004 yılında toplam ithalat yaklaşık %96 oranında artmıştır. Güney Kore'nin son 10 yıldaki dış ticaret dengesine baktığımızda ise 2007 yılında en yüksek seviyelerine ulaşmıştır.

Tablo 5. Güney Kore- Türkiye İhracat-İthalat ve Dış Ticaret Dengesi Değerleri (2001-2010)

Yıllar	İhracat (Dolar)	İthalat(Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Dolar)
2001	62.364.456	759.498.588	-697.134.132
2002	54.829.934	900.418.622	-845.588.688
2003	57.928.027	1.312.442.226	-1.254.514.199
2004	79.623.159	2.572.537.061	-2.492.913.902
2005	99.770.845	3.485.388.789	-3.385.617.944
2006	155.965.841	3.556.269.130	-3.400.303.289
2007	152.310.769	4.369.903.381	-4.217.592.612
2008	271.254.336	4.091.711.184	-3.820.456.848
2009	234.609.466	3.118.213.745	-2.883.604.279
2010	267.303.316	4.121.674.851	-3.854.371.535
Toplam	1.435.960.149	28.288.057.577	-26.852.097.428

Kaynak: DTM'den alınan verilerle oluşturulmuştur(www.dtm.gov.tr).

Güney Kore, Türkiye'nin dış ticaretinde gerek oransal, gerekse miktar olarak en fazla açık verdiği ülkelerden birisidir. Bununla birlikte, miktar olarak Güney Kore'ye yapılan ihracat, ithalatın çok gerisinde kalmaktadır (İzmir Ticaret Odası, 2007: 3). Genel olarak bakıldığında, bu ülkenin ülkemizle olan ticari ilişkilerinde yıldan yıla önemli dalgalanmalar görülmektedir. İthalat ağırlıklı olan karşılıklı ticaret sürekli olarak ülkemiz aleyhine sonuç vermektedir (Demir, 2006: 221).

2.2.3.Güney Kore'nin Sanayileşme Stratejisi Bakımından Değerlendirilmesi

1962-1994 yılları arasındaki planlı kalkınma dönemi içinde Güney Kore'de yedi tane kalkınma planı uygulanmıştır. Söz konusu planlama sürecinin başlangıcından itibaren ihracatın yanı sıra ithal ikamesini de hedef alan son derece bilinçli bir sanayileşme stratejisi uygulanmıştır. Güney Kore'de özellikle 1980'lerin ilk yarısında yaşanan istikrarsızlıklara rağmen, 1970'li yıllarda gerçekleştirilen yapısal dönüşüm ve sağlam sanayi alt yapısı hızlı ekonomik gelişmenin 80'li ve 90'lı yıllarda da sürdürülmesini sağlamıştır (TMMOB, 2007: 110b).

1962 yılında dönemin Devlet Başkanı Park Chung - Hee tarafından ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlanması Güney Kore'de sanayileşmeyi başlatmıştır. Bu plan öncesinde sanayinin GSMH içindeki payı son derece küçük kalmaktadır. Benzer koşullara sahip diğer ülkeler ithal ikameci politikalar aracılığıyla (Türkiye gibi) sanayileşmeyi devlet gücüyle gerçekleştirmeye çalışırken Güney Kore; Tayvan, Singapur ve Hong Kong ile birlikte, Avrupa ve K.Amerika'nın emeğe dayalı imalat sanayi ürünlerine büyük oranlarda ihtiyaç duyduğunu keşfederek, ihracata dayalı bir politikanın büyüme sağlayacağını anlayarak bu yönde adımlar atmıştır. (Demir, 2006: 214).

Güney Kore ekonomisinde 1997 yılının son çeyreğinde ciddi bir döviz krizi yaşanmıştır. Bunun sonucunda Güney Kore Won'u Dolar karşısında %70-80 oranında değer kaybına uğramıştır ve Güney Kore mali piyasaları altüst olmuştur. Yıl içindeki bir dizi iflasın mali kuruluşların batık kredilerini arttırması ve Asya Finansal Krizinin de etkisiyle uluslararası piyasalarda Güney Kore ekonomisine karşı bir güvensizlik ortamı oluşması bu krize neden olmuştur. Ayrıca krizi hazırlayan faktörler arasında Güney Kore'nin ihraç ettiği ürünlerin fiyatlarındaki düşüş, özel sektörde azalan karlılık, batık krediler, ve mali sektördeki yetersiz denetim de sayılabilir. (Demir,2006: 217).

Güney Kore, IMF ile hazırlanan programın gereği olarak gerçekleştirilen mali sektör, ortaklık hukuku, çalışma hayatı ve yönetim alanlarına ilişkin olan ve 1998 sonrası yıllarda uygulanmaya başlanan reformlar neticesinde ekonomik krizin olumsuz etkilerinden kurtularak, yeniden büyüme sürecine girmiştir. (Güney Kore Raporu,2006: 9).

Genel bir değerlendirme yaptığımızda sanayileşme sürecini ilk olarak yaşayan Batı'da sanayi politikası olarak adlandırılabilen belirgin bir politika bütününe rastlanmazken, Güney Kore'nin hızlı büyümesinde sanayi stratejisinin temel etken olduğunu söyleyebiliriz. Güney Kore'nin sanayi politikaları, devletin önderliğinde uygulanmış ve iş dünyası bu süreçte izleyen olarak yerini almıştır. Söz konusu politikaların hedefi ise mamul mal ihracatını elden geldiğince arttırmaktır. En azından başlangıçta, iç pazarın ve sanayileşmenin daha alt bir basamağında olması sebebiyle gelecek vaat eden belirli sektörlerle aşama aşama öncelik verilmiştir. İhracata yönelik politikaların yanı sıra, üretim için gerekli girdilerin ithalatını teşvik eden politikalar da bu dönemde bolca uygulanmıştır. (TÜSİAD, 2009: 21).

3.BÖLÜM

1923-2000 DÖNEMİ TÜRKİYE'DE UYGULANAN SANAYİLEŞME

STRATEJİLERİ

Cumhuriyetimizin ilk yıllarında Türkiye'nin en önemli sorunu, öncelikle hızla sanayileşmek ve kalkınmak olmuştur. Bu nedenle Cumhuriyetin kuruluşundan planlı döneme gelinceye kadar Türkiye'de daha çok içe dönük sanayileşme politikası izlenmiş ve düşük döviz kuru politikasının bir sonucu olarak ihracata yönelik dış ticaret politikasına ülkede gereken önem verilmemiştir (Özcan, 1998: 41). Genel olarak değerlendirdiğimizde 1960 öncesi yıllarında ekonomide korumacılığın yoğun olduğu bir dönem olmuştur. Türkiye'de 1960 yılından 1980 yılına kadar geçen sürede ithal ikameci politikalar izlenmiştir, 1980 yılından günümüze kadar geçen sürede ise ekonominin dışa açılmasına önem verilmiş ve bu dönemden itibaren ihracata yönelik strateji benimsenmiştir.

Bu bölümde, Türkiye'de uygulanan sanayileşme stratejileri açısından, 1923-1930 dönemi, 1930-1945 dönemi, 1946-1960 dönemi, 1960-1980 dönemi, 1980-2000 dönemi ve 2001 sonrası dönemi olarak incelenecektir.

3.1. 1923–1930 Uygulanan Sanayileşme Stratejileri

Dış ticaret politikaları zaman zaman kendi kendine yeten bir ekonomi yaratmanın araçlarından biri olurken, zaman zaman da karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde dışa açılmanın ve dışa açık kalkınma politikalarının temel araçları arasında yerini almıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, dış ticaret politikalarının belirlenmesinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan ekonomik ve siyasi miras ile Osmanlı döneminde imzalanarak Cumhuriyet dönemine uzanan anlaşmalardan kaynaklanan sınırlamalar etkili olmuştur. Diğer taraftan, dış ticaret politikaları Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar içinde bulunulan ekonomik ve siyasi ortama bağlı olarak değişken bir seyir izlemiştir. Söz konusu politikaların tayininde ülke içi ve uluslararası siyasi ve ekonomik koşullar belirleyici olmuştur. 1922 yılı Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karıştığı bir yıl olarak siyasi anlamda büyük bir dönüşümü temsil ederken, iktisadi anlamda geçmişle bir kopuş niteliği taşımaz. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra İmparatorluğun 1922 yılına kadar izlediği ekonomi politikaları ile 1923 sonrası

ekonomi politikaları var olan koşulların elverdiği ölçüde tam bir süreklilik ve tutarlılık içindedir. 1923 sonrasında, devlet desteğinde milli burjuvazi yetiştirilmesini ve söz konusu yerli sermayedarların büyüme ve kalkınmanın itici gücünü oluşturmasını amaçlayan “milli iktisat” okulunun ekonomi politikaları uygulanırken, bu okulun yerli sanayiye korumacı ve sanayileşmeci politikaları Lozan Anlaşması ile gümrük politikaları üzerine konulan sınırlamalar nedeniyle uygulamaya konulamamıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan 1929 Dünya buhranına kadar olan dönemi, dışa açık ekonomi politikaları ile ekonominin yeniden yapılandırıldığı bir dönem olarak nitelendirmek mümkündür. 1923–1929 döneminin temel özelliği dış ticaret politikaları üzerinde Lozan Anlaşması hükümlerinden kaynaklanan sınırlamaların varlığıdır. Lozan Anlaşmasına ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesi uyarınca, Türkiye’nin 5 yıl süre ile diğer ülkelere karşı uygulayabileceği ekonomi politikaları dondurulmuş, bazı istisnalar haricinde ihracat ve ithalat yasaklarının kaldırılması, yenilerinin konmaması, gümrük tarifelerinin ise 5 yıl boyunca değişmemesi kabul edilmiştir. Bu kapsamda 1916 yılının Osmanlı gümrük tarifesi esas alınmış ve yeni Cumhuriyetin gümrük gelirlerini artırmak ve sanayisini dış rekabetten korumak amacıyla kullanabileceği politika araçları elinden alınmıştı. Lozan Anlaşması ile saptanan gümrük tarife oranları ile ulusal ekonominin korunma oranı sadece yüzde 12,9’da kalmıştır. Söz konusu sınırlamalar 1928’de son bulurken, 1929’da Türkiye gümrük tarifelerini değiştirme olanağına kavuşmuştur. 1925’den itibaren üzerinde çalışılan yeni gümrük tarifesi oranları ile ortalama koruma oranı yüzde 45,7’ye yükseltilmiştir. 1929 sonrası dönemin korumacı ve sanayileşmeci ekonomi politikaları nedeniyle, söz konusu dönem Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu takip eden yarım yüzyılın en dışa açık dönemi olmuştur (Taşkın, 2003: 133; Akalın, 2004: 24; Pamuk, 2007: 168).

Cumhuriyet’in ilk on yılında ekonomik gelişmelerden bir tanesi 1922 yılında kurulmuş olan Milli Türk Ticaret Birliği’dir. Mili Türk Ticaret Birliği’nin kurulmasındaki amacın, ulusal mücadele sonrası ekonomik yapılanmanın hiç de emperyalist nitelikte olmayacağını ilk sinyallerini veren bir nitelikte olduğu göze çarpmaktadır. Birliğin temel amacı batı sermayesiyle yani emperyalist sermayeyle işbirliğinin sürdürülmesi vurgusunu taşımaktadır. Daha açık bir ifadeyle batı sermayesine aracılık eden ya da işbirliğinde bulunan gayrimüslimlerin saf dışı bırakılması ve bunların yerinin Türk işadamlarıyla ikame edilmesidir. Böylesi bir amaç

taşıyan söz konusu Birliğin, hedeflerin gerçekleştirilmesi hususunda ise mücadelede yer alan lider kadroların desteğine ihtiyaç duyması da dönemin özelliği nedeniyle göz ardı edilmemesi gereken bir olgudur. Ortaya çıkan sonuç İzmir İktisat Kongresi'nin düzenlenmesi biçiminde kendini göstermiştir (Akalin, 2004: 26). Sınâî gelişmenin sağlanması için 1923 İktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda önlemler alınmıştır. Alınan önlemlerden en önemlileri Sanayi ve Maden Bankası'nın kurulması (1925) ve Sanayi Teşvik Yasası'nın (1927) çıkarılmasıdır. Sanayileşme yolunda bir ilk teşebbüs olarak kurulan Sanayi ve Maden Bankası'nın kuruluşunun ilk amacı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan devlet işletmelerini yönetmektir. Bu bankanın kendine ait özel tesisler kurma hakkı yoktu; ama özel işletmelerin yaratılmasına katkıda bulunabilir ve ilk adımlarını atmada onlara dayanak olabilirdi (Yerasimos, 2005:115). Bunlara ek olarak dış satıma yönelecek sanayilerin ithalat girdilerinin vergiden bağışlanması ve esnaf ve sanatkârların örgütlenmesi ve ilgili yeni düzenlemeler sayılabilir. Bu dönemde sanayi alanında özendirme, sınırlı bir korumacılık ve kamu ortaklıkları gibi yöntemlerle özel sanayinin geliştirilmesine çalışılmıştır. Sanayi ve Maden Bankasının kuruluş amacı, özel sektöre kredi sağlamak, özel kesimle ortaklık kurmak ve devlete ait sanayi kuruluşlarını geçici olarak işletmek ve zamanla bunları özel sektöre devretmektir. Banka 1932 yılına kadar faaliyette bulunmuş, devlete ait işletmeleri özel sektöre devretmemiş ama 16 özel sermayeli girişime ortak olmuştur. Sanayileşmede özel girişimciye öncelik tanınmış, devlet teşvik ve himaye etmiştir. Bu dönem, millileştirme politikasını içeren bir yeniden inşa süreci olmuştur (Güven, 2005: 39).

İlk yıllarda sanayileşme yönünde bir seçim yapılmamış, tarım ve sanayi sektörünün bir arada ve özel sektöre öncelik tanınması benimsenmiştir.1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nde, milliyetçi liberal ekonomik politikanın esasları belirlenmiştir. Sanayi Teşvik Kanunu ile özel sektör yatırımları özendirilmiştir. Devlet karışımının en alt düzeyde olduğu bu yıllarda 1916 yılının gümrük tarifelerinin uygulanma zorunluluğu yanında müteşebbis sayısının az oluşu, nitelikli iş gücünün yetersizliği, iç birikim olanaklarının kıtlığı nedenlerinden, beklenen sonuçlar alınamamış, tarım ve sanayi alanlarında istenilen gelişmelere ulaşılamamıştır (Özkan, 1983: 61).

1923 yılından 1930 yılına kadar geçen dönem, Cumhuriyet'in kuruluşunun beraberinde getirdiği reform hamlelerinin ağırlık taşıdığı bir geçiş dönem olmuştur. Türk sanayi hedeflenen yapıya kavuşturulamamıştır. Liberal ekonomi deneyiminin söz konusu olduğu bu dönemin iktisat politikalarının temelini, İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar oluşturmuştur (Şanlı, 1997: 58).

3.1.1. İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat 1923)

Cumhuriyet'in ilk önemli ve geniş kapsamlı iktisadi faaliyeti bu olmakla birlikte kongrenin nasıl netice vereceği önceden bilinmemektedir. İktisat vekâletince yayınlanan bildirilerinin bir bölümünde bunu açıkça görmek mümkündür (Ökçün, 1968: 4). Kongrenin açılışında, bu kongreden beklenen görevin, kongre ile başlatılan iktisadi, milli mücadelenin sonraki dönemine ışık tutmak, ilke ve politikalarına anlam ve açıklık kazandırmak olduğu belirtilmiştir (Yazar, 1981: 110).

İzmir İktisat Kongresinin iki temel işlevi olmuştur. Bunlar;

- Ulusal iktisat politikalarının belirlenmesi,
- Lozan Barış Görüşmelerine, ekonomik olarak bağımsız bir devlet imajıyla katılmak, şeklindedir (Minibaş, 1995: 6).

Kongrede dört başlık altında amaçların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (Tokgöz, 1997: 32).

- Ekonomik hedeflere ulaşmak için gerekli yöntem ve kaynakların saptanması,
- İstanbul ve İzmir'deki sermaye çevrelerinin Ankara ile yakınlaşmasını sağlamak,
- Milli mücadeleyi yöneten kadroların tüm toplum kesimlerinden askeri ve siyasi alanın yanı sıra ekonomik alanda da tam destek gördüğünü Lozan Barış Görüşmesi taraflarına ve Dünyaya göstermek,
- Yabancı sermaye çevrelerine, liberal düzenden komünist düzene geçilmeyeceği güvencesini vermektir.

Bunların dışında İzmir İktisat Kongresi'nin diğer ilkelerini de sıralamış olursak eğer (Manisalı, 1982: 218) ;

- Ulusal endüstriyi teşvik edecek yeni kanunların çıkarılması,
- Sanayicilere kredi sağlanması,

- Yerli ürünlerin ulaşım ücretlerinde indirim yapılması,
- Sanayiciler için teknik eleman yetiştirilmesi ve teknik eğitimin geliştirilmesi.

3.1.1.1. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar

17 Şubat 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz (Yeldan, 2008: 71; Şahin,2007: 34; Tokgöz,1997: 33; Parasız, 2003: 7; Kepenek, 1990: 33; Tezel, 2002: 132).

- Aşarın kaldırılması,
- Temettü vergisinin gelir vergisine tebdili,
- Reji idare ve yönetiminin kaldırılması,
- Sanayi teşvik edici yasaların çıkarılması, özellikle gümrük tarifelerinin milli sanayinin kalkınma ihtiyaçlarına göre değiştirilmesi,
- Bir ticaret ana bankasının kurulması,
- Demir yollarının yapımına önem verilmesi,
- Yerli malı kullanılmasının teşvik edilmesi,
- Kambiyo merkezleri, özellikle nakit ve tahviller borsalarının millileştirilmesi, büyük ticaret merkezlerinde hisse senedi ve tahvil borsaları açılması,
- Kendi limanlarımızda kabotaj hakkımızın kullanılması,
- Sanayi Teşvik Kanununun günün ihtiyaçlarını karşılar hale getirilmesi ve beş yıl sonra 25 yıl süreyle uzatılması,
- Her yıl sergiler açılması,
- Özel teşebbüse destek ve kredi sağlayacak iki devlet bankası kurulması,
- İş gücünün sekiz saat çalışması,
- Haftada bir gün, çalışanlara tatil imkânı verilmesi,
- İş kazaların uğrayanların hayatlarının işverenler ve kurumlar tarafından güvence altına alınması,
- Sendika hakkının tanınması

Kongreden çıkan en önemli ve somut öneriler, aşarın kaldırılması ve Fransızların elindeki tütün tekeline son verilmesidir (Yenal, 2003: 50). 1923-1929 döneminde izlenecek kalkınma politikası, İzmir İktisat Kongresi kararları ışığında belirlenmiştir. Öncelikle ülke kalkınmasının ancak sanayileşme yoluyla gerçekleşebileceği kabul edilmiş, geriye sanayileşmenin nasıl ve kimin eliyle sağlanacağı konusu kalmış ve kongre sonrası ülkedeki eğilim, özel girişimin desteklenmesi, kalkınmanın özel kesim eliyle sağlanması olmuştur. Devlet ilke olarak, özel girişim aracılığı ile serbest piyasa koşullarında sanayileşme politikası ve milli burjuvazinin ekonominin kontrolünü ele almasını sağlayacak ılımlı bir koruma politikası izlemiştir. Devletin özel girişimi desteklemesi ve özel girişimcinin gücünün yetmediği veya karlı bulmadığı alanlarda bu açığı kapatması düşünülmüş, böylece 1923'den 1980'lere kadar kalkınma ve ekonomi politikalarında etkisini sürdüren karma ekonomi politikası benimsenmiştir (Yeldan, 2008: 71).

Kongre'de görüşülen konularda, kesin kararlar alınamamış olmasına rağmen, sorun teşkil eden bu konuları çözüme kavuşturma çabaları önemli bir adım olarak nitelendirilebilir (Kahraman, 2005: 11).

İzmir İktisat Kongresi, Kazım Karabekir'in başkanlık yaptığı ve Mustafa Kemal'in açılış konuşmasıyla başlatılan, yeni rejimin karşılaşılabileceği tüm iktisat politikası sorunlarının tartışıldığı ve çiftçi, tüccar, sanayici ve amele gruplarının blok oylarıyla kararların alındığı bir forum olmuştur (Boratav, 2004: 44).

Kongre, toplumdaki sınıfların kuvvet dengesini göstermek bakımından dikkat çekicidir. Kongre'ye işçisi köylüsü, esnafı, tüccarı vb. katılmıştır. Ama ne var ki, Kongre'nin aldığı kararlar büyük tüccar ve toprak sahiplerinin yararına olmuştur (Avcıoğlu, 1995:340). Bu bakımdan toprak reformunun reddi ve grev hakkının geçiştirilişi dikkat çekicidir. Toplumdaki sınıflar arası kuvvet durumu, tüccar ve büyük çiftçi lehine ağır basmaktaydı. Kongre bu kuvvet dengesizliğini tescil etmiştir. Bu dengesizlik, hükümet kararlarında kendisini gösterecek ve toprak reformu söz konusu bile edilmeyecektir (Avcıoğlu, 1995: 351).

3.1.2. Teşvik-i Sanayi Kanunu (28 Mayıs 1927)

İzmir İktisat Kongresi'ne katılanlar daha kapsamlı bir program yapılmasını önermişlerdir. Sanayi Teşvik Yasası, 1913 tarihli aynı adlı yasanın kapsamının

genişletilmesi amacını taşıyan bir yasadır (Güven, 2005: 39; Çavdar, 2003:179). Sanayi Teşvik Yasası'nın ana unsurları sanayicilere kredi sağlanması ve millî sanayiye teşvik etmektir.

Ulusal sanayinin kurulması için özel önlemlerin alınması, 1913'de çıkarılmış olan Sanayi Teşvik Kanunu'nun ve Gümrük Kanunu'nun özel sanayinin geliştirilmesi yönünde güçlendirilmesi, yerli malların kara ve deniz ulaştırmasında indirim gidilmesi, sanayicilere kredi verilmesi, özel sektörün yapamayacağı yatırımları devletin üstlenmesi, yerine uygun bir vergi konulması şartı ile Aşar Vergisi'nin kaldırılması İzmir İktisat Kongresi'nde alınan önemli kararlar arasındaydı (Yaşa, 1980: 77).

Musul Sorunu, Şeyh Sait İsyanı ve Cumhuriyet'e karşı oluşan gerici muhalefet nedeniyle hükümet, varlığını korumak için bir takım önlemler almak zorunda kalmıştır. Sanayileşmeyi hızlandırmak ve ülke düzeyine yaymak için bir dizi girişimde bulunulmak amacıyla 28 Mart 1927'de, Sanayi Teşvik Kanunu çıkarıldı.

Sanayileşme çabaları içerisinde çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun özel bir yeri vardır. Geniş bir teşvik politikası uygulanması amacı ile çıkarılan kanunun amaçlarından biri; "...Sanayi-i milliyemizin teşvik ve himayesine memleketimizde dahili istihlakimize kifayet ettirdikten başka, belli başlı ihracat yapan sanayi müesseseleri vücuda getirilmesi..." idi. Söz konusu kanunla sağlanan birçok ayrıcalık ve desteğe ek olarak verilen bir diğer ayrıcalık da işletmeleri yurt içinde üretilen bir mal dışarıdan gelen ikame mala göre yüzde 10 pahalı olsa bile yerli malını kullanılmaya zorlamasıdır. Bu politika ile gümrük tarifelerinin artırılmadığı bir dönemde başka önlemlerle yerli üretimin korunması sağlanmıştır (Taşkın, 2003: 140).

Bu kanun, ülkenin özel kesim sanayileşmesi ile gelişeceği felsefesine göre hazırlanmıştır. 25 yıllık yürürlük süresi sonunda yenilenmemiştir. Ancak bu dönemde, Büyük Buhran, Devletçilik çabaları ve İkinci Dünya Savaşının olumsuz etkileri de görülmektedir (Özer, 1977: 20).

15 Haziran 1927 tarih ve 1055 sayılı Sanayi Teşvik Kanunu ile getirilen teşvik önlemlerinin bazıları şöyledir (Acar, 2009: 31; Eldem, 1994: 61; Yeldan, 2008: 40; Parasız, 2003: 26; Çavdar, 2003: 179; Avcıoğlu, 1995: 381) :

- Uygun görülen teşebbüslere bu kuruluşları en yakın ve uygun ulaşım merkezlerine bağlamak için her türlü ulaştırma, yükleme ve boşaltma araçları ve tesisleri için gerekli arazi eğer özel kişilere ait ise 10 hektara kadar (sahiplerinin rızasıyla alınmadığı takdirde) kamulaştırma suretiyle tahsis edilecektir.
- Sanayi kuruluşları ve eklerinin tesis, inşa ve tevsi için gerekli olan belediye sınırları içindeki Hazine arazilerinin belirlenen bedelleri 10 yılda ödenmek üzere kurum adına devredilecekti.
- Sanayi kuruluşları arasında ya da bu kuruluşlarla devlet şebekesi arasında telgraf ya da telefon bağlantısı kurulacak ve bu bağlantı resim ve harçtan muaf olacaktı.
- Bu kanuna göre;
 - Sanayi kuruluşları ve eklerinin tesis, ima ve tevsilerine ilişkin her tür inşaat malzemesi,
 - Bu kuruluşların üretim yapabilmesi için gerekli hammaddeler,
 - Bu kuruluşlar için gerekli olan her türlü makine, alet ve bunların yedek parça ve aksamları,
 - Bu kuruluşlara ait olarak yapılacak ulaştırma, yükleme, boşaltma ve muharrik güç üretimi ve nakliyle ilgili tesisler için gerekli tüm malzeme(inşaat malzemesi dâhil) ve donatım gümrük vergilerinden muaf olacaktı.
- Kanundan yararlanan teşebbüslerin hisse senetleri ve tahvilleri damga resminden muaf olacaktı. Ayrıca sanayi kuruluşları,
 - Musakkafat Vergisinden,
 - Arazi Vergisinden,
 - Kazanç Vergisinden,

- Bu vergilerin Özel İdareler ve belediyelere ait ek kısımlarından,
 - Maktu Zam Vergisinden,
 - Belediyelere ait inşaat, buhar kazanları, motor ve imbik ruhsat resimlerinden muaf olacaktır.
- Sanayi kuruluş ve eklerinin tesis, ima ve tevsileriyle ilgili her tür imalat malzemesi, makine ve teçhizatın ülke içinde naklinde cari tarifelerde %30 indirim uygulanacaktı. Bu indirimden yararlanamayan kuruluşlara aynı oranda prim ödenecekti.
 - Sanayi kuruluşları bir yıl süreyle, yıllık üretimin %10'una kadar bölümünün satışı devlet garantisi altında gerçekleştirilecekti.
 - Sanayi kuruluşlarının faaliyeti için gerekliyse, ihtiyacı olan tuz, ispirto ve patlayıcı maddelerin fiyatlarında indirim yapılacak ya da prim ödenebilecekti.

Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda işletmeler dört sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflama on beyirlikten büyük çevirici güç kullanan ve bir yıl içinde en az 1500 gündelik miktarında işçi çalıştıranlar, sağlanan ayrıcalıklardan en fazla yararlanan gruptur. Çevirici güç kullanmayan ve daha az işçi çalıştıranların yararlanacakları ayrıcalıklar sınırlı kalacaktır (Tekeli ve İlkin, 2009: 64).

Teşvik-i Sanayi Kanunu ile bölgesel veya ulusal çapta, bütün fiili ve hukuki tekeller yatırım yapmak arzusunda olan sermaye çevrelerine açılmıştır (Yerasimos, 2005: 115). Devlet ise koruyucu, teşvik edici, düzenleyici bir yol üstlenerek ekonomik faaliyetlere müdahale etmiştir (Sağlam, 1976: 78).

Devlet tarafından özel sektöre verilen geniş tedbirlere rağmen, tüketim malları ithalatının önlenemediği, pazarın çok sınırlı ve sermayenin yetersiz olduğu bir ortamda özel sektör başarı sağlayamamıştır. İlk planda ele alınan ve özel müteşebbisleri çeken şeker sanayinde dahi, ilk adımlar, külfeti devletin yüklenmesine rağmen, başarısız olmuştur (Avcıoğlu, 1995: 382).

3.1.3. 1923-1930 Dönemi Dış Ticaret Değerleri

Türkiye'nin bu dönem dış ticaret politikası dünyada bir çok ülkede görülmeyen biçimde liberaldir ve dünya sistemine eklemlenmiş oldukça dışa açık ve bağımlı bir hammadde ekonomisi durumundadır (Yeldan, 2008: 74).

Bu dönemde denge ihraç malları aleyhine bozulmuştur. Yani ihraç malları fiyatları, ithal malları fiyatlarına kıyasla daha hızlı düşmüştür, dış ticaret oranları ise aleyhimize gelişmiştir. Bu dönemde buğday ve un ithalatının hemen hemen hemen durması dışında gerek ithalatın gerekse ihracatın çeşit olarak bileşiminde önemli bir değişme olmamıştır. Tütün, pamuk, fındık, incir ve üzüm gibi geleneksel ürünlerimizin ihracatı sürmüş, buna karşılık şeker, bakliyat, mensucat vb. temel tüketim malları ile gaz ve benzin gibi yakıtların ve demir-çelik, çeşitli makineler ve zirai aletler gibi sınai malların ithalatına devam edilmiştir (Acar, 2009: 36).

Tablo 6. 1923-1930 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri (Bin \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi	İhracat /İthalat
1923	50.790	86.872	137.662	-36.082	58,47
1924	82.435	100.462	182.897	-18.027	82,06
1925	102.700	128.953	231.653	-26.253	79,64
1926	96.437	121.411	217.848	-24.974	79,43
1927	80.749	107.752	188.501	-27.003	74,94
1928	88.278	113.710	201.988	-25.432	77,63
1929	74.827	123.558	198.385	-48.731	60,56
1930	71.380	69.540	140.920	1.840	102,65

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımca derlenmiştir.

Cumhuriyet'in ilanını izleyen ilk yıllarda ihracatımız, ithalatı karşılamaz durumda idi. Devlet bunun önüne geçebilmek için bir yandan ithalatın azalmasına, diğer yandan ise üretimin artırılıp ihracatın çoğaltılmasına çalışmıştır.

1923 yılında ihracat 50,7 milyon dolar, ithalat ise 86,8 milyon dolar iken bu rakamlar 1930 yılında sırasıyla 71,3 ve 69,5 milyon dolar düzeyine yükselmiştir. Bu dönemde 1930 yılı hariç olmak üzere tüm yıllarda dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir.

3.1.4. Dönemin Sanayileşme Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi

1923’de İzmir’de yapılan iktisat kongresinde, Türkiye’yi gelişmiş ülkeler düzeyine yükseltmek ve bu amaçla uygulanabilecek bir ekonomi politikası belirlemek için, özel sektör, iktisadi kalkınmayı gerçekleştirecek başlıca unsur olarak görülmüş ve bu doğrultuda, ekonomik yatırımlarda bulunması için teşvik edilmiştir. 1927 yılında “Teşvik-i Sanayi Kanunu” çıkarılarak sanayi üretimi belli muafiyetlerle teşvik edilmiştir. Bir yandan tarımsal makine, araç ve gereçleri ithalatında gümrük muafiyeti sağlanmış, öte yandan yerli üretim ve sanayi korumak amacı ile özellikle iplik ve kumaş, şeker, un ve diğer gıda maddeleri, deri ve ağaç mamulleri ve çimento gibi maddelerin ithalatı yüklü gümrük vergileri ile kısıtlanmıştır (Özcan, 2012: 43).

1923-1930 dönemi, özel teşebbüs üzerinde devlet müdahalelerinin ve devlet işletmeciliğinin asgari düzeyde tutulması itibariyle, liberal dönem olarak adlandırılır. Ancak devletin, Teşvik-i Sanayi Kanunu, ihale ve sözleşmeler yolu ile ekonomiye müdahaleleri söz konusu olduğundan dönemin iktisat politikalarının her ne kadar liberal terimi ile nitelendirilse de; devlet ihaleleri yoluyla ve geniş teşvik tedbirleriyle, özel sermaye birikimi ve kapitalist gelişmeyi hızlandırma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla bir anlamda devlet müdahaleciliği söz konusuydu. Sanayileşme sürecinin başlangıcında ithal ikamesine yönelik politikalara ağırlık verilmesi nedeniyle; yerli ürünler, aşırı değerlenmiş kur, yüksek maliyetler ve ithal mallara getirilen yüksek gümrük duvarları nedeniyle olumsuz sonuçlarla karşılaşmıştır. Salt ithal ikamesine yönelik politikaları uygulamak sermaye yetersizliği nedeniyle güç olduğundan ithal ikamesine yönelik politikalarla birlikte ihracatın arttırılmasına çalışılmıştır (Kahraman, 2005: 77). Devlet, özel girişimin gücünün yetmediği veya karlı bulmadığı alanlarda devreye girmiştir. Kısaca özel sektör ağırlıklı bir karma iktisadi kalkınma politikası izlenmiştir (Eroğlu, 2007: 66).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında devlet, özel sektörü yatırım yapmaya teşvik edecek çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemeleri gerçekleştirmekle birlikte doğrudan ekonomik yatırımlara girişmemiştir. Kısmi liberal dönemden müdahaleci döneme geçişin temel nedenleri, 1929 yılında yaşanan Büyük Dünya Bunalımının etkisi, bu döneme kadar özel kesimin istenilen ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmekte yetersiz kalması ve Osmanlı Devleti’nden kalan borçların ödenmesinin getirdiği ağır yük devletin müdahaleci bir yapıya bürünmesine neden olmuştur (Özçelik ve Tuncer, 2009: 264).

3.2. 1930–1945 Uygulanan Sanayileşme Stratejileri

1929 yılına kadar süren dönemde, dış ticarete tam bir serbestlik söz konusu olmuştur. Devletin gümrük tarifelerini düzenleme yetkisi bulunmadığından, serbest ticarete müdahale edilememiştir. İktisadi kalkınma yolunda, hızlı bir sanayileşme sürecinin hedeflenmesiyle bu yönde uygulanacak dış ticaret politikaları belirlenmeye çalışılmıştır (Kahraman, 2006: 76). Cumhuriyetin kuruluş yıllarında desteklenen ve sanayileşmenin itici gücü olması beklenen özel sektörden beklenen atılımın gelmemesi, devleti doğrudan üretici olarak piyasaya girmek zorunda bırakmış ve 1930 sonrası sanayileşme çabalarının odağına devlet eliyle oluşturulan teşebbüsler oturtulmuştur. 1929 Buhranı'nın Türkiye ekonomisini etki altına almasının ardından oluşan ekonomik ortamda yabancı sermaye girişlerinin yetersizliği, yerli özel sermayenin zayıflığı, devlet eliyle gerçekleştirilen yatırımları ve devletçi sanayileşmeyi 1930'lu yıllarda ekonomi politikalarının temel eksenine getirmiştir (Taşkın, 2003: 151).

1929 Ekonomik Buhranı'na gidiş sürecinin etkilerini 1926'dan beri hissetmeye başlayan Türkiye, krizin dış ticaret açığına sebep oluşu ve Türk Lirası'nın değerinin düşmesi ile birlikte, dışa kapanmaya başlamıştır ve dış ticaret politikası belirleme yoluna gitmiştir. Bir anlamda, ihracat hacmi kadar ithalat yaparak içsel kaynaklara dayalı ulusal bir ekonomi modeli benimsenmiştir. 1929 yılında himaye ve teşvik edici yeni gümrük tarifeleri ile daha etkin bir dış ticaret politikası uygulanmaya başlanmıştır (Kahraman, 2006: 76; Taşkın, 2003: 132; Tekeli ve İlkin, 2009: 78).

1929 Buhranı, geniş ölçüde tarımsal bir yapıya sahip olan Türkiye'yi etkisi altına almıştır, özellikle tarımsal ürünlerin fiyatlarında büyük düşüslere neden olmuştur. Bunun sonucu olarak 1930 yılında kambiyo denetimi kurma zorunluluğu duyulmuştur. Buhran, liberal-kapitalist sisteme karşı duyulan güveni de büyük ölçüde sarsmıştır (Han, 1978: 45).

Türkiye'nin, 1929 Buhranı'nın etkileriyle birlikte, en önemli sorunlarından biri de Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı, ülkenin tarımsal üretime dayanan büyük ölçüde dışa bağımlı ekonomik yapısıdır. Türkiye, Osmanlı'dan devraldığı borçları 1929 yılında ödemeye başladı. Ayrıca ülkede çoğunluğu madencilik, sigortacılık, bankacılık, kent içi altyapı hizmetleri ve demiryolu alanında faaliyet gösteren pek çok sorun yaratan yabancı şirket vardı. Doğrudan buhrana bağlı olmayan bu sorunlar, Cumhuriyet

yöneticilerini sermaye birikimini hızlandırarak sanayileşmenin gerçekleştirilmesi, gerekli altyapının kurulması, Osmanlı borçlarının ödeme biçimi, ülke içinde hiç olmazsa demiryolları ve kentsel altyapı hizmetleri üreten yabancı şirketlerin satın alınması konularında, politika seçimleri yapmakla karşı karşıya bırakmıştır (Tekeli ve İlkin, 2010: 244).

1930'larda ekonomi politikalarında yeni bir dış ticaret örgütlenmesinin gerekliliği ön plana çıkmıştır. Önceleri dış ticaret dengesiyle ilgili önlemler ithalat üzerine kurulmuşken, bu dönemde dış ticaret dengesini düzeltmenin diğer bir aracı olan ihracatı artırmak doğrultusunda, dış piyasalarla ilgili bilgi girişinin sağlanması ve Türk mallarının dış pazarlarda tanıtımının yapılması da dış ticaret politikaları içerisinde önem kazanmıştır. Türkiye'nin ihracatını geliştirebilmesi amacıyla tüm önemli ihracat pazarlarında ticaret ataşelikleri kurulması ve Türk mallarının tanıtılması amacıyla uluslararası fuarlara katılım sağlanması, ekonomi ve dış ticarete yeni bir örgütlenmeye gidilmesi söz konusu dönemin üzerinde durulan önlemler arasında yer almıştır. Bu düzenlemeler doğrultusunda 1934 yılında kurulan Türkofis, yeni teşkilatlanmanın en önemli aracı olarak tanıtılmış ve Türkofis ile Türk mallarının dış pazarlarda sürümünü kolaylaştıracak yolları araştırmak ve ticaretle uğraşanlara yardımcı olmak gibi konular hedeflenmiştir. Söz konusu örgütlenme ile ilgili yasa 1934 yılında kabul edildikten sonra Türkofis kurulmuş, böylece dış ticarete özel girişimciye yol gösterme amaçlı bir örgütlenmeye gidilmiştir (Taşkın, 2003: 137).

İhraç edilen malların denetimi, standardizasyonun sağlanması ve pazarlanması yönünde adımlar atılarak ihracat hacmi arttırılmaya çalışılmıştır. İhracatın teşvikiyle ilgili ilk olarak, 10.06.1930 tarihinde 1705 sayılı 'Ticarette Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabesi Hakkında Kanun' yürürlüğe girmiştir. 1930 yılında bu kanuna ek olarak 3018 sayılı kanun çıkarılmış ve sanayileşmiş ülkelerin düzeyine ulaşabilmek için dış ticarete teşkilatlanmanın gereği belirtilmiştir. 1931 yılında İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın düzenlediği kongrede ihraç edilen ürünlerin fiyatını ve dış piyasalarda talebini arttırabilecek kararlar alınmıştır (Kahraman, 2006: 87).

1930'lu yıllarda sadece ithal ikamesine yönelmenin yetersiz kalacağı ve ihracatı arttırmak için kliring sistemi⁵ ile yürütülen ikili dış ticaret anlaşmalarına önem verilmesi gerektiği düşüncesiyle kliring anlaşmaları imzalanmıştır (Kuruç, 1993: 129). İlk kliring anlaşması 27.06.1933 tarihinde Fransa ile yapılmıştır. Ve daha sonra Almanya ile kliring anlaşması imzalanmıştır. Bu yıllarda Türkiye'nin dış ticaretinin ortalama olarak yaklaşık %85'i ikili anlaşmalarla, %15'i serbest olarak yapılmıştır (Parasız, 1998:45). 1933 yılına kadar Türkiye'nin dış ticaretinde yer alan ülkelerin hemen hemen hepsiyle ikili ticaret anlaşmaları imzalanmıştır (Tezel, 2002: 174). Kliring ve takas yöntemleriyle dış ticaret hacminin artırılması çabaları sonunda ihraç ürünlerinin fiyatları yapay olarak artmıştır (Parasız, 1998: 46).

1932 yılından başlayarak 1938 yılına kadar geçen yedi yıllık dönem, Türkiye Ekonomisi'nde devlet müdahaleciliğinin giderek artan bir biçimde kendini gösterdiği bir aralık olarak ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı bu yıllar arasına Devletçilik dönemi adı verilebilir. Devletçilik politikası; para, maliye ve gelirler politikaları gibi kapitalizmin kriz dönemlerinde ve özellikle kapitalist sermaye birikiminin yeterli düzeyde olmadığı evrelerde ve ekonomilerde kullanılan bir ekonomi politikası aracı olma özelliğine sahiptir (Akalin, 2004: 34). Devletçilik politikası Temmuz 1932 tarihinden itibaren hızla yürürlüğe sokulan kanunlarla birlikte uygulanmaya başlanmıştır (Akalin, 2004: 41).

Özel girişimin kalkınmayı güvence altına alacak temel yatırımlara yönelmemesi, Dünya Ekonomik Buhranı'nın olumsuz etkileri, Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeler ve Osmanlı borçlarının ağır yükü ekonominin sırtına binince, devlet girişimciliğinin ön plana çıkması kaçınılmaz olmuştur. Devlet bu görevi yüklenirken, kendini besleyen kalkınmayı güvence altına alacak sanayi kuruluşlarına yönelmek, ekonomik ve sosyal alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmek ve böylece dışsal ekonomiler yaratarak özel girişime uygun bir ortam yaratmak gibi, parasal olmaktan çok reel anlamda ekonomik fonksiyonların yerine getirilmesini amaçlamıştır. Buna bağlı olarak, 1933'de Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. 1933 yılından itibaren ekonomik düzeyde

⁵ Kliring sistemi: İkili ticaret anlaşması çerçevesinde ülkeler arasında ithalat ve dışarıya doğan alacak ve borçların döviz kullanılmadan karşılıklı olarak denkleştirilmesine dayalı dış ticaret biçimi.

‘Devletçilik’ bir sistem olarak kabul edilmiş ve 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisinin Tüzüğünde yer almıştır, 1937 yılında ise Anayasa’nın bir ilkesi olmuştur (Han, 1978: 46).

1933’lerde Uygulamaya konulan, 1923-1933 dönemine göre daha yoğun bir karma ekonomi rejimini öngören devletçiliğin ortaya çıkmasında çeşitli etkenler rol oynamıştır (Şanlı, 1997: 63).

- Kuruluş yıllarındaki özel teşebbüse dayalı sanayileşmenin, arzulanan düzeye ulaşamaması,
- 1929 Dünya Krizinin Batı ülkelerini önemli ölçüde sarsması,
- Rusya’da uygulama bulan sosyalist sistemle merkezi planlama ve planlı ekonomi yöntemlerinin ve Almanya’da gelişen rasyonel sosyalizmin etkisi.

Türkiye, parasının dış değerini korumak için dış ticaret dengesine büyük önem vermiştir. Bu dengenin kurulması için bir yandan yeni gümrük tarifesi ve kontenjanlarla ithalat kısılmaya çalışılırken, öte yandan da tarımsal ürünlerin içte fiyatlarının düşürülmesine olanak vererek, takas ve kliring sistemlerine giderek ihracat artırılmaya çalışılmıştır. Dış ticaret hadleri aleyhte geliştiği için, dengenin sağlanabilmesi için Türkiye’nin her yıl daha fazla ihracat yapmasını zorunlu kılmıştır (Tekeli ve İlkin, 2010: 246).

1932-1933 döneminde özel sektörün desteklenmesi için teşvik önlemleri getirilmekle beraber devlet, sanayide önemli atılımlarda bulunmamıştır. 1933 yılı ile birlikte özel sektörü ortadan kaldıran bir devletçilik anlayışının olmadığı kabul edilmiş ve karma ekonomi düşüncesiyle 1933-1937 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır (Şanlı, 1997: 64).

1930’lu yılların getirdiği yeni koşullarla birlikte, devletçilik, dışa göre kapalı bir ekonomik yapıda büyük ölçüde iç kaynaklarla finanse edilen sanayileşme girişiminin motoru oldu. Diğer pek çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, kapalı ekonomide ithal ikamesi yoluyla sanayileşmenin ilk adımları Büyük Ekonomik Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında atıldı. İlk hedeflerse şeker, un ve pamuklu dokumanın yurt içi üretimini sağlamaktı (Kazgan, 2009: 70).

1930’lu yıllarda Türkiye’nin dış ticaret politikası içeren endüstriyel politikayla sıkı sıkıya ilişkilidir. Ticaret bilançosu dengesinin sağlanması ve ithalatın

kompozisyonunda meydana gelen yapısal değişiklik bu dönemin en belirgin özelliğidir. 1929 yılında yükselen yeni endüstrileri korumaya yönelik yüksek gümrük duvarları kliring politikasıyla desteklenmiştir (Parasız, 2003: 58).

Türkiye Ekonomisi 1930-1946 arasındaki yıllarda, her anlamda dış dünyaya kapalı kaldı. Büyük Dünya Bunalımı ve İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiğı koşullar, hükümetlerin bu konudaki bilinçli tercihleri ötesinde etkiler yarattı. Ancak savaşın bitişini izleyerek ortaya çıkan dış ve iç koşullar, Türkiye'nin dışa açılması için baskıları su üstüne çıkarmıştır (Kazgan, 2008: 95).

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmakla beraber savaşın zararlarından kendini kurtaramadı. Gerek savaşa hazırlıklı bulunma zorunluluğunun ekonomiye yüklediğı külfet gerekse dış âlemle münasebetlerin kesilmesi büyük sıkıntılar yarattı. İnsan gücünün ve başka iktisadi kaynakların büyük bir kısmının orduya verilmesi, dış ticaret imkânlarının ortadan kalkması, piyasalarda darlık ve sıkıntılar doğurdu; enflasyon hızla gelişti. Savaş yılları iktisadi bakımdan büyük bir sıkıntı dönemi olmuştur (DPT, 1963: 10).

Korumacı bir sanayileşme arayışına giren Türkiye Cumhuriyeti, aynı dönemde bu modelin hayata geçirilmesinde önemli rol oynayan ve dünyadaki ilk planlama deneyimlerinden kabul edilen sanayi planları doğrultusunda planlı bir sanayileşme sürecine sahne olmuştur. Ve 1934 yılında sanayide planlı yıllar başlatılmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı temel tüketim maddelerinin yurtiçinde üretilmesini öngören bir ithal ikamesi aygıtı niteliği taşımış; dokuma, maden, seramik, selüloz ve kimya alanlarında kamuya ait 20 kadar fabrikanın kurulması tasarlanmıştır (Soyak, 2006: 127).

Türkiye, Rusya'dan sonra, dünyada planlama uygulayan ilk ülke oldu; 1933'te hazırlanıp 1934-1938 arası uygulamaya giren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı bu açıdan özgünlük taşımaktaydı. 1930'lu yıllarda ortaya çıkan bu yeni anlayış, izleyen dönemlerde milli iktisat çerçevesinde gerektiğı zaman Devletçi politikalar gerektiğinde ise özel sektörün desteklenmesi gibi bir sentezi vardı. İzleyen yıllarda da Batı'da 'karma ekonomi olarak tamamlandı. Denetimli karma ekonomi 1980'li yıllara kadar kısa sürelerle neredeyse kesintisiz sürdü. Bu açıdan 1930'lu yıllarla birlikte yaşanan ekonomi politikası dönüşümü, izleyen yarım yüzyıl boyunca, gerek dünya gerek iç

koşullarla uyumlu olabildiği ölçüde, Türkiye'nin ekonomi politikalarının genel çerçevesini oluşturdu (Kazgan, 2009: 61).

3.2.1. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda, dış ticaret piyasalarda talebi fazla olan maden kaynaklarımızın hammadde ve yarı mamul olarak ihracatının arttırılması için maden sanayine önem verilmiştir. 1930'lu yıllarda ihracat hacminin artmasının en önemli nedenlerinden biri de iyi giden hasat yıllarından ziyade; iktisadi genişleme politikası uygulamaya başlayan Almanya'nın Türkiye'de tarım ve maden ürünlerine gösterdiği ve dış ticaret hacminin yaklaşık yarısını oluşturan ithalat talebidir (Kahraman, 2006: 87).

Bu plan 1933 yılında hazırlanmış ve 1934 yılında da uygulamaya konulmuştur (Parasız, 1998: 50). Planda, devletçilik politikasının özel teşebbüse destek olacağı ve gelişmesine katkıda bulunacağı açıkça belirtilmiştir. İlk etapta devletçilik politikasının başarılı bir uygulaması olmuştur. Bu planın hayata geçirilmesi ile hedeflenen sanayi malları ithalatı, dönemin toplam ithalatının %44'lük bir kısmına karşı geliyordu. Planla birlikte yeni demiryolları yapılmış, küçük çapta baraj ve silolar yapılmış, madencilik, kâğıt ve cam sanayisinde aşama kaydedilmiştir. Kurulan kuruluşlarla birlikte söz konusu bölgelerde ekonomik, kültürel ve sosyal yaşantıda önemli değişimlere yol açmıştır (Şanlı, 1997: 65).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, bir plandan ziyade, beş yıllık süre zarfında hangi alanlara ne tür yatırım yapılacağını ve bu tür yatırımlarla ilgili çeşitli ekonomik hesaplamaları kapsayan bir program niteliğindedir. Plan büyük ölçüde ulusal kaynaklarla finanse edilmiş olmakla birlikte yabancı kaynaklardan da yararlanılma yollarına gidilmiştir (Han, 1978: 51).

Birinci plan uygulaması devam ederken 1936'da İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlıkları başlatılmıştır. 1937'de 'Üç Senelik Maden Programı' yürürlüğe konmuş ve 1938'de bu programı da içeren yeni bir dört yıllık plan kabul edilmiştir. Bu plan büyük ölçüde 1936'daki plana dayanmaktaydı. Ancak 1938 planının yürürlüğe konulan projelerinin büyük çoğunluğu altı ay sonra iptal edilmiş ve II. Dünya Savaşı nedeniyle tam olarak uygulanması mümkün olmamıştır (Soyak, 2006: 128).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı sadece sektörünü hedeflemesi nedeniyle mikro düzeyde bir plan olma özelliğine sahiptir. Ancak uygulama olarak başarılı bir plandır. 1938 yılında uygulamaya konmak üzere 1936 yılında yayınlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ilkinden toplumsal ve ekonomik içerik olarak daha kapsamlı olmasına rağmen İkinci Dünya Savaşı nedeniyle uygulama imkânı bulamamıştır. Yine bu yıllar arasında dokumadan deriye, madencilikten tarıma kadar uzanan bir yelpaze içinde 100'e yakın İktisadi Devlet Teşekkülünün kurulduğuna tanık olunmaktadır (Akalın, 2004: 45).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının uygulanmasında görülen en önemli gelişme, yatırımların öngörülen süreden daha kısa bir sürede sonuçlanmasıdır. Ayrıca yeni oluşan yatırıma ve işletmeciler kuruluşların verimliliği de oldukça yüksektir. Beş yılda gerçekleşmesi planlanan yatırımlar iki-üç yıl gibi kısa sürede sonuçlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Cumhuriyet Türkiye'sinin iktisadi yapılaşma ve genişlemesinde çok önemli yer tutmaktadır (Altınoluk, 1992: 11).

3.2.2. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile elde edilen başarı, birinci plan döneminin sonu gelmeden 1936 yılında İkinci Sanayi Planının hazırlanmasını teşvik etmiştir. Bu planın birinciden birinci plandan farkı önceliği yatırım malları üretimine vermiş olmasıdır. Bu planda amaç olarak özel girişime yer verilmemiştir. Fakat gerçekleştirilecek yatırımlarla özel kesimin gelişiminin de sağlanacağı, bunun için uygun koşulların yaratılacağı belirtilmiştir. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle planın madencilik dışındaki bölümleri uygulama olanağı bulamamıştır. Bu durumun, Türkiye'nin sanayileşme sürecinde günümüze kadar gelen sorunları çözümlenememesinde büyük payı oldukça açıktır (Han, 1978: 52).

1930 yılında Birinci Sanayi Planı'nda ana politika ithal ikamesine yönelmek, bir başka ifadeyle koruyucu bir yol izlemek biçiminde kendini göstermiştir. İkinci planda ise daha fazla ihracat sanayilerine dönük olmuştur.

3.2.3. Döneme ait Nicel Değerler

Türkiye bunalım içinde üç dengenin kurulması için, köklü önlemler almaktan çekinmemiştir. Bunlar, Türk parasının kıymetinin korunması, dış ödemeler dengesinin sağlanması, bütçenin açık vermemesidir (Tekeli ve İlkin, 2010: 245).

Tablomuzu baktığımızda, dış ticaret hacmi 1932'de en düşük seviyesi olan 88 milyon dolara inmiştir. 1938 yılında uygulanan liberasyon nedeniyle meydana gelen dış ticaret açığı dışında, 1930-1938 döneminde dış ticaret dengesi fazla vermiştir. 1930'lu yılların başlarında hükümet, sadece ihracat geliriyle ödeyebileceği kadar ithalat yapılmasına izin vermiştir.

Tablo 7. 1931-1945 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri (Bin \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi	İhracat/İthalat
1931	60.226	59.935	120.161	291	100,49
1932	47.972	40.718	88.690	7.254	117,82
1933	58.065	45.091	103.156	12.974	128,77
1934	73.007	68.761	141.768	4.246	106,18
1935	76.232	70.635	146.867	5.597	107,92
1936	93.670	73.619	167.289	20.051	127,24
1937	109.225	90.540	199.765	18.685	120,64
1938	115.019	118.899	233.918	-3.880	96,74
1939	99.647	92.498	192.145	7.149	107,73
1940	85.728	53.018	138.746	32.710	161,70
1941	94.678	57.550	152.228	37.128	164,51
1942	126.949	113.625	240.574	13.324	111,73
1943	197.813	156.188	354.001	41.625	126,65
1944	178.908	126.881	305.789	52.027	141,00
1945	168.407	97.051	265.458	71.356	173,52

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımda derlenmiştir.

1930-1937 yılları arasında, dış ticaretimiz fazla vermiştir. Krizin etkileriyle dış ticaret dengeleri Türkiye aleyhine bir seyir izlemiştir. 1930-1939 döneminde, 1938 yılı hariç, dış ticaret her yıl fazla vermiştir (Boratav, 1982: 114).

Türkiye 1930-1945 arasında dış ticaret dengesinde yalnızca 1938 yılında açık vermiştir. Dış ticarete verilen açıktan fazlaya geçilmesinin 1923 ile 1929 yılları arasındaki dönem göz önüne alındığında esas olarak ithalatın kısılmasından kaynaklandığı anlaşılır (Taşkın, 2003: 137).

1932’de Fransa’yla başlatılan kliring anlaşmalı dış ticaret diğer ülkelerle ticareti de yaygınlaştırdı. Alınan önlemler sayesinde TL’nin dış değeri istikrar kazandı; 1929-1932 arasında ithalat %45 oranında azaldı. Dış ticaretin GSMH’deki payı İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar çok düşük kaldı. Dış ticaret hadleri şiddetle aleyhe döndüğü halde, Türkiye 1930’dan itibaren dış ticaret fazlası vermeyi başardı, böylece 1932’de Osmanlı borçlarını ödeyebilir duruma girdi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında dış ticaret hadlerindeki iyileşme sayesinde bu fazla 1946 yılı sonuna dek sürdü (Kazgan, 2009:65).

1930’lu yıllarda tüketim malları ithali düşerken, ara malı, makine ve teçhizat ithali artmıştır. Gıda malları, kumaş ve diğer tüketim mallarının cari ithalat değeri içindeki payı, 1930’da %42 iken 1938’de %22’ye düşmüş, ara mallarının payı ise, %33’den %40’a yükselmiştir. Buna rağmen hammadde ihraç edip mamul mal ithal eden bir ülke olma özelliği devam etmiştir (Kahraman, 2006: 79).

İhracatın temel kalemlerini oluşturan geleneksel ürünlerin üretimi ve ihracatı, savaş dönemi süresince dalgalı bir gelişme göstermiştir. 1940-1945 döneminde ihracattan elde edilen toplam 1108 milyon liralık gelirin %30,5’i tütün ihracatından elde edilmiştir. Savaş döneminde toplam ihracat gelirlerinin %56,6’lık kısmı tütün, üzüm, incir, fındık, pamuk ve maden ihracatından sağlanmıştır. 1940 yılında toplam ihracatımız içinde beş geleneksel ürünün değer olarak payı %41,4 miktar olarak payı %16,6’dır. Savaş yıllarında beş geleneksel ürünün değer olarak ihracatında %37 oranında artış olmuştur (Parasız, 2003: 85).

1930’lu yıllar dışa açık ekonomiyle birlikte salt özel girişime dayalı ekonomi modelini de bozmuştur. Türkiye 1930’lu yıllarda tüketim malları başta olmak üzere ithal ikamesine geçerken, sanayileşme sürecini devletçilik yoluyla başlattı. Özel girişime dayalı dışa açık büyüme modeli, İkinci Dünya Savaşı’nın bitimine kadar gündeme gelmemiştir (Kazgan, 1988: 257).

1930’lu yıllarda Türk dış ticaretinde Almanya’nın payı 1932’de %15 iken, 1935-1938 yılları ortalaması %44’e yükselmiştir. Bunda TL’nin diğer konvertibl paralar karşısındaki değerinin artması kadar, Almanya’nın Türk ekonomisini kendisine daha bağımlı kılma taktiğinin de önemli rolü olmuştur. Bu durum karşısında dış ticaretimizde 1936’da önemli bir artış olmuştur. Türkiye İngiltere’yle 1936 ve 1938 yıllarında ikili ekonomik ilişkilerini arttırmıştır. Nitekim İngiltere Türkiye’ye makine, teçhizat ve silah alımı için, karşılığı mal olarak ödenmek üzere 19 milyon Sterlin kredi açmıştır. Ayrıca

Türkiye 1937 yılından itibaren diğer Avrupa ülkeleriyle dış ticaretini kısmen serbestleştirmiştir (Parasız, 2003: 58).

1929 sonrası dönem, ekonomilerin benzer dış ticaret politikalarının benimsendiği, dış ticarete ikili anlaşma, kota ve kısıtlamalarının bir sistem dâhilinde ortaya çıktığı bir dönem olmuştur (Kuruç, 1988: 48).

3.2.4. Dönemin Sanayileşme Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi

1929 Dünya Ekonomik Krizi; iktisadi politikalar açısından yalnızca sanayileşmiş Batı ülkeleri için değil, Türkiye için de bir dönüm noktası olmuştur. Kriz, o döneme kadar uygulanan iktisat politikalarının yetersiz olduğunu ortaya koymuştur. Krizin etkileri, her ülkeyi kendi yapılarına göre yeni iktisat politikaları belirleme yoluna itmiştir. 1929 sonrasında; liberal politikalara olan güven sarsılmış, sanayinin gelişebilmesi için koruyucu politikalarla desteklenmesi gerektiği daha rasyonel bir görüş olarak ortaya çıkmıştır. (Kahraman, 2005: 23). Türkiye Cumhuriyeti'nde kapitalist sermaye birikiminin özel yolu olan devletçilik liberalizme tepki olarak ortaya çıkmıştır (Boratav, 1974: 11).

1930 yılları devletçi (korumacı) iktisat politikalarının hâkim olduğu döneme geçişi temsil eden yıllardır. Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, Merkez Bankası'nın kurulması ve nihayet Cumhuriyet Halk Fıkrası'nın programında açıkça devletçiliğin yer alması bunun somut örnekleridir (Eroğlu, 2007: 68).

Ülkenin sanayileşme çabalarına hız kazandırmak amacı ile devletçilik görüşünün ön plana geçtiği 1930'larda, daha önceleri hemen hemen tümüyle ithal edilen belirli tüketim mallarının üretiminde artışlar sağlamak düşüncesiyle I. Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938) uygulamaya konmuş, planda öngörülen hedeflere zamanından önce ulaşılmasıyla 1936 yılında, birinci plana göre daha kapsamlı olarak ele alınan II. Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlıklarına başlanmıştır. Planda 100'den fazla fabrikanın kurulması öngörülmüş, ithal ikameci sanayileşmede daha ileri aşama hedeflenmiştir. Büyük bir potansiyel gelişme vaat eden İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı II. Dünya Savaşı nedeniyle hedeflerini gerçekleştirme şansı bulamamıştır (Egeli, 2001: 157).

1930'lu yıllar genel olarak değerlendirildiğinde, dünya ekonomisi krizin etkileri ile uğraşırken ve geri kalmış ülkelerin birçoğunu da bu bunalıma çekerken, Türkiye'nin bir ölçüde krizin dışında kalmayı başardığı ve sanayileşme adına önemli adımlar attığını

söylemek mümkündür. Bunu da mümkün olduğu kadar dışa kapalı bir iktisat politikası ışığında ve kamunun sanayi teşebbüslerinin yatırımlarını planlama çabaları ile gerçekleştirmiştir (Eroğlu, 2008: 3).

3.3. 1946–1960 Uygulanan Sanayileşme Stratejileri

İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle Türkiye'de ekonomik sorunlar yeniden ön plana çıkmış ve 1947 yılında, 1948-1952 yıllarını kapsayan Türkiye İktisadi Kalkınma Planı hazırlanmıştır (Özkan, 1983: 66). Devletçi bir sanayileşmenin gerçekleştirilmesini amaçlayan bu plan uygulamaya konulmamıştır. Türkiye, 1946'dan itibaren karma ekonomi uygulamasına yönelmiştir. 1950 dönemi ve sonrasında ise dışa açık büyüme ana hedef haline gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra, Türkiye'nin iktisat politikası devalüasyona ve dış ticaretteki liberasyona ilişkin önlemler alınmasına yönelik olmuştur. İş başına gelen hükümet özel kesim üstündeki kontrollerini yoğunlaştırmıştır. Devletçi politikalar kapsamında Milli Korunma Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Bu kanunun bir sonucu olarak da gelirlerin arttırılması için Varlık Vergisi Kanunu⁶ çıkarılmıştır. Devlet üretim ve tüketimi düzenlemeye çalışmıştır; fakat devlet yasaklamaları çok artmıştır. Milli Korunma Kanunu, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik darlıktan ve enflasyonist ortamdan çıkılması amacıyla katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyatla el koyma yaklaşımının ana aracı olmuştur (Boratav, 1990: 65).

1948 yılında düzenlenen İktisat Kongresi'nde, devletçiliğin tasfiye edilmesi ve sermaye kaynakları darlığının dövizle giderilmesi için yabancı sermayeye yönelme anlayışı vardır (Kazgan, 1988: 262). 1950'den itibaren liberal iktisat politikaları ön plana çıkmış ve ekonomide liberasyona ağırlık verilmiştir.

Milli Korunma Kanunu 1956'da tekrar yürürlüğe konulmuştur ve uygulanmaya başlanan liberal iktisat politikalarından vazgeçilerek tekrar müdahaleci devlet politikasına dönmeye başlanmıştır. 1953-1960 döneminde uygulanan politikalar etkisini öncelikle sanayi sektöründe göstermiştir. Bu dönem uygulanan ekonomi

⁶ II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de enflasyonun artması, karaborsacılığın yaygınlaşması ve bu sayede aşırı kazanç sağlayan bir zümrenin ortaya çıkması ile gelişen süreçte bu kazançların vergilendirilmesi amacıyla devlet tarafından konulan vergidir.

politikalarıyla birlikte dış ticaret açıkları sürekli hale gelmiş ve ülke enflasyonlu bir ekonomiye sahip olmuştur.

Hem ekonomik hem de siyasi bunalımın yaşandığı 1960 yılında yeni bir Anayasa hazırlanarak, uzun vadeli ekonomik planların yapıldığı yeni bir döneme adım atılmıştır. 1958 yılında alınan istikrar önlemleri, 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbeden sonra eskisinden daha sıkı bir biçimde uygulanmaya devam edilmiştir.

Türkiye’de 1950’li yıllar siyasal bakımdan rahatlama dönemi olmuş, ekonomik açıdan ise, liberalleşme politikaları neticesinde başarılı sonuçlar alınmıştır. Demokrat Parti yurtiçinde iktidarını pekiştirmiş ve dünya kapitalist sistemi ile iyi ilişkiler kurmuştur. Fakat 1960’lara doğru, Türkiye’nin dünya kapitalizmi ile eklemlenmesinde ve ülkede çok partili siyasi hayatın işleminde ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır (Erder vd., 2003: 2).

1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. 1962 yılında ise, bir yıl süreli bir plan hazırlanmış ve planın başarılı olması üzerine bu tarihten itibaren beş yıllık planlar hazırlanmaya başlanmıştır (Tetik, 2002: 45).

3.3.1. 1946-1960 Dönemi Dış Ticaret Değerleri

Millî gelir ve başka alanlarda gelişmeler olmuşsa da Türkiye'nin dış ticaretinde 1950’den beri hemen hemen hiç bir genişleme meydana gelmemiştir. Dış açığın varlığı kronik bir hale gelmiştir. Dış açığın miktarındaki oynamalar, ihracat yönünden özellikle hava şartları; ithalat yönünden ise, dış kredi imkânları etkisine bağlı olmuştur. 1958’de yapılan para ayarlamasının da dış ticaret dengesine bir fayda sağlamadığı anlaşılmaktadır. Kronik açık sonucunda biriken borç yükü, dış dengeyi büsbütün sıkıntılı bir duruma sokmuştur (DPT, 1963: 23).

Tablo 8. 1946-1960 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri (Bin \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi	İhracat/İthalat
1946	215.829	119.695	335.524	96.134	180,32
1947	223.301	244.644	467.945	-21.343	91,28
1948	196.779	275.053	471.832	-78.274	71,54
1949	247.825	290.097	537.922	-42.272	85,43
1950	263.424	285.644	549.068	-22.220	92,22
1951	314.082	402.086	716.168	-88.004	78,11
1952	362.914	555.920	918.834	-193.006	65,28
1953	396.061	532.533	928.594	-136.472	74,37
1954	334.924	478.359	813.283	-143.435	70,02
1955	313.346	497.637	810.983	-184.291	62,97
1956	304.990	407.340	712.330	-102.350	74,87
1957	345.217	397.125	742.342	-51.908	86,93
1958	247.271	315.098	562.369	-67.827	78,47
1959	353.799	469.982	823.781	-116.183	75,28
1960	320.731	467.541	788.272	-146.810	68,60

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımca derlenmiştir.

Tablomuzaya ait verilerde Türkiye'nin 1946-1960 yılları arasındaki dış ticaret değerleri incelemeye alınmıştır. 1946 yılında 119 milyon dolar olan ithalat %104,3 oranında artarak 244 milyon dolara yükselmiştir. Aynı yılda ihracat artışı ise %3,5 olmuştur. Bu tarihten itibaren ithalat ve ihracat artış hızları arasındaki paralellik bozulmuş ve dış ticaret dengesi açık vermeye başlamıştır. 1950 yılında ihracatımız 263 milyon dolar olarak gerçekleşirken, ithalatımız 285 milyon dolar olmuştur. Aynı yıl dış ticaret açığımız 22 milyon dolar olmuş ve bu yıldan itibaren dış ticaret açığı artmaya başlamıştır. 1950-1953 yılları arasında ekonomimiz dinamizm kazanmıştır. Bu dönemde elverişli hava şartları ve Kore Savaşı'nın sağladığı olumlu dünya konjonktürü sayesinde yüksek bir gelişme hızına ulaşılmış, yatırımlar artmış, ekili sahalar genişlemiş ve elverişli ihraç olanakları doğmuştur. Bunun sonucunda ihracat 1950 yılından itibaren hızla çoğalan bir oranla artış göstermeye başlamıştır. 1953 yılı, 1950-60 döneminin en yüksek dış ticaret hacmine sahip yılı olmuştur. Yine 1950-1953 yılları arasında gelişme ve potansiyel talep ile birlikte ekonominin ithal talebi de çok yüksek olmuş, liberasyon en üst seviyede uygulanmıştır. İhracattaki artışa karşılık, ithalattaki artışın çok daha fazla olması açığın döviz rezervleri, dış yardımlar ve özel kredilerle kapatılmasını zorunlu kılmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin dünya ticaret hacmi içindeki yeri, en yüksek seviyesi olan on binde 64'e kadar yükselmiştir.

Tablo 9. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı 1950-1960 (Milyon \$)

Yıllar	Yatırım Malı	Hammadde ve Ara Malı	Tüketim	Diğer Mallar	Toplam
1950	131	96	59	0	286
1960	244	179	44	0	468

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımca derlenmiştir.

1950 yılında ithalatın değer olarak yaklaşık %46'sını yatırım malları, %33,4'ünü hammadde ve ara malları oluşturmuştur. Tüketim mallarının toplam ithalat değerindeki nispi payı ise dönemin başında ortalama %20 olmuştur. Bu oran dönem sonuna doğru giderek %10'nun altına inmiştir. Bu düşme tüketim mallarının yurtiçinde üretiminin artmasından çok, döviz sıkıntısı nedeniyle tüketim malları ithalatında yapılan kısıtlamalara bağlanabilir. İthalatın kısıtlanması sonucu iç talep yerli üretime kaymıştır. Söz konusu dönemde ithalatın önemli bir kısmı makine ve yapı malzemelerinden oluşmuştur. İthalatın yapısı ülke ekonomisinin giderek daha fazla dışa bağımlı hale geldiğini ve tüketim mallarında sağlanan ithal ikamesiyle beklendiği kadar döviz tasarrufu yapılamadığını göstermektedir. Öte yandan, döviz tasarrufu amacıyla ithalatın kısıtlanması içerde etkin olmayan, yüksek maliyetle çalışan, dış rekabetten korunduğu için iç piyasada tekel karları elde eden bir sanayi yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tablo 10. Ana Sektörlere Göre İhracat 1950-1960 (Milyon \$)

Yıllar	Tarım	Toplam İçindeki Payı(%)	Madencilik	Toplam İçindeki Payı(%)	İmalat Sanayi	Toplam İçindeki Payı(%)	Toplam
1950	245	93	15	5,6	4	1,4	263
1960	244	76	20	6,1	58	17,9	321

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımca derlenmiştir.

Aynı dönemde Türkiye'nin ihracat gelirleri yine mutlak olarak tarım ve hayvancılık ürünlerine bağlı olmuştur. Tarım ve hayvancılık ürünlerinin bu dönemdeki toplam ihracat içindeki payı %93 olmuştur. Sanayi ürünlerinin ihracat gelirlerindeki payı ise %5'in altında olup, sanayi ürünleri adı altında sınıflandırılan bu maddeler çoğunlukla basit dönüşümden geçirilmiş tarımsal ürünlerdir. İhracat gelirleri içinde madencilik ürünlerinin de %5,6'lık bir payı olmuştur. Bu dış ticaret yapısına bakarak, Türkiye'nin 1950-1960 döneminde, tarımsal ve madensel hammaddeler ihraç edip

yatırım malları ve ara malları ithal eden ve henüz sanayileşme sürecinin başında olan bir ülke olduğunu söyleyebiliriz.

3.3.2. Dönemin Sanayileşme Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye'nin 1946 yılında tek partili rejimden çok partili sisteme geçmesiyle iktisadi yapıda da bir dönüşüm süreci başlamıştır. Savaş sırasında İsmet İnönü'nün Türkiye'nin savaşa girmesini önlemesi ve Fransa ve İngiltere ile ilişkileri sürdürmesi, bundan sonra da ilişkilerin Batı ile devam ettirileceğini göstermiştir. Bu oluşum çok partili sisteme geçmeyi zorunlu hale getirmiştir. Bunun ekonomik anlamdaki yansıması ise devletçilikten ayrılıp liberal ekonomiye yönelmek olmuştur. 1950'de Demokrat Parti'nin iktidar olmasından 1954 yılına kadar, dışa kapalı ve korumacı, içe dönük iktisat politikaları hızla terk edilmiş, serbest dış ticaret rejimi benimsenerek, dış pazarlara yönelik bir kalkınma anlayışı izlenmiştir. Ancak, ithalat artışının dış açıkları kronik hale getirmesiyle, ekonomik yapı dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarına dayanarak ayakta durabilen bir duruma gelmiştir (Eroğlu, 2008: 3).

1950 yılında dış ticarete liberasyon ve özelleştirme politikaları uygulanmaya çalışılmış, ancak uygulanan liberasyon politikaları dış ticaret açığını hızla yükseltmiştir. Kısa bir süre uygulanan bu liberasyon politikasından (1950-1952), ilk kez 1953 yılında döviz kaynaklarının tükenmesi sonucunda kota sistemine geçilerek uzaklaşmış ve nihayet 1955 yılında şiddetli enflasyon ve artan dış ödeme güçlükleri gibi nedenlerden dolayı tamamen vazgeçilmiştir. 1950-1955 döneminde dış ticaret dengesi devamlı olarak açık vermiştir. 1953-54 yıllarından itibaren ekonomik yapıda gerçekleştirilen değişiklikler, ekonomik konularda devlet müdahalesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. 1950'den beri takip edilen ekonomik politikanın Türkiye'nin zaten kıt olan döviz rezervlerini kısa sürede eritmesi nedeniyle gerek ülke içinde, gerek uluslararası alanda sıkıntılar yaşanmış ve 1958'de yeni bir devalüasyon yapılmıştır. 1958 yılındaki devalüasyonu takiben alınan istikrar tedbirleri, liberal politikanın tamamen ortadan kalktığını göstermiştir (Özcan, 2012: 44).

3.4. 1960–1980 Uygulanan Sanayileşme Stratejileri

1960-1980 dönemi sanayileşme hareketi özel sektör için özendirici, yönlendirici, yol gösterici; kamu sektörü için ise emredici nitelikteki Beş Yıllık Kalkınma Planları ve

yıllık programları çerçevesinde geliştiği söylenebilir (Parasız, 1998: 145). Ayrıca aynı dönemi, kendi içinde içe dönük dışa bağımlı gelişme dönemi (1962-1976) ve kriz konjonktürel dönemi (1977-1980) olarak ikiye ayırmak da mümkün olabilir (Akalin, 2004: 84).

30 Eylül 1960 Tarihinde Başbakanlığa bağlı bir örgüt olarak Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. DPT'nin kurulma amacı kalkınma planlarının hazırlanması ve ülke kalkınmasının hızlandırılmasıdır. Kalkınmanın demokratik yollarla gerçekleştirilmesi için kalkınma planlarının hazırlanması 1961 Anayasasıyla hükme bağlanmış; böylece DPT anayasal bir kurum hüviyeti kazanırken planlama da anayasanın gereği haline gelmiştir. Bu yıllardan itibaren Türkiye'de de demokratik yoldan kalkınmayı benimsemiş, karma ekonomik yapıya sahip ülkeler tarafından uygulanan iktisadi planlama anlayışı uygulanmaya başlanmıştır. 1961 tarihli ve 91 Sayılı, 24 maddeden oluşan kuruluş yasasında DPT'nin temel görevleri planları hazırlama ve uygulamayı izlemenin yanı sıra araştırma, destek olma ve danışmanlık yapma olarak ortaya konmaktaydı (Soyak, 2006: 132).

Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlanması ulusal kalkınmacılık dönemini başlatmıştır. Plan, tamamıyla Türk uzmanları ve yöneticileri tarafından hazırlanmıştır⁷. Plan; ekonomik, teknolojik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla, ülkenin toptan kalkınmasını öngören kapsamlı bir yaklaşımla bu yönde bir stratejiyle hazırlanmıştır (Erder vd., 2003: 1).

1960'lı yıllarda endüstri alanında özel girişimcilikten yana politikalar ön plana çıkmıştır. Beş yıllık kalkınma planları temelde karma ekonomiyi kabul etmekte; özel girişimciliği öne çıkarma, destekleme ve güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Parasız, 1998:146). Bu yıllarda emperyalist sermayenin girişi farklı bir sanayileşme sürecinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemdeki ithal ikamesi sanayileşmenin yeni özelliği, Türkiye'yi, sanayi üretimi arttıkça ithalatı da artan bir ülke olma yoluna sokmuştur. Sanayi üretiminin ithal girdileri toplam ithalatın ana unsuru haline gelmeye başlamıştır (Akalin, 2004: 88).

⁷Tek istisnası, Prof.Dr. Jan Tinbergen olmuştur. Kalkınma ekonomisine katkılarıyla dünyada ün kazanmış bir bilim insanıdır. Menderes hükümeti tarafından ülkemize çağırılmıştır.

3.4.1. Dönemin Kalkınma Planları

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, beşer yıllık dönemler halinde tasarlanmıştır. İlk beş yıl, 1963-1967 dönemini kapsar. 1962 yılı için vadeli bir strateji çerçevesinde, dengeli bir gelişme ve bu gelişmenin gerçekleştirilebilmesi için köklü yapısal dönüşümlerin hayata geçirilmesi öngörülmüştür. Plan sosyal açıdan ekonomik yapıyla işlevsel bir bütünlük taşıyan bir şekilde tasarlanmıştır. Sosyal sektörler işlevsel bir biçimde planın içine yerleştirilmişlerdir (Erder vd., 2003: 8).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 yılları arasını kapsamıştır. Birçok sektörü kapsadığını söyleyebileceğimiz plan ulusal ve uluslararası olarak ikiye ayrılmıştır. Ekonomik büyümenin sürükleyici sektörü olarak sanayi sektörü öne çıkmıştır. Bir yandan ithalat yerine yerli üretim ikame edilirken, diğer yandan, ara mallar üretimine önem verilmiştir. Bazı mallarda da tam koruma yoluna gidilmiştir.

Yine bu dönemde uygulamaya konulan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında ise, sanayileşmenin içe değil dışa dönük temel amaç olduğu görülmektedir. Bu plan ile ekonomi darboğaza girmiştir. Ekonominin giderek daha kötüye gitmesiyle, ülke çareyi IMF ile stand-by antlaşması⁸ yapmakta bulmuştur.

İçe dönük politikaların uygulandığı bu dönem aralığında Türkiye’de, dışarıya karşı korumacılık devam etmiştir; ancak bu politikalara rağmen ithalat azalmamıştır. 1980 yılına gelindiğinde ise döviz darboğazları yüksek seviyelere gelmiştir. Uygulanan politikalarla ekonominin giderek daha fazla dışarıya kapanması büyümenin negatif değerlerde seyretmesine sebep olmuştur.

1930’lardaki planlama anlayışı; iktisadi bağımsızlığı sağlama amacıyla kalkınmanın ulusal kaynaklarla yönlendirilmesini içerirken; 1960’lardaki planlar büyük ölçüde dış yardımdan yararlanmanın aracı haline gelmiştir. 1960-80 döneminde hazırlanan ilk üç beş yıllık kalkınma planı siyasi yapıdaki istikrarsızlıklara rağmen uygulanma olanağı bulmuştur. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ise 1970’lerin sonunda ağırlaşan iktisadi ve sosyopolitik krizin etkisiyle gündeme gelen istikrar programları tarafından kesintiye uğratılmış, 24 Ocak 1980 kararlarıyla da tamamen rafa kaldırılmıştır. Büyüme amaçlı bir yaklaşımla kalkınmanın kendiliğinden

²Stand-by antlaşmasında, imzalayan devlet bu kuruluşun belirli bir parasal destek sağlar, karşılığında ülkedeki mali yapıdaki aksaklıkları gidermek üzere yükümlülük altına girer. Böylece ülkenin mali sisteminin düze çıkarılması amaçlanır.

gerçekleşeceğinin öngörüldüğü, sanayileşerek kalkınmanın hedeflendiği, plan hedeflerine ulaşılmasında iç kaynakların yanı sıra dış kaynaklara bel bağlandığı, karma ekonomik yapıya öncelik verilen ve reform niyetlerine rağmen bunların hayata geçirilmediği bir planlama süreci söz konusu olmuştur (Soyak, 2006: 136). Özetle planlı dönem boyunca istenilen değişimler yapılamamış, sanayide dışa bağımlılık giderek artmış ve teknolojik bağımlılık sanayinin kriz yaşamasında önemli rol oynamıştır.

Uygulanan ilk dört plan birbiriyle yakın ilişkili dayanak noktalarına sahiptir. İzlenen stratejilerinin hepsinde sanayileşmenin dayanak noktası olduğu görülmektedir. Diğer bir dayanak nokta ise sanayileşmenin niteliği ile ilgilidir. Bütün plancılar, petrokimya, alüminyum, demir-çelik, otomotiv, motor ve kâğıt gibi ileri teknoloji ve yoğun sermaye gerektiren alanlara ağırlık verilmesi fikrini ısrarla savunmuşlardır. Yine planlarda ithal ikamesi uygulaması ön plana çıkmıştır. Türkiye'nin uzun yıllar döviz sıkıntısı yaşaması, ihracatı artırma çabalarında yaşanan belirsizlikler ve zorluklar ithal ikamesini cazip hale getirmiştir. Söz konusu planlarda kamu girişimciliği ve devlet müdahalesinin ön planda olduğu karma ekonomi sistemi kilit rol oynamaktadır. Ayrıca yine plancıların ulusalcı sol anlayışının bir sonucu olarak sanayinin Türklerin elinde olması göze çarpan bir diğer özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (Kansu, 2004: 588).

3.4.2. Döneme Ait Dış Ticaret Değerleri

Uygulanan sabit kur politikası neticesinde Türkiye'nin ihracatının dünya ihracatı içindeki payı sürekli olarak gerileyerek 1960 yılında %0,26, 1973 yılında %0,24, 1979 yılında ise %0,14 oranında gerçekleşmiştir. 1963 yılında ihracat 368 milyon dolar, ithalat ise 688 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl dış ticaret dengesi bir önceki yıla göre %34 oranında artarak 320 milyon dolar açık vermiştir. Bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranında da bir önceki yıla kıyasla önemli sayılabilecek bir düşüş yaşanmış olup, 1962 yılında %61,5 olan bu oran, 1963 yılında %53,5 olarak karşımıza çıkmıştır.

Tablo 11. 1960-1980 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri (Bin \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi	İhracat/İthalat
1960	320.731	467.541	788.272	-146.810	68,60
1961	346.740	507.205	853.945	-160.465	68,36
1962	381.197	619.447	1.000.644	-238.250	61,54
1963	368.087	687.616	1.055.703	-319.529	53,53
1964	410.771	537.229	948.000	-126.458	76,46
1965	463.738	571.953	1.035.691	-108.215	81,08
1966	490.508	718.269	1.208.777	-227.761	68,29
1967	522.334	684.669	1.207.003	-162.335	76,29
1968	496.419	763.659	1.260.078	-267.240	65,01
1969	536.834	801.236	1.338.070	-264.402	67,00
1970	588.476	947.604	1.536.080	-359.128	62,10
1971	676.602	1.170.841	1.847.443	-494.239	57,79
1972	884.969	1.562.554	2.447.523	-677.585	56,64
1973	1.317.083	2.086.214	3.403.297	-769.131	63,13
1974	1.532.182	3.777.559	5.309.741	-2.245.377	40,56
1975	1.401.075	4.738.559	6.139.634	-3.337.484	29,57
1976	1.960.214	5.128.647	7.088.861	-3.168.433	38,22
1977	1.753.026	5.796.278	7.549.304	-4.043.252	30,24
1978	2.288.163	4.599.024	6.887.187	-2.310.861	49,75
1979	2.261.157	5.069.431	7.330.588	-2.808.274	44,60
1980	2.910.122	7.909.443	10.819.565	-4.999.321	36,79

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımca derlenmiştir.

1960-1980 dönemi arasında dış ticaretimizin başlıca sektörler itibariyle dağılımına baktığımızda; tarımın toplam ihracatımız içindeki payının 1960 yılında %76,0, 1970 yılında %74,9, 1980 yılında ise daha da düşerek %57,4 olduğu görülmektedir. Toplam ihracatımız içinde madencilik sektörünün payı ise 1960 yılında %6,1, 1970 yılında %6,6, 1980 yılında yine % 6,6 olarak gerçekleşmiştir. Son olarak İmalat sanayinin toplam ihracatımız içindeki payına baktığımızda, 1960 yılında %17,9, 1970 yılında %18,4 ve 1980 yılında bu pay giderek artarak %36,0 olduğunu görmekteyiz.

Tablo 12. Ana Sektörlere Göre İhracat 1960-1980 (Milyon \$)

Yıllar	Tarım	Toplam İçindeki Payı(%)	Madencilik	Toplam İçindeki Payı(%)	İmalat Sanayi	Toplam İçindeki Payı(%)	Toplam
1960	244	76,0	20	6,1	58	17,9	321
1970	441	74,9	39	6,6	109	18,4	589
1980	1.672	57,4	191	6,6	1.047	36,0	2.910

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımca derlenmiştir.

3.4.3. Dönemin Sanayileşme Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi

1960'lı yıllar planlama çerçevesinde ithal ikameci sanayileşme stratejisinin temel hedefleri doğrultusunda başarılı sayılabilecek uygulamaların yaşandığı yıllar olmuştur. İthal ikameci sanayileşme politikası her ne kadar yoğun devlet müdahalesini zorunlu olarak içinde barındırır da bu noktada müdahaleler daha çok özel kesimin sermaye birikim koşullarının sağlanmasına yönelik olmuştur (Eroğlu, 2008: 4).

Bu dönemde Türkiye'nin ekonomik kalkınması için özel sektörün bütün yatırımları tek başına yürütemeyeceği bu nedenle de devletin ekonomik alanda daha etkin bir rol oynaması gerektiği düşüncesi hâkim olmuştur. Özel sektörü engellemeyecek şekilde belirli alanlarda yatırım yapmak amacıyla planlı bir ekonomik politika benimsenmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na göre özel sektör ucuz kredi, yatırım teşvikleri ve dış rekabetten korunma gibi politikalarla desteklenmiş; kamu yatırımları da ülkenin ekonomik kalkınma hedeflerine ulaştırılması doğrultusunda belirli bir plan ve program dâhilinde yapılmıştır. 1950'li yıllarda yurt dışından ithal edilen tüketim malları, 1960'lı ve 1970'li yıllarda desteklenmeye çalışılan özel sektör sayesinde yerli sanayiciler tarafından üretilmeye çalışılmıştır. Bu sayede aşırı ithalattan kaynaklanan döviz darboğazı aşılmaya çalışılmıştır. Bu bir anlamda yerli sanayicinin korunmasına ve iç pazarın genişletilmesine dayalı ithal ikameci sanayileşme politikasının uygulanması anlamına gelmekteydi.

1963-1977 dönemini kapsayan Birinci, İkinci ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planlarında ithal ikameci politikalara devam edilmiştir. Uygulanan ithal ikamesinin ilk ve kolay aşamasında büyük ölçüde başarılı olunmuş; buna karşılık ara ve yatırım mallarını ikameye yönelik olan, daha ileri teknikleri, daha geniş pazarları ve daha yoğun sermayeyi gerektiren sonraki aşamalarda pek başarı sağlanamamıştır. Üretim maliyetleri yüksek olan ve küçük ölçeklerde çalışan işletmeler, dış rekabete karşı ithal yasakları,

miktar kısıtlamaları, yüksek gümrük tarifeleri ve ulusal parayı aşırı değerlendiren döviz kuru politikaları aracılığı ile korunmaya çalışılmıştır. Bu çabalara rağmen, özellikle ara malı ithalat ihtiyacının yüksekliği nedeniyle ithalatın sürekli arttığı, yeterli ithalat yapılamadığından da üretimde tıkanmaların ve kapasite kullanımı düşüklüklerinin ortaya çıktığı bir yapı oluşmuştur. Petrol krizinin başladığı 1970’li yılların ortalarına kadar bu tür sanayileşmenin sıkıntısı fazla hissedilmemiş, ama petrol faturası kabarmaya; üstelik Almanya, Japonya gibi ülkeler petrol faturasının maliyetini kendi ara ve nihai mallarına yedirebilme yeteneğini gösterdikten sonra, Türkiye’nin ara malları ithalatı da pahalılaşmaya başlayınca, ülke döviz konusunda oldukça zor duruma girmiştir. Bu yapının doğal sonucu olarak meydana gelen dış açıkların ağırlaştığı yıllarda, çeşitli istikrar tedbirleri ile birlikte yüksek oranlı devalüasyonlara başvurulması kaçınılmaz olmuştur (Egeli, 2001: 158).

1960- 1980 yılları arasında devlet daha çok yerli sanayicinin büyümesi ve iç pazarın genişlemesi için ithal ikameci sanayileşme politikalarını uygulamış ancak ihracatı artırmak için önemli bir girişimde bulunmamıştır. Bu yıllarda yerli sanayi dış rekabetten önemli ölçüde korunmuş, daha önce yurt dışından ithal edilen tüketim malları yerli sanayiciler tarafından üretilmeye başlanmış, devlet planlı ekonomik kalkınma modelini benimsemiş ve sanayi sektörünün ekonomideki payı giderek artmaya başlamıştır. İktisadi ve siyasi gerginliklerin arttığı ithal ikame modelinin sonu 1980 yılı içinde, krize yönelik olarak artık yeni bir kalkınma modeli belirlenmiş ve 24 Ocak Kararları olarak adlandırılan reform paket ile dönem kapanmıştır.

3.5. 1980–2000 Uygulanan Sanayileşme Stratejileri

1960 ve 1970’li yıllarda üretim genel hatlarıyla içe dönük olarak gerçekleşirken ihracat çok sınırlı kalmıştır. Ara malların ve yatırım mallarının ithalatı için gerekli döviz girdisi ise ancak tarımsal malların ihracatı ve Almanya’daki işçilerin gönderdikleri fonlar ile sağlanabiliyordu. Sanayileşme devletin desteğine çok bağımlıydı. Sanayiciler sürekli olarak devletten sübvansiyon ve koruma desteği talep ediyorlardı ayrıca uluslararası pazarlarda rekabetten de çekiniyorlardı. İthal mallar ile rekabet edemeyeceklerini düşünerek Avrupa ile bütünleşmeye karşı da tavır almaktaydılar (Pamuk, 2008: 274). Bu dönemde ara malları ve yatırım mallarını ikameye yönelik olan; daha ileri teknikleri, daha geniş pazarları ve daha yoğun sermayeyi gerektiren

safhalarda başarı elde edilememiştir. Özellikle ara malı ithalat ihtiyacının yüksekliği nedeniyle ithalatın sürekli arttığı; yeterli ithalat yapılamamasından dolayı da üretimde tıkanmaların ve kapasite kullanımını düşüklüklerinin yaşandığı bir yapı oluşmuştur. Petrol krizinin başladığı 1970'li yılların ortalarına kadar bu tür sanayileşmenin sıkıntısı fazla hissedilmemiş, ancak sonraki dönemde Türkiye'nin ara malları ithalatı pahalılaşmaya başlayınca ülke döviz konusunda oldukça sıkıntıya girmiş ve çeşitli istikrar tedbirleri ile birlikte yüksek oranlı devalüasyonlara başvurulmuştur (Egeli, 2001: 158).

1970'lerde petrol fiyatlarının artması sonrasında meydana gelen borç patlaması ve bunu takip eden borç krizleri politik mantığın iflasını ortaya koydu (Keyder, 1993:17). Petrol şoku yaşanmasaydı bile, ithal ikameci sanayileşmeden kaynaklanan ödemeler dengesi sorunları iktisat politikasını önemli bir şekilde değiştirecekti. 1974'ten sonra ise ulusal kalkınmacılığın sonuna gelindiği iyice belirginleşmiştir (Keyder, 1993:35). 1970'lerin sonlarında derin bir iktisadi bunalım yaşanması bu modelin sürdürülemeyeceğini göstermiştir. Ocak 1980 yılından itibaren yeni bir "ekonomi politikası" uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulama ile birlikte, ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi terk edilerek, "dış rekabete açık sanayileşme" stratejisi benimsenmiştir. Yaşanan olumsuzluklarla birlikte 24 Ocak 1980 tarihinde açıklanan, "24 Ocak Kararları" olarak Türk ekonomi tarihine geçen ve liberalleşme ekseninde birtakım yapısal dönüşümleri bünyesinde barındıran bir program uygulamaya konulmuştur.

Dönem boyunca uygulanan ekonomi politikalarının temel amaçlarını özet olarak şu şekilde sıralayabiliriz (Kazgan, 2009: 128; Yeldan, 2012: 10):

- Dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi: İthalat kotalarının kaldırılması yerine ithalat vergilerine dayalı tarife korumacılığına geçilmesi,
- İhracat teşviklerinin arttırılması,
- Döviz piyasasının ve sermaye giriş-çıkışlarının başlatılması,
- İç fiyatların piyasa denge fiyatını yansıtması,
- Para miktarının denetlenmesi, sermaye üzerindeki vergilerin hafifletilmesi ve iç borçlanmaya geçiş,
- Yüksek oranlı devalüasyon ile esnek bir devalüasyonist kur politikası izlenmesi

- Faiz hadlerinin serbestleşmesi ve reel pozitif düzeye yükselmesi,
- Devlet kesiminin küçülmesi, KİT'lerin özelleştirilmesi ve kamu dengesinin sağlanması,
- DPT öncülüğündeki kalkınmacı yatırım kredi tahsislerinin kaldırılması,
- Reel ücretlerin düşürülmesi

3.5.1. 24 Ocak 1980 Kararları

24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte Türkiye dışa açık ihracata dayalı bir sanayileşme ve büyüme modelini benimsemiştir. Neoliberal bir yaklaşımla hazırlanan ve Ortodoks bir istikrar programı olan 24 Ocak 1980 Kararları ile kısa vadede Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik istikrarsızlığı ortadan kaldırmak amaçlanmış, uzun vadede ise yıllardan beri izlenen kalkınma stratejisinin değiştirilmesi ve dışa açık bir ekonomide piyasa mekanizmasının rolünün artırılması hedeflenmiştir (Yeldan, 2008: 294).

Bu kararlar doğrultusunda; ekonomide yapısal değişimler meydana gelmiş, ithal ikamesi politikası terk edilerek ihracata yönelik kalkınma politikası benimsenmiş ve dışa açılma gerçekleştirilerek serbest piyasa ekonomisi kuralları uygulanmıştır. Ayrıca imalat sanayinde de yapısal değişikliklere gidilmiştir (Kocatürk, 2009: 52).

24 Ocak kararlarından önce Türkiye'nin en büyük üç sorununu enflasyon, fiyat mekanizması ve faiz hadlerine aşırı müdahale ve yanlış kur politikası şeklinde sıralayabiliriz. Geçmişte bu üç soruna doğru teşhis konulamaması hem Türkiye'de ihracatın yeterli düzeyde gelişmesini engellemiş hem de sanayide yapısal bozukluklara yol açmıştır (Çarıkçı, 1983:130). Ekonomide devlet müdahalesini en aza indirerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması 24 Ocak istikrar programının temel felsefesi idi. Programın diğer amaçları ise fiyat istikrarının sağlanması, ödemeler dengesinin yeniden kurulması ve ekonominin dışa açılmasının sağlanmasıdır.

24 Ocak Programının askeri denetim altında geçen 1980 ve 1983 yılları arasında uygulamaya konulan ilk aşaması klasik istikrar programı niteliği taşıırken; programın 1984'ten itibaren demokrasiye geçişle birlikte yürürlüğe giren ikinci aşamasında genelde ekonomiyi ve özelde mal ithalatını serbestleştirmenin devreye girmesi ön plana çıkar (Kazgan, 2009: 127). İktidar değişikliğine rağmen programın uygulanmasında

herhangi bir değişim yaşanmamıştır. Programın 1980-83 döneminde piyasalarda arz-talep dengesi sağlanmış, ödemeler bilançosu açıkları küçülmüş, döviz darboğazından çıkılmış, dış ödemeler rahatlamış ve enflasyon gerileme sürecine girmiştir. Buna karşılık, GSMH büyüme oranları düşük düzeyde kalmış, işsizlik artmış ve para piyasası dengesizlikleri sürmeye devam etmiştir. Devletin ekonomideki yeri daraltılmamış; fakat sosyal dengesizlikler büyümüştür. 1983 sonbaharında yapılan seçimlerde ANAP iktidara gelmiştir⁹. ANAP'ın iktidara gelmesiyle başlayan bu dönem, ekonomide serbestleşme dönemi olarak nitelendirilmektedir (Şahin, 2000: 189).

24 Ocak 1980'den bu yana alınan 'istikrar' önlemlerinin, enflasyonu aşağı çekeceği, ihracatı artıracacağı, ödemeler dengesini sağlıklı bir yapıya kavuşturacağı, iç tasarrufları artıracacağı, bütçe denkliliğini sağlayacağı, yabancı sermaye girişini hızlandıracağı, piyasa ekonomisine işlerlik sağlayacağı, uluslararası uzmanlaşma ve karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı bir sanayi yapısı oluşturacağı, tekelci yapıyı kıracağı, kısaca ekonomiye sağlıklı bir yapı kazandıracacağı beklentisi vardı. Aradan geçen yaklaşık altı yıl sonra da bu beklentilerin çoğu hala gündemde olmasına rağmen bir bütün olarak ele alındığında ekonominin temel göstergelerinde, beklentilerle uyumlu sonuçların ortaya çıkmadığı görülmüştür. Hedef ufukta bir çizgi gibi hep uzaklarda kalmıştır (Başkaya, 2009: 256).

Bu dönemde Türkiye'de yaşanan serbestleşme sürecinde başlangıçta temel amacın, ne pahasına olursa olsun döviz kazanmak olduğu görülür. İç ve dış ekonomi politikalarının yanı sıra; yasalardan yasadışı olabilecek işlemlere, toplumsal felsefeye, siyasal düzene kadar neredeyse her türlü dönüşüm bu hedefe ulaşmaya yönelik olarak ayarlanmıştır. Bunun nedeni ise Türkiye'nin borçlarını düzenli olarak ödeyebilir bir duruma gelmesi; öyle ki, krizin aşılması için resmi kaynaklardan verilen kredilerin sona erdiği 1984 yılından itibaren serbest piyasadan borçlanabilir bir hale gelmesiydi. Bu tür nedenler altında haklı görülebilecek bu amaçlar uzun vadede çok karmaşık sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bütün bunlar mafya-çete ikilisinin siyaset ve iş yaşamıyla iç içe geçmesi ve ülkenin çeşitli bölgelerinde etnik, dinsel kaynaklı kargaşanın yaşanması gibi Türkiye'nin uzun süre boğuşmak zorunda kaldığı sorunların

⁹ Bu dönem seçimlerinde ANAP'ın başında bulunan Turgut Özal Başbakan olmuştur. ANAP'ın seçim programlarında da özelleştirmelerin ve liberalleşme programlarının uygulanacağı vaatlerinde bulunulmuştur. 24 Ocak Kararlarının alınmasının arkasında Dünya Bankası ve IMF'nin de olduğu söylenebilir. Alınan kararlarda bu uluslararası kuruluşların izlerini görmek mümkündür. Bu konuyla ilgili daha fazla bilgi için Günel Kansu'nun Planlı Yıllar (2004) kitabına bakılabilir.

temellerinin atıldığı farklı bir yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır (Kazgan, 2009: 122).

1981-1990 döneminde ihracatın arttırılması ile ödemeler dengesinde olumlu sonuçlar ortaya çıkmış; fakat ödemeler dengesinde olumlu sonuçlar elde edilse de dış borçlardaki artışlar iç dengeler üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bunun ortadan kaldırılması için devletin iç finansman yoluyla kaynaklar oluşturarak, tasarrufa giderek arz fazlası sağlayarak ve bu fazlayı ihracata yönlendirerek girdiği uyumsuz büyüme süreci 1988'de tıkanmış, Körfez Savaşı'nın getirdiği belirsizlik ortamında GSMH büyüme oranı 1991'de %0,4'e kadar düşmüştür. 1990'lı yıllarda iç ve dış faktörlerden kaynaklanan olumsuz gelişmeler etkisini göstermiş; politik istikrarsızlık, popülist politikalar, 1994 krizi, Marmara depremi ve seçim ekonomisi uygulamaları yanında Körfez Krizi, Asya ve Rusya Krizleri gibi dış etkiler Türkiye ekonomisinin 1990-2000 dönemindeki ekonomik performansını yavaşlatmıştır. Özellikle 1990-94 döneminde reel yatırımlar yerine ticarete konu olmayan sektörlerle yatırımları teşvik eden rant ekonomisi politikaları, Türkiye ekonomisini 1994 krizine sürüklenmiştir. Krizin asıl nedeni ise yeterince derinleşme ve olgunluk sağlanmadan Türkiye'nin mali piyasalarının uluslararası spekülasyon sermayeye açık hale getirilmesi ve üretimin rant ekonomisine dönüşen yapıda ikinci plana atılması nedeniyle ortaya çıkan reel ekonomik faaliyetlerdeki dalgalanmalardır (Yeldan, 2008: 295).

Türkiye ekonomisinde temel yapısal değişiklikler yaratan 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarından sonra özellikle 1990 yılından itibaren kamu kesimi açıklarının hızla artması, devletin nakit açığını iç borçlanma ile finanse eder duruma düşmesi, vergi gelirlerinin iç borç servisine bile yetmemesi ortaya çıkan bu açığı kapatmak için yeni bir istikrar programının (5 Nisan Ekonomik Kararları) yürürlüğe konulmasını zorunlu kılmıştır (Öztürk ve Özyakışır, 2005: 8).

Türkiye ekonomisi, 1994 yılında önemli bir iç borç baskısı altında kalmıştır. Faiz oranlarındaki hızlı yükseliş, bu kez yurtdışından kısa süreli sıcak paranın spekülasyon amaçlarla ülkeye gelmesine neden olmuştur. Türk Lirasının yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanması; ihracatı kısıtlarken, ithalatı kolaylaştırmıştır. Bunun doğal sonucu olarak 1993 yılında dış ticaret açığı 14 milyar dolara, cari işlemler açığı ise 6,4 milyar dolara yükselmiştir. TCMB piyasaya döviz sürerek döviz kurlarında denge

sağlamaya çalışsa da bunda başarılı olamamış, döviz piyasasında ve mali piyasalarda belirsizlik ve dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu ortamda enflasyonu düşürmeye ve ekonomide istikrar sağlamaya yönelik olarak 5 Nisan 1994 kararları alınmıştır. Bu programla, bir taraftan ekonominin hızla istikrara kavuşturulması, diğer taraftan da sağlanan istikrarı daimi kılacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Hepaktan, 2008: 6).

3.5.2. 5 Nisan 1994 İstikrar Programı

5 Nisan 1994'te hükümet dengeleri yeniden kurmak amacıyla yeni kararlılık önlemleri paketini ilan etmiştir. Dövizde olan akının kesilmesi ve kısa dönemli kamu borçlarını ödenebilmesi için Mayıs 1994 tarihinde %400 faizli borçlanma kâğıtları piyasaya sürülmek zorunda kalınmıştır. Dengeleri düzeltmeden yapay yolla faiz oranlarını düşürme çabası faiz oranlarında çok daha yüksek oranda bir sıçramaya neden olmuştur. Sonuç, ücretlerin düşürülmesi, işsizlikte artış, yüksek bir devalüasyon ve üç basamaklı enflasyon döneminin açılması olarak kendini göstermiştir.

1994 Krizinin ardından alınan 5 Nisan İstikrar Tedbirleri ekonomide kısa vadeli olumlu sonuçlar doğurmuş ancak kalıcı bir iyileşme sağlamamıştır. Bu iyileşmenin kalıcı olmamasında 1990 sonrası dönemde Türkiye'nin büyüme ve istikrarını artıracak mali disiplinden uzaklaşması ve kamu kesiminde tercih edilen büyüme ve gelişme modelinin ekonominin yapısal dönüşümünü sağlayamaması etkili olmuştur. Bu durum büyüme ve kamu finansmanının iç ve dış şoklara karşı kırılgan bir hal almasına yol açmıştır. 1990'lı yılların sonunda ekonomi yeniden krize sürüklenmiştir (Yeldan, 2008:296). 1999'da enflasyonu düşürme programı kabul edilmiştir. Bu program daraltıcı maliye politikası uygulamasıyla nominal döviz kurunun hedef seçilerek enflasyonun aşağıya çekilmesi amaçlanmıştır. IMF'nin deneysel olarak geliştirdiği 2000 yılı Enflasyonla Mücadele Programı¹⁰ da sorunlara çözüm getirmemiştir (Boratav, 2011: 199). Sabitlenmiş ve aşırı değerli hale gelmiş dövizde yönelik spekülasyon saldırıları finansal kesimi, özellikle de bankacılık kesimini vuran bir biçimde 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizlerine yol açmıştır (Yeldan, 2008: 296). Kriz sonrası ise bu model terk edilmiştir.

¹⁰ Enflasyonla Mücadele Programı, 2000-2002 yılı dönemini kapsamaktadır.

3.5.3. Dönemin Kalkınma Planları

13 Temmuz 1984 tarihinde uygulamaya konulan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) ve bu planı takiben 22 Haziran 1989 tarihinde yürürlüğe giren Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (ABYKP), sektörel planlama anlayışını taşıyan planlar olmakla birlikte, IMF ve Dünya Bankası tarafından dayatılan iktisat politikalarının yansıtıldığı birer belge olmaktan öteye gidememişlerdir. Bu planlarda özelleştirme, devletin sanayiden elini çekmesi ve altyapı yatırımlarına yönelmesi amaçlanmıştır; BEBYKP’de sanayileşme hedefi son sırada kendisine yer bulurken ihracat artışı ilk sırada yer almıştır. Hatta beşinci yapısal uyum kredisi anlaşması, BEBYKP’nın hazırlığının hedefleri ve stratejisi açısından yapısal uyum programına uygun olarak tamamlanması koşulu öne sürülmüştür. Ayrıca planlar arasındaki bağlantı, uyum ve hedeflere ulaşma önemsiz hale gelmiştir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’yla birlikte ise sektörlere dayalı planlama anlayışından vazgeçilmiş, stratejik planlama doğrultusunda hukuki ve kurumsal değişimleri öngören yapısal değişim projelerini içeren bir plan hazırlanmıştır. 1990’ların sonu ve 2000’li yılların başında AB ile olan ilişkilerde; Katılım Ortaklığı Belgesi’nin imzalanması, Ulusal Program’ın kabul edilmesi ve İlerleme Raporlarıyla birlikte Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) AB’ye uyum süreci için gerekli olan yapısal düzenlemelerin bir aracı haline getirilmiştir. SBYKP’nın uzun vadeli gelişme stratejilerine bakıldığında ülkenin dünya ile bütünleşmesinin daha da hızlandırılmasının, dünya hâsılasından daha çok pay alınmasının, dünyada ve bölgede daha etkili bir güç haline gelmesinin amaçlandığı görülmektedir. Ancak planla ilgili değişik belgelerde bunun nasıl bir sosyoekonomik yapıyla ve hangi araçlarla sağlanacağı net olarak ifade edilmemekte ve plan bu konuyla ilgili bazı çelişkileri içinde barındırmaktadır (Soyak, 2006: 147).

3.5.4. Döneme Ait Dış Ticaret Değerleri

1980’den günümüze kadar olan dönem, dış rekabete açık kalkınma stratejisinin uygulandığı, dış ticaretin ülke gündeminin ilk sırasında yer aldığı, dolayısıyla ihracatın öneminin topluma giderek artan bir şekilde benimsetilmeye çalışıldığı, önemli yapısal ve yönetsel değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur.

Türkiye'nin ekonomik istikrar tedbirleri ve dış ticaret politikasında yapısal bir değişimin izlendiği 1980 sonrası dönemine ait ihracat ve ithalat değerleri tablo 13'de görülmektedir. Buna göre, 1980-1984 yılları arasında ihracat sürekli artan bir seyir izlemiştir. Özellikle 1981 yılında İhracat yaklaşık 1,7 milyon dolar artarak, 4,7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat en düşük seviyesi sadece 1986 yılında 0.5 milyon dolar azalarak, 7 milyon dolar'dır. İhracat 1990 sonrası yıllarda sürekli artan bir seyir izlemiştir. 1980-2000 dönemi ithalat rakamlarına baktığımızda, 20 yıllık dönemde en düşük ithalat 1996'da yaklaşık 6 milyon dolar azalarak yaklaşık 43 milyon dolar'dır. İthalat en yüksek artışı ise 2000'de yaklaşık 13 milyon dolar artarak 54 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1987 yılında, ihracat yaklaşık 2,7 milyon dolar artarken, ithalat yaklaşık 3 milyon dolar ile özellikle 1980-1990 yılları arasındaki en yüksek seviyelerini yakalamıştır. Bu dönemde ihracattaki artışın sebeplerinden biri 24 Ocak istikrar tedbirleriyle geçilen serbest faiz uygulamasının ucuz ihracat kredilerinin teminini sağlamış olmasıdır. Bir diğer sebep ise uygulanan sıkı para politikası ile daraltılan iç talebin sebep olduğu fazlanın ihracata yönlendirilmesi olmuştur.

1980-1984 arası dönemde ve 1985 ile 1988 yılları arasında dış ticaret açığı azalan değerler almıştır. 1990 sonrası dönemde ise ihracat 1,3 milyon dolar iken, ithalat 6,5 milyon dolar gerçekleşerek son 10 yılın en yüksek dış ticaret açığı gerçekleşmiştir.

İhracatın ithalatı karşılama oranı 1980'lerin sonlarına doğru yaklaşık % 80 seviyesine yaklaşmıştır. 1984 yılında ithalatta uygulanan liberasyon politikaları ile ithalattaki artışı açıklamak anlamsız olmayacaktır. Çünkü bu dönemde kur ithalatı özendirerek değerinde seyretmemiştir. Ancak 1987'den sonraki artışlarda büyük ölçüde kur değerlerinin ithalat artışı üzerinde etkili olduğu söylenmektedir (Berksoy, 1994: 32).

Tablo 13. 1980-2000 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi	İhracat/İthalat
1980	2910	7909	10820	-4999	36,79
1981	4703	8933	13636	-4230	52,64
1982	5746	8843	14589	-3097	64,98
1983	5728	9235	14963	-3507	62,02
1984	7133	10757	17891	-3623	66,32
1985	7958	11343	19301	-3385	70,16
1986	7456	11105	18561	-3648	67,15
1987	10190	14158	24348	-3968	71,97
1988	11622	14335	25957	-2713	81,07
1989	11624	15792	27417	-4167	73,61
1990	12959	22302	35261	-9343	58,11
1991	13593	21047	34641	-7454	64,59
1992	14719	22870	37590	-8151	64,36
1993	15348	29429	44777	-14081	52,15
1994	18105	23270	41375	-5165	77,80
1995	21636	35708	57344	-14071	60,59
1996	23224	43625	66849	-20400	53,24
1997	26245	48583	74828	-22338	54,02
1998	26881	45921	72803	-19040	58,54
1999	26587	40671	67258	-14084	65,37
2000	27775	54503	82278	26728	50,96

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımca derlenmiştir.

İhracatın sektörel dağılımına bakıldığında ilk dikkat çeken nokta tarım ve madencilik sektörlerinin ihracata olan katkısındaki durağanlık, hatta gerilemedir. Tarım ürünleri ihracatı yıllar içinde inişli çıkışlı bir grafik izlemiş ve dönem sonunda dönem başına göre gerilemiştir. Toplam ihracat içindeki payı ise yarı yarıya azalmıştır. Madencilik ürünleri ihracatının payı da yine dönem sonunda dönem başına göre neredeyse yarı yarıya azalmıştır. Sanayi ürünleri ihracatı ise dönem içinde sürekli artmıştır. 1990'ların sonuna doğru artık Türkiye'nin ihracatının %90,1'inin sanayi ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. Sanayi ürünleri ihracatının sürekli artış içinde olması sağlıklı bir gelişmedir. Bununla birlikte büyük bir tarım potansiyeline ve zengin maden yataklarına sahip olan ülkemizde söz konusu sektörlerin ihracata katkısının düşük düzeyde kalması üzerinde düşünülmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 14. Ana Sektörlere Göre İhracat 1980-2000 (Milyon \$)

Yıllar	Tarım	Toplam İçindeki Payı(%)	Madencilik	Toplam İçindeki Payı(%)	İmalat Sanayi	Toplam İçindeki Payı(%)	Toplam
1980	1.629	55.9	191	6.6	1.065	36.6	2.910
1981	2.173	46.2	193	4.1	2.297	48.8	5.728
1982	2.083	36.2	174	3.0	3.449	60.0	7.134
1983	1.881	32.8	189	3.3	3.658	63.9	5.728
1984	1.749	24.5	240	3.4	5.145	72.1	7.134
1985	1.719	21.6	244	3.1	5.995	75.3	7.958
1986	1.886	25.3	247	3.3	5.324	71.4	7.457
1987	1.853	18.2	272	2.7	8.065	79.1	10.190
1988	2.341	20.1	377	3.2	8.943	76.7	11.662
1989	2.012	17.3	411	3.5	9.170	78.9	11.625
1990	2.249	17.4	326	2.5	10.349	79.9	12.959
1991	2.585	19.0	285	2.1	10.686	78.6	13.593
1992	2.134	14.5	267	1.8	12.286	83.5	14.715
1993	2.292	14.9	233	1.5	12.794	83.4	15.345
1994	2.301	12.7	263	1.5	15.518	85.7	18.106
1995	2.133	9.9	391	1.8	19.089	88.2	21.637
1996	2.153	9.3	369	1.6	20.526	88.4	23.224
1997	2.354	9.0	404	1.5	23.313	88.8	26.261
1998	2.357	8.7	364	1.3	24.065	89.2	26.974
1999	2.058	7.7	385	1.4	23.958	90.1	26.587
2000	1.659	6.0	400	1.4	25.518	91.9	27.775

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımca derlenmiştir.

İthalatın sektörel dağılımında, ihracatta da olduğu gibi yine dikkat çeken nokta tarım ve madencilik sektörlerinin ithalat katkısındaki gerilemedir. Tarım ürünleri ithalatı 1980-1995 yılları arasında sürekli artmıştır, fakat 1996'dan sonra sürekli olarak gerileme yaşanmıştır. Madencilik ürünleri ithalatının payına baktığımızda kayda değer büyük değişiklikler yaşanmamıştır. Sanayi ürünleri ithalatında ise sadece 1986 yılında %10 oranında artmış, diğer yıllarda ise fazla olmayan değerlerde artan ve azalan seyirler izlemiştir.

Tablo 15. Ana Sektörlere Göre İthalat 1980-2000 (Milyon \$)

Yıllar	Tarım	Toplam İçindeki Payı(%)	Madencilik	Toplam İçindeki Payı(%)	İmalat Sanayi	Toplam İçindeki Payı(%)	Toplam
1980	80	1,0	3155	39,8	4675	59,1	7909
1981	143	1,6	3518	39,4	5272	59,0	8933
1982	190	2,2	3713	42,0	4939	55,9	8843
1983	159	1,7	3435	37,2	7909	61,1	9235
1984	406	3,8	3622	33,7	5640	62,5	10757
1985	282	2,5	3606	31,8	6728	65,7	11343
1986	288	2,6	2139	19,3	7455	78,1	11105
1987	475	3,4	3042	21,5	8676	75,1	14158
1988	300	2,1	2932	20,5	10638	77,4	14335
1989	887	5,6	3065	19,4	11101	74,9	15792
1990	114	5,1	4228	19,0	11836	75,9	22302
1991	675	3,2	3327	15,8	16932	81,0	21047
1992	924	4,1	3345	14,6	17041	81,3	22871
1993	1357	4,6	3359	11,4	18598	84,0	29428
1994	881	3,8	3354	14,4	24709	81,8	23270
1995	1907	5,3	4091	11,5	19031	83,2	35709
1996	2165	5,0	5082	11,7	29706	80,7	43627
1997	2416	5,0	5128	10,6	35207	82,0	48559
1998	2125	4,6	3756	8,2	39802	85,0	45921
1999	1648	4,1	4246	10,4	39024	83,4	40671
2000	2123	3,8	7097	13,0	33936	81,1	54503

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımda derlenmiştir.

Dönem içinde ithalatın mal gruplarına göre dağılımı incelendiğinde tüketim mallarının ağırlığının artmakta olduğu görülmektedir. 1994 krizi nedeniyle tüketim mallarının toplam içindeki payı % 5,9'a geriledikten sonra sürekli artarak dönem sonunda toplam ithalatın % 12,4'ünü oluşturmuştur. Ülkenin döviz kaynaklarını eritmesi nedeniyle tüketim malı ithalatı tercih edilmemiştir.

1980-2000 yılları arasında ithalatımızın mal gruplarına göre dağılımını incelediğimizde, yatırım malı ithalatının dönem içinde artış kaydettiğini görmekteyiz. Bunun en önemli nedeni kurulu kapasitelere dayalı bir ihracat artışının artık gerçekleştirilememesidir; çünkü bir yandan imalat sanayinde büyük atıl kapasiteler ortadan kalkmakta ve ihracat artışı için yeni kapasitelere gerek duyulmamakta, diğer yandan da yeni ve kaliteli ürünün dış talebinin arttığı günümüzde, yeni yatırımlar ve teknolojiler ihracatı artırmada giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Gerek tüketim malları gerekse yatırım malları ithalatındaki artışla ara malları ithalatı toplamda en

büyük paya sahip konumunu korumakla birlikte dönem başında toplam % 72,4'ten dönem sonunda % 65,3'e gerilemiştir.

Tablo 16. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı 1980-2000 (Milyon \$)

Yıllar	Yatırım Malı	Hammadde ve Ara Malı	Tüketim	Diğer Mallar	Toplam
1980	1.581	6.158	170	0	7.909
1983	1.327	7.795	114	0	9.235
1984	1.495	9.039	223	0	10.757
1985	1.830	9.052	461	1	11.344
1986	2.382	8.232	482	9	11.105
1987	2.423	11.044	690	2	14.158
1988	2.662	11.059	612	3	14.335
1989	2.548	12.500	738	7	15.792
1990	4.041	16.154	2.076	32	22.302
1991	4.296	15.053	1.575	123	21.047
1992	4.826	16.185	1.772	89	22.871
1993	7.358	19.403	2.526	142	29.428
1994	5.220	16.565	1.381	103	23.270
1995	8.119	25.078	2.416	95	35.709
1996	10.254	29.114	4.021	238	43.627
1997	11.108	32.120	5.052	279	48.559
1998	10.661	29.907	5.005	349	45.921
1999	8.727	26.854	4.820	270	40.671
2000	11.365	36.010	6.928	200	54.503

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımca derlenmiştir.

1980 yılı diğer ekonomi politikalarında olduğu gibi, teşvik politikalarında da önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Yatırım teşviklerinin sektörel dağılımı zaman içinde önemli ölçüde dalgalanmakla birlikte, 1980 sonrası dönemde, imalat sanayi önceliğini kaybetmiştir. 1980 sonrası dönemin bir başka özelliği, ihracata yönelik firma ve sektörler öncelik verilmesidir. 1990'lı yılların başlarına kadar Teşvik Primi ve Kaynak Kullanımını Destekleme Primi gibi uygulamalar aracılığıyla yatırımlara önemli miktarda nakit desteği sağlanmıştır. Teşvik politikasının uygulamasında 1980'lerin sonlarından itibaren üç önemli değişiklik görülmüştür. Bunlardan birincisi, devlet bütçesindeki sorunların da etkisiyle, doğrudan parasal teşviklerin kaldırılması ve yatırım indirimi, gümrük muafiyeti, KDV erteleme gibi vergisel teşviklerin yaygın olarak kullanılmaya başlanmış olmasıdır. Bu değişikliklerin ikincisi, genel destek düzeyinde görülen düşüştür. Üçüncü önemli değişiklik ise, 1990 sonrasında DTÖ'nün ve AB ile

Gümrük Birliği'ni oluşturan Ortaklık Konseyi Kararı'nın rekabet ve teşviklere ilişkin unsurlarına paralel şekilde, belirli bir sektörel önceliği olmayan yatay teşviklerin uygulamaya konulmasıdır. Teşvik politikalarının sektörel ayırım göstermediği bu dönemde parasal teşvikler, çevre teknolojileri destekleri, KOBİ ve AR-GE gibi özel desteklerle sınırlandırılmıştır (Şenses ve Taymaz, 2003: 5).

3.5.5. Dönemin Sanayileşme Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi

1960-1980 yılları arasında, görece olarak dışa kapalı bir ekonomi modeli tercih edilmiş, ancak yine de dış konjonktür tarafından yaratılan krizlerin ya da durgunluğun etkilerinden uzak kalınmamıştır. Bu durum üretimi düşürüp işsizliği arttırmasının yanı sıra; Avrupa Topluluğu ile bütünleşme için gerekli olan gümrük indirimlerinin hayata geçirilmesini ve ilgili mevzuatta Avrupa Topluluğu'na uyum amacı taşıyan düzenlemelerin yapılmasını geciktirmiş ve bir çok kez döviz darboğazlarının yaşanmasına neden olarak ara ve yatırım malları ithalatında döviz darboğazı kaynaklı azalmalara yol açmıştır. Türkiye ekonomisinin bu olumsuzluklarla boğuşarak geçirdiği 1970'li yılların akabinde 24 Ocak 1980 tarihinde açıklanan, bu yüzden "24 Ocak Kararları" olarak anılan ve bünyesinde yapısal dönüşümleri barındıran yeni bir program uygulanmaya başlanmıştır. 24 Ocak Kararları, uzun dönemde sanayileşme ve büyüme sürecinde etkiye sahip olan politika değişikliklerini gündeme getirmiştir. Bu kararların en belirgin özelliği ise, fiyatlama sürecine tamamen piyasa güçlerinin hakim olması ve serbest piyasa koşulları altında ekonominin uzun dönemde dışa açılmasının gerekliliğini gündeme getirmesidir. Türkiye ekonomisinde temel yapısal değişikliklere sebep olan 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar önlemleri sonrasında, özellikle 1990 yılından itibaren kamu kesimi açıklarındaki hızlı artış, vergi gelirlerinin iç borç ödemesini bile karşılayamaması, devletin nakit açığını iç borçlanma ile finanse etmeye çalışması, bu açığı kapatmak için dış borç almaya ve Merkez Bankası kaynaklarına yönelmesinin döviz rezervlerini hızla eritmesi, yeni bir istikrar programının uygulanmasını mecburi hale getirmiştir. Bunun sonucunda enflasyonu düşürmeyi ve ekonomide istikrar sağlamayı amaçlayan 5 Nisan 1994 kararları alınmıştır. Bu programın hedefi, ekonomiyi hızlı bir şekilde istikrara kavuşturup, bu istikrarı sürekli kılacak yapısal reformların gerçekleştirilmesidir. (Hepaktan, 2008: 6).

24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri ve devamında izlenen politikalar, daha önce her 8-10 yılda bir yürürlüğe konan istikrar programlarından farklı olarak, ekonomi politikasında daha köklü bir değişikliği yansıtmaktadır. Nitekim “ithal ikamesine dayalı-iç piyasaya yönelik” sanayileşme yerine, “ihracata dayalı-dışa yönelik” sanayileşme yönünde bir dönüşüm ortaya çıkmış; ayrıca gerçekleştirilen politika reformları merkezden yönetim yerine, piyasa mekanizmalarına daha çok ağırlık verilmesi biçiminde bir felsefe değişikliğini de beraberinde getirmiştir (Egeli, 2001:158). Yapılan düzenlemelerle, ekonominin dışa açılması, piyasa mekanizmasının geliştirilmesi, kamu kesiminin sınırlandırılması, enflasyonun kontrol altına alınması, yabancı sermayenin teşviki hedeflenmiştir (Eroğlu, 2008: 5).

1980 sonrasında özel sektörün öncü sektör kabul edilmesi imalat sanayine yönelik yatırımlarda kamu kesiminin payının azalmasına yol açmıştır. Fakat; özel yatırımların spekülatif kâr arayışlarına yönelmesi sonucu özel sermaye sanayi dışında kalmıştır. Kamu ve özel kesimin imalat sanayine yönelik yatırımlarının azalması diğer üretken sektörlerde de gerilemeye yol açmıştır. Piyasa mekanizmasına bırakılan yatırım dağılımı gelir ve kaynak dağılımını üretken olmayan kesimler lehine kaydırmış, kapasite artırımına gidilmek yerine kurulu kapasitenin modernizasyonu yapılmıştır (Özbey, 2000: 7).

Neoliberal politikaların birçok gelişmekte olan ülkede uygulamaya başlandığı 1980 sonrası dönem bu ülkelerde sanayileşmenin önemli ölçüde duraksadığı, sanayi üretim ve ihracat artışlarının ve yabancı sermaye girişlerinin az sayıda ülke üzerinde yoğunlaşarak yaygınlaşmadığı bir dönem olmuştur. Bu alanlarda başarılı bir performans sergileyen ülkelerin önemli bir kısmının ise sanayi yapılarında ara ve yatırım mallarına ve teknoloji ağırlıklı sektörlerle doğru bir yapısal değişiklik gösteremedikleri ve çok uluslu şirketlerin artan etkinliklerine karşın bu doğrultuda bir başarı sağlayamadıkları gözlenmiştir (Şenses ve Taymaz, 2003: 11).

Özellikle 1980 sonrası uygulanan neoliberal model, ne Türkiye ne de dünya bakımından orijinal bir önlemler paketidir. Bu kararlar, 1970’li yıllarda IMF’nin dış tıkanma koşulları altında bunalan pek çok gelişmekte olan ülkeye empoze ettiği standart istikrar politikası paketi ile daha ziyade Dünya Bankası tarafından geliştirilen tipik bir yapısal uyum programının tüm bilinen unsurlarını içermektedir. Türkiye bakımından ise

1980 modeli ile 1923-1929 ve 1946-1953 yıllarının ana yönelmeleri arasındaki paralellikler dikkati çekmektedir (Boratav, 2011: 149).

1980 sonrası dönemde meydana gelen köklü değişiklikler, Türkiye’de genel ekonomi politikalarında uzun bir dönemin temellerini atmıştır. Serbest piyasa ekonomisinin tüm gereklerini hayata geçirmeye çalışan Türkiye bu çerçevede, sanayileşme hedeflerinden ödün verme pahasına gelişmiş ülkelerin ve IMF gibi uluslararası kuruluşların önerileri doğrultusunda gerekli yasal, stratejik, kurumsal uygulamaları hayata geçirmiştir. Piyasaların liberalizasyonu, dış ticarete kota ve diğer engellerin kaldırılması, devletin küçültülmesi ve özelleştirme ve yabancı sermayeye kapıların açılması gibi neoliberal iktisat politikaları özellikle bu döneme damgasını vurmuştur.

Bu döneme ait genel bir değerlendirme yaptığımızda, Türkiye özellikle 1990 sonrası dönemde, yaşanan krizler sonrasında uygulamaya konulan istikrar politikalarından dolayı, reel ekonomi arka planda kalmıştır. Bu yüzden devletin bu yılları kapsayan bir sanayileşme stratejisi politikasından söz etmek mümkün olmayacaktır.

4.BÖLÜM

2001 SONRASI UYGULANAN SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

1980 sonrası dönemde genel olarak, kamu kesiminin sanayideki ağırlığını azaltmak, kamunun yatırımlarını altyapı sektörlerinde yoğunlaştırmasını sağlamak, ihracat ve ithalatta efektif koruma oranlarını düşürerek, dış ticareti serbestleştirmek, mali desteklerle ihracat karlarının artırılması, sermaye üzerindeki vergilerin azaltılması ve çeşitli teşvikler yoluyla sermaye kesimine yönelik politikalar izlenmiştir (Yılmaz vd., 2006: 292; Kazgan, 2009: 131).

Türkiye ekonomisinde 1980’li yıllardan itibaren yaşanan yurt içi ve yurt dışı kaynaklı istikrarsızlıklar 2000’li yılların başında giderek artmıştır. Özellikle 1980 sonrasında, uygulanan ekonomi politikalarındaki yapısal değişime bağlı olarak ekonomide yeni bir dönem başlamıştır. Liberalleşme dönemi olarak bilinen ve ithal ikame politikalarının terk edilerek dışa açık ekonomi politikalarının benimsendiği, buna bağlı olarak da serbest piyasa ekonomisine geçildiği bu dönem ile birlikte yeni bir yapılanma sürecine girilmiştir (Şimşek, 2007: 53). Özellikle 1990’larda Türkiye, dengesiz bir ekonomiyle IMF’nin mal hareketlerinin serbestleşmesinden sonra önerdiği finansal serbestliğe adımını atmıştır. Finansal hareketlerin serbestleşmesiyle birlikte Türkiye’de ortaya çıkan spekülative sermaye girişi, yerli paranın yabancı paralar karşısında değer kazanmasına yol açarak dışsattım ürünlerinin dış fiyatlarının artmasına ve ithalatın ucuzlamasına neden olmuştur. Spekülative sermaye girişlerinin neticesinde ortaya çıkan faiz oranlarındaki yükselme ve finansal araçların getirisinin yükselmesi reel yatırımları azaltarak ve en önemli dışsattım sektörü olan imalat sanayisi dışsattımını olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte iç talepte ortaya çıkan artış, özellikle yerli paranın değerli olmasıyla birleşince Türkiye’nin uzun yıllar problemi olan dış ticaret açığının da giderek artmasına neden olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2009: 319).

1999’da yapılan seçimlerle iktidara gelen yeni hükümet, gerilemiş bir üretim ve büyümüş bir borç yüküyle karşı karşıya kalmıştır. Sadece cari işlemler bilançosu dengesinde bir sorun yaşanmıyordu. Önceki hükümetin IMF ile yaptığı ‘yakın izleme’ programını yeni hükümet yeterli görmemiş ve yeni bir stand-by anlaşması yapma yoluna gitmiştir. 2000 yılında devreye giren istikrar programı politikaları, 2001 krizinin baş sorumlusu olmuşlardır (Kazgan, 2009: 411).

2001 yılında Recep Tayyip Erdoğan hükümeti başa geçmiştir. İlk beş yıllık istikrar döneminde AKP ile özel sektör arasındaki ilişkiler çok olumlu gelişmiştir. AKP genel olarak değerlendirildiğinde dışa açılma politikaları izlemiştir. AKP iktidarı yeni sanayicilere birçok destek sağlamıştır. Yeni sanayiciler ise AKP'nin Avrupa ile bütünleşme hedefini sürdürmesi, mali disipline sadık kalması ve genel olarak ihracata yönelik sanayileşme stratejilerini desteklemişlerdir (Pamuk, 2008: 281).

4.1. 2001 Şubat Krizi

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde serbestleşmiş olan dış ticaret ve sermaye hareketleri ile dünya ekonomisindeki şiddetli iniş-çıkışlar birleşince Türkiye çalkantılı, krizli bir gelişim sürecine girmiştir. 1998-1999 ve 2001 yılları, bu sürecin krizlerini içermektedir (Boratav, 2011: 193).

1999 tarihli Enflasyonu Düşürme Programından istenilen verimin alınamaması likidite krizi yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle 2001 yılında dış sermayeli sıcak paranın iç piyasadan çekilerek ülkemizden çıkması, oluşan panik havasının dövize olan talebi arttırması, 1998 yılından itibaren giderek daha kırılgan bir hal alan bankacılık sisteminin sarsılması ve koalisyon hükümetinin ekonomik krizi tetikleyici uygulamaları ile oluşan siyasi istikrarsızlık kaynaklı bir güven bunalımının yaşanması yeni bir kriz yaratmıştır. Bu kriz ekonomideki mevcut tüm dengeleri saptırmıştır. TL 22 Şubat 2001'de dalgalanmaya bırakılmıştır. Bunun sebebi uygulanmakta olan döviz kuru sisteminin ekonomiye daha ağır bir yük getireceği düşüncesidir. Şubat 2001'de Hazine ihalesi öncesinde meydana gelen olumsuz gelişmeler, o sırada yürürlükte bulunan 2000 Enflasyonu Düşürme Programı'na olan güvenin tamamen ortadan kalkmasına sebep olmuş, mali kırılganlığın Kasım ayından sonra hızla artmasıyla da doğrudan Türk Lirası'na karşı ciddi bir atak yaşanmış ve ekonomide ortaya çıkan likidite sıkışıklığı, özellikle de kamu bankalarının günlük likidite ihtiyacının çok yüksek seviyelere çıkması nedeniyle ödemeler sisteminde tıkanmalara şahit olunmuştur. (Bayraktar, 2007: 90).

Ekonomide var olan dengesizlikleri, yapısal reformlar yaparak kaldırmayı amaçlayan 2000 yılı istikrar programında, gerekli adımlar atılmadığından hemen hemen hiçbir yapısal reform gerçekleştirilememiştir. Programın temel fonksiyonunda rant

üretmek ve siyasi popülarite kazanmak olan istikrar programı bir hayalden öteye geçememiştir (Yentürk, 2005: 69).

Öncesinde para piyasalarında hissedilen sıkıntılar daha sonra sermaye piyasasını da etkilemiştir. Bankacılık sisteminde geçmişten gelen birikmiş sorunlar, bankaların Fon'a alınmasıyla birlikte daha açık görülmeye başlanmıştır. 2000 yılından itibaren uygulanmakta olan programa ve kur politikasına olan güvenin kaybolması sonucunda 2001 yılı Şubat ayında döviz kuru çapası uygulaması terk edilerek Türk Lirası dalgalanmaya bırakılmıştır (Yeldan, 2008: 338).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 dönemlerinde yaşanan finansal krizin boyutları son derece yüksek olmuştur. Bu nedenle Şubat 2001 krizi sonrasında yaşanan istikrarsızlık ortamından çıkılması için Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) adı altında yeni bir istikrar programının yürürlüğe sokulmuştur (Şimşek, 2007: 59). Türkiye, IMF ile 1999 ve 2002 stand-by anlaşmalarını imzalamıştır. Böylece, 2000-2001 krizine bir IMF programı ile girilmiştir ve krizin yönetimi de IMF'ye devredilmiştir (Boratav,2011: 196).

4.2. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

2001 Şubat'ında yaşanan büyük kısa vadeli sermaye kaçışları ardından, ekonomide tekrar istikrar sağlamak amacıyla 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı' hazırlanmış ve Mayıs ayında IMF ile yeni bir Stand-by anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde, 2001 yılında IMF'den 10,2 milyar dolar kaynak kullanılmıştır. Programın amacı, "ekonomide sürdürülebilir bir gelişme ortamını sağlayarak kaynak kullanma sürecindeki verimliliği artırmak, dışa açık bir yaklaşımla piyasa koşullarında rekabet gücümüzü geliştirmek ve böylece ekonomide büyümeyi, yatırım ve istihdamı artırarak halkımızın geleceğe umutla bakmasını ve refah düzeyini kalıcı bir biçimde yükseltmek" olarak açıklanmıştır (Korhan, 2007: 53).

Bu program, parasal sermayenin krizden çıkış programı olmanın ötesine geçememiştir. Ayrıca bu programla birlikte iç pazar yabancı tekellere açılmaya çalışılmış ve program kamuoyunda destek bulamamıştır (Kazgan, 2009: 422).

4.3. 2001 Sonrası Dış Ticaret Gelişmeleri

1980 öncesinde Türkiye'nin ihracatında en büyük pay tarımsal malların olmuştur. Mamul malların toplam ihracat içindeki payı 1979 yılında %35'den 2007 yılında %95'in üzerine çıkmıştır. Bu gelişme sadece Türkiye ile sınırlı olmamıştır, aynı dönemde pek çok gelişen ülkenin ihracatı içinde mamul malların payı hızla yükselmiştir. Bu dönem boyunca ihracat artışının büyük bir bölümü Avrupa'ya yönlendirilmiş ve Türkiye'nin toplam ihracatında Avrupa'nın payı, birkaç istisna yıl hariç, hep %50'nin üzerinde kalmıştır (Pamuk, 2008: 275).

Türk sanayinin dış ticaret rakamlarına bakıldığında 2001 yılında önemli bir yapısal kırılma yaşandığı görülmektedir. 2001'den sonra kamuda yaşanan davranış değişikliği istikrar ortamının temelini güçlendirirken, diğer yandan da Gümrük Birliği süreciyle başlayan ve 2001'den sonra daha da fazla hissedilen küresel rekabetteki yükselişle çakışmıştır (DPT, 2006: 7).

2001-2011 yılları arasında dış ticaretimizle ilgili verilerin yer aldığı Tablo-17'yi incelediğimizde, Kasım 2000 krizinin etkilerinin geçtiği düşünülen dönemde patlak veren ve devamında da dalgalı döviz kuru uygulamasına geçilen Şubat 2001 krizinin etkisiyle döviz kurunun aşırı yükselmesi ve TL'nin aşırı değer kaybıyla ihracatta artış yaşanmıştır. Yine bu dönemde likidite sıkıntısı ve ülkenin yaşadığı döviz sıkıntısı ithalatın azalmasına sebep olmuştur. 2001 yılında krizin etkisiyle azalan ithalata bağlı olarak %75,7'ye ulaşan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 2002 yılında canlanmaya başlayan ekonomiye bağlı olarak azalmış ve yaklaşık 6 puanlık bir azalma sonucu %69,9 olarak gerçekleşmiştir (Yıldırım, 2003: 117). 2007 yılına kadar ihracatın ithalatı karşılama oranında kademeli bir düşüş yaşanmıştır. İhracat artışı 2004 yılında 60 milyon dolar sınırını aşmıştır. İthalat artışı ise 90 milyon dolara eriştiği için, ihracat artışında görülen gelişmeye rağmen dış ticaret açığının hızla büyümesinin önüne geçilememiştir. Gerek büyüme, gerek TL'nin değerlendirilmesi ithalat artışını beklendiği şekilde hızla arttırarak dış ticaret açığını yükseltmiştir. 2004 yılında ihracat hızla artmaya devam etmiştir. Bu artışın nedenleri arasında, TL'nin değerli olmasına rağmen düşük ücret ve verimlilik artışı bulunmaktadır. Diğer yandan TL'nin değerli olması ihracat fiyatını artırıcı etki yapmakla birlikte ithal girdi kullanan sektörlerin girdi maliyetlerini düşürerek dolaylı bir olumlu etki meydana getirmektedir (Yentürk, 2005: 47). 2009 yılında yaşanan küresel krizin olumsuz etkileri hem ihracat hem de ithalat

oranlarında düşüş yaşanmasına sebep olmuştur. İthalattaki küçülmenin boyutu %30 ile bu dönemde en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Bu azalışlar iç talepte meydana gelen azalmanın etkisiyle düşen yurtiçi üretimin girdi talebindeki azalmayla açıklanabilir. Ve yine 2008 yılı küresel krizinin ihracattaki yansımaları sonucu %22 değerinde bir küçülme ile 2009 yılı ihracatımız yaklaşık 201 milyar dolara gerilemiştir. 2001 yılından itibaren artış durumunda seyreden ihracat rakamları ilk defa 2009 yılında eksilere gerilemiştir. Buna sebep olarak 2008 yılında küresel ekonomik krizin özellikle 2009 başlarında yarattığı etkinin bir yansıması olarak düşünülebilir. 2010 ve 2011 yılında ise hem ihracatta hem de ithalatta artışlar yaşanmıştır. İhracat 2010 yılında yaklaşık %13 oranında artışla 113 milyon dolar olarak gerçekleşirken, 2011 'de ise %18 oranında bir artışla yaklaşık 134 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında ihracatta olduğu gibi ithalatta da artışlar gözlenmiştir. Son olarak tablomuzda 2011-2012 Ocak-Nisan aylarına ait ihracat ve ithalat rakamlarını karşılaştırdığımızda, ihracatta yaklaşık %13 bir artış, ithalatta ise %2'lik bir azalış söz konusudur. Neticede de ihracatın ithalatı karşılama oranının geçen yılın ilk beş ayına kıyasla yaklaşık olarak %15 oranında arttığı gözlemlenmektedir.

Tablo 17. 2001-2012 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi	İhracat/İthalat
2001	31334	41399	72733	-1065	75,7
2002	36059	51554	87613	-154945	69,9
2003	47253	69340	116593	-22087	68,1
2004	63167	97540	160707	-34373	64,8
2005	73476	116774	190251	-43298	62,9
2006	85535	139576	225111	-54041	61,3
2007	107272	170063	277334	-62791	63,1
2008	132027	201964	333991	-69936	65,4
2009	102143	140928	243071	-38786	72,5
2010	113883	185544	299428	-71661	61,4
2011	134972	240834	375806	-105862	56,0
2011*	54238	98130	152368	-43892	55,3
2012*	61146	96722	157868	-35576	63,2

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımda derlenmiştir. *2011-2012 verileri geçici olup, Ocak-Mayıs dış ticaret verileridir.

4.4. Ana Sektörlere Göre İhracat ve İthalat

2001-2012 dönemi ihracatımızı oluşturan mal gruplarını incelediğimizde, ortalama %89'luk oran ile imalat sanayi ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada yer alan mal grubu ise tarım ürünleridir. Tarım ürünlerinin ihracatımız içindeki payı ortalama %8'dir. Madencilik sektörü ise yaklaşık %2'lik bir oranla en son sırada yer almaktadır. Tarım sektörünün payının 2001 sonrası dönemde azaldığı, madencilik sektörünün ciddi bir değişim yaşamadığı, imalat sanayinin ise artan bir paya sahip olduğu görülmektedir. 2001 yılında % 92 olan bu pay 2012 yılında yaklaşık % 95'e yükselmiştir.

Tablo 18. Ana Sektörlere Göre İhracat 2001-2012 (Milyon \$)

Yıllar	Tarım	Toplam İçindeki Payı(%)	Madencilik	Toplam İçindeki Payı(%)	İmalat Sanayi	Toplam İçindeki Payı(%)
2001	1976	6,3	349	1,1	28826	92,0
2002	1754	4,9	387	1,1	33702	93,5
2003	2121	4,5	469	1,0	44378	93,9
2004	2645	4,2	649	1,0	59579	94,3
2005	3468	4,7	810	1,1	68813	93,7
2006	3611	4,2	1146	1,3	80246	93,8
2007	3883	3,6	1661	1,5	101082	94,2
2008	4177	3,2	2155	1,6	125188	94,8
2009	4536	4,4	1683	1,6	95449	93,4
2010	5091	4,5	2687	2,4	105467	92,6
2011	5169	3,8	2806	2,0	126025	94,0
2011*	2117	3,9	1031	1,9	50691	94,2
2012*	2189	3,6	1110	1,8	57411	94,6

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımda derlenmiştir. *2011-2012 verileri geçici olup, Ocak-Mayıs dış ticaret verileridir.

Döneme ait ithalat mal gruplarında ise, yine ihracatta olduğu gibi %90'luk bir oranla imalat sanayi ilk sırada yer almaktadır. Tarım ürünlerinin ithalatımızdaki oranı %8, maden ürünlerinin oranı ise %2'dir.

Toplam ithalatta ana sektörlerin payına bakıldığında ise imalat sanayinin 2001-2012 döneminde inişli çıkışlı bir seyir izlediği ve önemli değişikliklerin yaşanmadığı görülmektedir. Bununla birlikte imalat sanayi ithalatının yıllar itibariyle pay olarak azaldığı dikkat çekmektedir. Tablo 19'da da görüldüğü üzere, 2001 yılında % 79,0 olan bu pay 2012 yılında % 77'e inmiştir. Madencilik sektörünün ithalattaki artan payı gerek

sanayide gerek günlük kullanımda vazgeçilmez olan enerji ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Tarım ürünleri ithalatı da dalgalanma göstermekle birlikte çok değişiklik göstermemektedir. Tarım sektöründeki bu dalgalanmalar mevsimsel değişikliklerin etkisiyle açıklanabilir.

İmalat sanayi kısa dönem krizlerden en çok etkilenen sektörler arasındadır. Gerek 2001 Krizi ve gerekse 2008 krizleri sırasında bu sektörde önemli ölçüde düşüşler yaşandığı tablomuzda görülmektedir. Öte yandan yine tarım ve madencilik sektörlerinde kriz dönemlerinde düşüşler yaşanmıştır.

Tablo 19. Ana Sektörlere Göre İthalat 2001-2012 (Milyon \$)

Yıllar	Tarım	Toplam İçindeki Payı(%)	Madencilik	Toplam İçindeki Payı(%)	İmalat Sanayi	Toplam İçindeki Payı(%)
2001	1409	3,4	6576	15,9	32686	79,0
2002	1702	3,3	7192	14,0	41383	80,3
2003	2535	3,7	9020	13,0	55689	80,3
2004	2757	2,8	10980	11,3	80447	82,5
2005	2801	2,4	16321	14,0	94208	80,7
2006	2901	2,1	22033	15,8	110283	79,0
2007	4641	2,8	25314	15,4	133938	81,7
2008	6392	3,3	35650	18,5	150252	78,1
2009	4594	3,4	20625	15,1	111030	81,5
2010	6457	3,5	25933	13,9	145367	78,4
2011	8895	3,8	37331	16,2	183923	79,9
2011*	4584	4,9	14510	15,4	75067	79,7
2012*	3228	3,5	17338	18,8	71552	77,7

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımda derlenmiştir. *2011-2012 verileri geçici olup, Ocak-Mayıs dış ticaret verileridir.

2001 krizin küresel talebi ve finansman koşullarını bozması Türkiye Ekonomisinin önceki krizlere özellikle ihracatta ve dış finansmanda daha derin etkilenmesine yol açmıştır. Ancak ülke ekonomisinden daha önceki krizlerden aldığı derslere bağlı olarak yaptığı düzenlemeler özellikle finansal sektörün kırılma azaltarak ülke ekonomisinin daha güçlü durmasını sağlamıştır. Krize bağlı olarak dış ve iç talepte azalma, sektörel üretimi olumsuz etkilemiştir. İmalat sanayindeki daralmanın en büyük sebebi ise dış ve iç finansman ve talep koşullarının bozulmasıdır. İhracatın sektörel daralma profili, toplam ve imalat sanayindeki sektörlerin üretim, istihdam ve karlılık açısından daralma profilini şekillendirmiştir (Çakmak ve Sarıdoğan, 2010: 36).

Ayrıca Türkiye imalat sanayinin dışa, finansman, teknoloji, ara malı açısından bağımlılığı, işgücü niteliği ve toplam faktör verimliliği açısından rekabet gücünün olması gerekenin altında olması iç ve dış şoklara karşı kırılganlığını artırmaktadır (Çakmak ve Sarıdoğan, 2010: 15).

Türkiye ihracatının ve ithalatının sektörel açıdan değerlendirecek olursak; ön plana çıkan ana sektör, sanayi sektörüdür. İhracatta sanayi sektörü içerisinde önemli paya sahip olan alt sektörler; tekstil, motorlu kara taşıtları ve demir-çelik sektörleridir. İthalatta sanayi sektörü içerisinde önemli paya sahip olan alt sektörler ise; kimyasal madde, motorlu kara taşıtları, ana metal sanayi ile makine ve teçhizat imalatı sektörleridir.

2001 krizi sonrası dönem, göreceli fiyat yapılarının önemli ölçüde farklılaştığı ve beyaz eşya sektöründe yapısal olarak üretim ve pazarlama stratejilerinin değiştiği bir dönem olmuştur. Ayrıca, bu kriz ile birlikte yurtiçinde satın alma gücünün önemli ölçüde azalmasıyla yerli firmalar dış pazarlara yönelmiştir. Bu nedenle, yerli beyaz eşya üreticisi firmalar bu dönemde küresel ölçekte firma ve markaları satın almışlar, uluslararası üretim ve pazarlama ağlarını geliştirmişler, bu sayede ürün yelpazesini önemli ölçüde genişletmişler ve uluslararası bir oyuncu haline gelmişlerdir (Yükseler ve Türkan, 2008: 122).

Otomotiv sektörünün 2000'li yıllardaki performansı, genel ekonomik gelişmeler ve faiz oranları başta olmak üzere makro ekonomik göstergelerdeki değişimlerden etkilenmiştir. 2001 ve 2002 yıllarında yaşanan ekonomik kriz, otomotiv sanayini derinden etkilemiş ve özellikle iç talepteki düşüşe bağlı olarak sanayi üretimi 2001 ve 2002 yıllarında önceki yılların önemli oranda altına düşmüştür. Bununla birlikte 2009 yılı küresel ekonomik krizin etkilerinin oldukça ağır hissedildiği bir yıl olmuştur. 2008 yılının son çeyreğinde ABD'de başlayan finansal kriz, hızla küresel bir nitelik kazanmış ve tüm pazarlarda talep düşüklüğü ortaya çıkmıştır. 2002 yılından bu yana her yıl istikrarlı bir şekilde artan üretim ve ihracatta keskin düşüşler ve istihdam kayıpları yaşanmıştır. Ancak 2010 yılında krizin etkilerinden hızla sıyrılan otomotiv sanayi, tarihinin en yüksek ikinci üretim rakamlarına bu yılda ulaşmıştır (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2011: 7).

Türkiye'de dış ticaret fazlası veren sektörlerin başında tekstil ve giyim sektörleri gelmektedir. Ancak, tekstil ve giyim sektörlerinin yarattığı dış ticaret fazlası nominal

olarak artmakla birlikte, bu sektörlerin Türkiye'nin dış ticaret hacmi içerisindeki payı giderek küçülmektedir (Yükseler ve Türkan, 2008: 122). Çin ve Hindistan gibi ucuz emek gücüne sahip ülkelerin, dünya ticaret sistemine bütünleşmesiyle temel ürünlerde maliyetlere dayalı rekabetin sürdürülmesi güçleşmiştir. Bunun sonucunda, ülkemizde tekstil, giyim, deri gibi geleneksel sektörlerde 2001 sonrası dönemde üretim gerilemiştir (DPT, 2006: 34).

4.5. Mal Türleri İtibariyle İhracat ve İthalat

Tablo 20'de geniş ekonomik kategorilerin sınıflamasına (BEC) göre ihracatın mal gruplarının dağılımını incelediğimizde, 2001-2012 döneminde, ana mal gruplarının ortalama olarak ihracat içindeki oranları sıralamasında ilk sırada %44,91'lik pay ile ara malları yer almaktadır. İkinci en büyük paya ise %43'lük bir dilim ile tüketim mallarının sahip olduğunu görmekteyiz. Ara mallarını ve tüketim mallarını %9'luk bir payla yatırım malları izlemektedir.

Yatırım malları ihracatında 2008 yılına göre 2009 yılında ufak da olsa gerçekleşen azalma 2008 yılında etkilerini göstermeye başlayan küresel ekonomik krizin yansıması olarak düşünülebilir.

Tablo 20. İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon \$)

Yıllar	Yatırım Malı	% Pay	Ara Malı	% Pay	Tüketim Malı	% Pay	Toplam
2001	2658	8	13369	42	15261	48	31334
2002	2790	7	14657	40	18465	51	36059
2003	4344	9	18494	39	24125	51	47253
2004	6531	10	25946	41	30502	48	63167
2005	7998	10	30290	41	34835	47	73476
2006	9423	11	37788	44	37790	44	85535
2007	13755	12	49403	45	43696	40	107272
2008	16725	12	67734	50	47077	35	132027
2009	11117	10	49734	48	40733	39	102143
2010	11771	9	56380	49	45320	39	113883
2011	14200	10	67970	50	52245	38	134969
2011*	5705	11	27548	51	20803	38	54237
2012*	5846	10	32651	53	22435	37	61146

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımda derlenmiştir. *2011-2012 verileri geçici olup, Ocak-Mayıs dış ticaret verileridir.

Toplam ithalat içinde yatırım (sermaye) malları ve ara (hammadde) mallarının payı dönem içinde yıllar itibariyle azalan bir seyir izlerken, tüketim mallarının ithalat

içindeki payı artan bir seyir izlemektedir. Tablo 21’de ithalatın mal gruplarına göre dağılımını incelediğimizde, 2001-2012 döneminde, ana mal gruplarının ortalama olarak ithalat içindeki oranları sıralamasında ilk sırada %71,66’lık pay ile ara malı ithalatını, ikinci sırada %15,16 ile yatırım malları ithalatını, üçüncü sırada ise %11,08’lik pay ile tüketim malları ithalatını görmekteyiz. Tablomuz incelendiğinde Türkiye’nin sanayileşme yolunda hala ara ve sermaye malları bakımından dışa bağımlı olduğunu görmek mümkündür. Zira tüketim malları ithalatında anılan dönemde önemli bir artış gerçekleşmemiş; ancak sermaye ve özellikle de ara malları ithalatında ciddi artışlar söz konusu olmuştur. 2001 yılında ara malları ithalatı 30.301 milyon dolar iken 2011 yılında 173.140 milyon dolara yükselmiş; yatırım malları ithalatı da 2001 yılında 6.940 milyon dolardan 2011 yılında 37.268 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye’nin sermaye ve tüketim malları ithalatında artış olmakla beraber ciddi bir yükseliş görülmemesine karşın, ara malları ithalatı özellikle 2001’den sonra sıçrama göstermiştir. Türkiye’de sermaye birikiminin artmasıyla birlikte, ara malları üretimi de artmıştır. Ancak bu gelişme devletin uyguladığı sanayileşme stratejisiyle olmamıştır. Ara malı üreten firmaların, daha rekabetçi koşullar altında üretimlerini artırmalarıyla gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Bu durum çalışma şartlarının bozulmasına ve işçi ücretlerinin de düşmesine neden olmuştur.

Tablo 21. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon \$)

Yıllar	Yatırım Malı	% Pay	Ara Malı	% Pay	Tüketim Malı	% Pay	Toplam
2001	6940	16	30301	73	3813	9	41399
2002	8400	16	37656	73	4898	9	51554
2003	11326	16	49735	71	7813	11	69340
2004	17397	17	67549	69	12100	12	97540
2005	20363	17	81868	70	13975	11	116774
2006	23348	16	99605	71	16113	11	139576
2007	27054	15	123640	72	18694	10	170063
2008	28021	13	151747	75	21489	10	201964
2009	21463	15	99510	70	19290	13	140928
2010	28818	15	131445	70	24735	12	185544
2011	37268	15	173140	72	29692	12	240838
2011*	15119	15	69997	71	12592	13	98128
2012*	14285	15	71479	74	10701	11	96722

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Türkiye İstatistik Yıllıkları, DTM Yıllık Ekonomik Raporlarından yararlanılarak tarafımda derlenmiştir. *2011-2012 verileri geçici olup, Ocak-Mayıs dış ticaret verileridir.

4.6. Dönemin Sanayileşme Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye Ekonomisinde 1980 yılı, ekonomi ve politika dönüşümünde temel kırılma noktası olmuştur. 1980 öncesi döneme damgasını vuran korumacı ve ithal ikamesine dayalı içe dönük sanayileşme politikalarının yerini ekonominin dünya ekonomisiyle daha yakından ilişkilendirilmesini ve bütünleşmesini amaçlayan dışa dönük politikalara bırakmıştır. Dış ticarete miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve gümrük vergilerinin çok büyük ölçüde düşürülmesi yoluyla dış ticaretin serbestleştirilmesi hedefinde 1980’li yıllarda önemli bir mesafe kat edilmiştir. Sonrasında Ağustos 1989’da sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ve bu çerçevede 1980 yılı başlarından başlayarak doğrudan yabancı sermaye akımlarındaki kısıtların kaldırılması bu hedefe giden en önemli adımları oluşturmuştur. Yine bu bağlamda, 1987 yılında Avrupa Birliği’ne (AB) tam üyelik başvurusunun yapılması, 1995 yılında AB ile Gümrük Birliği’ne girilmesi, Orta Doğu ülkeleriyle ve 1989 sonrasında eski sosyalist ülkelerle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve uluslararası mal ve hizmet akımlarının serbestleşmesini hedefleyen uluslararası anlaşmalara uyum sağlanması için 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) üye olunması önemli gelişmeler olarak ön plana çıkmıştır. 1980 öncesi döneme damgasını vuran ve önceden belirlenmiş sektör öncelikleri doğrultusunda uygulanan seçici sanayileşme politikalarının yerini giderek sektörler ve özel, kamu ve yabancı yatırımcılar arasında fark gözetmeyen “yansız” sanayileşme politikaları almıştır. 1980 öncesinde devlet, sanayi sektörünün gelişmesinde etkili bir rol üstlenmeyi tercih etmiştir. Kamu yatırımları vasıtasıyla tüketim, ara ve yatırım malı üreten sanayi dallarının tümünde doğrudan üretici olarak kendini gösteren devlet, özellikle 1960’lı yılların başında merkezi planlama uygulamasının başlamasının ardından özel sektör yatırımlarının yönlendirilmesinde de başrolü üstlenmiştir. Devlet, çeşitli dış ticaret ve kambiyo kontrollerinin yanı sıra, döviz kuru ve faiz oranlarını belirleyerek, özellikle kamu bankaları aracılığıyla bazı belirli imalat sanayi dallarına ve küçük üreticilere kredilerini yönlendirerek, kredi ve dış ticaret teşvikleri ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri’nin ürettiği mal ve hizmetleri düşük fiyattan sunarak özel sektöre sağladığı avantajlar, bölgesel teşvikler ve yabancı sermaye üzerindeki denetimi aracılığıyla sanayi politikasında belirleyici bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. 1980 sonrasında ise, aksine bir gidiş başlamıştır, devlet sanayileşme sürecini etkileyen belli başlı bütün araçları elden çıkarmış ve devletin rolünün hızla

azaltıldığı bir sürece girilmiştir. Bu dönemin belirgin özellikleri iç ve dış finans piyasalarıyla beraber dış ticarete serbestleşmenin sağlanması, sübvansiyonların ve fiyat kontrollerinin ortadan kaldırılması, döviz kurları ve faiz oranları denetiminin yumuşatılması, kamu bankalarının ve işletmelerinin özelleştirilmesidir. Özellikle 1990 sonrası yıllarda özelleştirmeler büyük oranda artarken kamu yatırımlarının hızla azalması ve çok sayıda sanayi kuruluşunun yabancılara satılması veya şirket evliliklerinin gerçekleştirilmesi yoluyla devletin sanayi üretim ve yatırım alanlarında kapladığı geniş alanı yerli ve yabancı özel sermayeye bırakmasıdır. 1980 sonrası dönemde dış dinamikler, sanayileşmeye ilişkin ana yaklaşımların ve politikaların oluşturulmasında temel etken haline gelmiştir. Özellikle tam üyelik başvurusu sonrasında AB ile ekonomik ilişkiler belirgin bir biçimde yoğunlaşmış olsa da 1980 sonrası dönemde bu konuda ağırlıkla Bretton Woods Kuruluşları belirleyici bir dış etken olmuştur. 1980 sonrası dönemde uygulanan neoliberal politikalar sanayileşme süreci için tamamen çok farklı bir ortam hazırlamıştır. Böylece, başta Dünya Bankası'yla imzalanan ve 1980'li yılların ilk yarısında uygulanan yapısal uyum anlaşmalarından kaynaklanan Bretton Woods Kuruluşları'nın bu süreç üzerindeki etkisinin hemen her alanda hissedildiği bir döneme girilmiştir. Özellikle 1998'i izleyen yıllarda Türkiye ile Bretton Woods kurumları arasında kurulan yeni ilişkilerde hem geleneksel serbest ve piyasacı modeller hem de bu revizyonlardan bazı izler göze çarpmıştır. Bu anlaşmaları ilk uygulayan ülkelerden biri olan Türkiye bu çerçevede uygulamaya koyduğu "yapısal reformlar"ı en az sapmayla uygulayan ülkeler arasında yer almıştır. Bu süreç içinde Türk ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşme hedefine ulaşmada bir aşama olarak, başta sermaye piyasası ve finans piyasaları olmak üzere çeşitli alanlarda serbest piyasa kurumlarının oluşturularak bu kurumlara işlerlik kazandırılması dikkat çekmiştir (Şenses ve Taymaz, 2003: 4; Boratav, 2011: 198).

Türkiye 1980'lerden günümüze liberalleşme sürecinde 1994 krizi, 2001 krizi gibi ekonomiyi derinden etkileyen deneyimler yaşamıştır. Ayrıca en son olarak 2008'de Amerika'da dev finans şirketlerinin iflasıyla iyice patlak veren ve hızla tüm dünya ülkelerine yayılan küresel krizin etkileri yaşanmıştır. Yalnız bu kriz Türkiye'nin daha önceki deneyimlerinden farklılık göstermiştir. 1994 krizi, kamu açıklarının Merkez Bankası kaynaklarıyla ve kısa vadeli yabancı parayla karşılanması ve aşırı liberal politikaların izlendiği finansal kesimde sıcak paranın ani çıkışıyla bazı bankaların

çöküşü şeklinde kendini göstermiştir. 2001 krizinde yaşanan durum ise bankacılık kesimindeki denetimsizlik neticesinde, bankaların açık pozisyonlarının artması, özel finans kuruluşlarının bilançolarındaki riskin artması ve bu süreçte döviz kurundaki aşırı artışın beraberinde getirdiği ödeme güçlüğü ile finans kesiminde çöküşün gerçekleşmesi şeklindedir. Oysa 2008 krizi bankacılık kesiminden ziyade, Türkiye'nin 2003 yılından itibaren uluslararası ilişkilerinde hâkim olan reel kesimde kendini göstermiştir. Ayrıca, 2008 krizinin Türkiye'deki etkisi 1994 ve 2001 krizleri gibi ani bir çöküş şeklinde değil, zamana yayılmış bir durgunluk şeklinde gerçekleşmiştir (Sönmez, 2009: 99). Bu açıklamalardan da anlaşılmaktadır ki, Türk sanayi bu krizden derin darbeler almış; dünya genelinde yaşanan durgunluğun ihracat mallarına olan talebi düşürmesinin yanında yurtiçinde de durgunluk sebebiyle yaşanan iç talep daralması sanayi üretiminin ciddi azalışlarla karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur.

Günümüzde dış ticaret, ülkemizde sürdürülebilir en önemli unsurlarından biri olarak görülmektedir. Bu amaçla, özellikle ihracatın artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmakta, yeni ihracat ürünleri ve yeni pazarlar bulunmaya çalışılmaktadır. Ayrıca dış ticaretin dünya ülkeleriyle bütünleşmesini sağlayıcı bir unsur olduğu düşüncesiyle hareket edilmektedir (Özcan, 1998: 41).

1913 yılından beri sistemli bir şekilde uygulanan teşvik tedbirleri ekonomik gelişmelere paralel olarak büyük değişikliklere uğramıştır. Bu dönem içinde ekonomik, sosyal ve siyasi yönde yaşanan değişimlerin kamu politikalarını büyük ölçüde etkilemesi sonucunda, teşvik uygulamaları hem içerik hem de kapsam olarak büyük değişime uğramıştır. Özellikle üretim kapasitesini ve ihracatı arttırmaya yönelik olarak uygulanan desteklerin, diğer kamu harcamalarından daha etkin kullanılabildiği ve ekonomiye doğrudan enjekte edildiği dikkate alındığında, önemli ve etkili bir müdahale ve yönlendirme aracı olduğu görülmektedir. Özellikle uluslararası gelişmelere ve değişimlere ülke ekonomisinin adapte edilmesi ve kalkınma stratejilerine uygun gelişme sağlamanın temini için değişen koşullarla kapsayan ve değişimlere anında uyulanabilen bir teşvik sistemi, gelişmekte olan ülkeler için kaçınılmaz olarak görülmektedir. Bu şekilde ekonominin kalkınma stratejilerine uygun gelişim içinde olması sağlanabilmekte ve teşvikler istikrar sağlayıcı görev üstlenmiş olmaktadır. Ayrıca bu teşvikler ile dış ticaretin ülke ekonomisinde önemli yer tutmaya başlamasından sonra öncelikli hale gelen, ülke ekonomisinin dış rekabete karşı yapısal

uyumun sağlanmasına yönelik uygulamalar ile yerli üretimin dış pazarda desteklenmesi amaçlanmaktadır (TMMOB, 2007: 123b).

2005 yılında “Dokuzuncu Kalkınma Planı” çalışmaları başlatılmış ve Türkiye’nin 2007-2013 dönemi vizyonu, stratejik öncelikleri ve politikaları hazırlanmıştır. Dokuzuncu Kalkınma Planının da temel amaçlar şu şekilde belirtilmiştir;

“Uluslararası ticaretin giderek serbestleşmesi, bilgi ve teknoloji yoğun ürünlerde dünya ticaretinin hızla artması, emek yoğun ürünlerde rekabet üstünlüğünün belli ülkelere geçmesi, ülkemizin dünya sınaî mamulleri imalatı değer zincirinde daha üst ve katma değeri yüksek alanlarda konumlanmasını ve bu nedenle sanayi üretiminin yapısında bir dönüşümü gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede ekonominin rekabet gücünü artırmak ve dünya ihracatından daha fazla pay almak üzere yüksek katma değerli mal üretiminin artırılması amaçlanmaktadır.”

Kalkınma Planı çalışmaları kapsamında oluşturulan Sanayi Politikası Özel İhtisas Komisyonu tarafından “Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporunu” hazırlanmış ve raporun sonuçları Kalkınma Planı’na yansıtılmıştır (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2011: 15).

2000’li yıllarda, Türkiye ekonomik açıdan büyüme kaydetmiştir ancak ithalatına bağlı olarak dış ticaret açığı hızla artmıştır. Son yıllarda ithalattaki artış, ihracattaki artışın üzerinde gerçekleşmektedir. Buna bağlı olarak da, cari işlemler açığı sürekli olarak büyümektedir. Yine son dönemlerde TL’nin aşırı değerlenmesine bağlı olarak, ihracata dönük sanayi, ihracatı sürdürebilmek amacıyla, ithal girdi kullanma yolunu seçmektedir. Türkiye’nin ihracatı içerisinde en önemli paya sahip olan sınaî malı ihracatı, ithalatta önemli paya sahip ara malı ithalatının yapılabirliğine bağlı bulunmaktadır. Günümüzde %60 düzeyini aşmaya başlayan ihracatın ithalata bağımlılığı ise, önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

Türkiye’de 1980 sonrası 24 Ocak kararlarıyla birlikte ihracata dönük sanayileşme stratejisi uygulamaya başlanmıştır. İhracata dayalı kalkınma stratejisi, 18.yy sonu ve 19.yy başlarında hâkim olan klasik ekolün öngördüğü ve dış ticaretin büyümenin belirleyicisi sayıldığı serbest ticaret modelinden iki noktada farklılık göstermektedir. İlk farklılık, bu yeni gelişmenin sermayenin uluslararası dolaşımı sürecine koşut olarak ortaya çıkmış olmasıdır (Boratav, 2011: 149). Dış ticaretin serbestleştirilmesiyle birlikte, daha rekabetçi oldukları farz edilen yabancı üreticilerin

baskısıyla karşılaşılan yerli firmalar daha etkin olmaya zorlanmıştır. Yurtiçi tasarrufların ve yatırım kapasitesinin üzerinde ek bir katkı sağlayacağı düşünülen yabancı yatırımların ülkeye girişini kolaylaştırmak amacıyla ödemeler dengesinin sermaye hesabı kısmının da serbestleştirilmesi ön plana çıkmıştır (Saad-Filho, 2008: 193). Serbest bir ithalat rejimi, düşük faizli krediler, vergi iadeleri, reel devalüasyonlar doğrultusunda yürütülen bir kambiyo politikası gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracatın bir ulusal öncelik haline getirilmesi; fiyat kontrollerinin ve temel malların çoğundaki sübvansiyonların kaldırılması ve iç talebin daraltılmasına dönük makroekonomik politikalar döneme damgasını vuran politikalar olmuştur (Boratav, 2011: 149). Uygulanan programların temel amaçları kısa dönemde enflasyonu kontrol altına almak ve ödemeler dengesinin açıklarını gidermek, uzun dönemde ise dış ticareti serbest bırakmak, döviz kuru rejimini esnek hale getirmek, kamu işletmelerini özelleştirilmek ve finansal reformları yürürlüğe koymak olmuştur (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 110). Dolayısıyla ihracata dayalı kalkınma stratejisinin temel belirleyicisi, stratejinin ekonomide yerleşmesini kolaylaştırırsa da rekabetçi piyasa koşulları değildir. Bu bağlamda oligopolistik nitelik kazanmış piyasa şartlarında sermayenin uluslararası düzeyde kendini yeniden üretme dinamiği belirleyici durumdadır. Serbest ticaret modelinden farklılık gösterdiği ikinci nokta ise uygulama sürecidir. Geçmiş dönemlerde serbest ticaret, ekonominin işleyişine müdahale edilmemesi ve kamunun pasif kalması gerektiği şeklinde algılanmış ve uygulanmıştır. Fakat günümüzde ihracata dayalı kalkınma stratejisi uygulayan ülkelerde devletin ekonomi üzerinde köklü ve önemli müdahalelerinin olduğu görülmüştür. Nitekim Türkiye’de de geçtiğimiz yıl yayınlanan sanayileşme stratejisi belgesiyle birlikte devlet geç de olsa müdahale etme gereği duymuştur.

İhracata yönelik sanayileşme strateji uygulamasının devlet müdahalesi ile gerçekleştiği bir strateji uygulayan Türkiye, iktisadi açıdan 2000 yılından itibaren birçok belge yayınlamıştır. Dört adet Orta Vadeli Program, yedi adet Katılım Öncesi Programı, bir adet Ön Ulusal Kalkınma Planı, iki adet Strateji ve Eylem Planı, dört adet Strateji Belgesi yayınlamıştır.

Yayımlanan 2011 sanayi Stratejisi belgesinde dikkat çekici bir diğer nokta da hazırlanması esnasında hangi kurum ve kurumlarla birlikte hazırlanmış olmasıdır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın koordinasyonunda hazırlanan belgenin içeriğine baktığımızda ise yer alan kurumların şunlar olduğu görülür:

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu-TUBİTAK, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), Türk Patent Enstitüsü, Türk Standartları Enstitüsü (TSE), Türk Akreditasyon Kurumu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TUSİAD), İstanbul Sanayi Odası, Gaziantep Sanayi Odası, Kocaeli Sanayi Odası, İktisadi Kalkınma Vakfı, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) ve ilgili sektörel kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşlarının katılımı ve katkıları, ayrıca Sanayinin Rekabet Gücünün Geliştirilmesi Daimi Özel İhtisas Komisyonu üyeleri katılmıştır.

Değerlendirme ve katkıları alınan kurumlara baktığımızda ise, Sanayileşme strateji plan ve programlar hazırlanırken özellikle dikkat çeken nokta, hiçbir sendika, örgütün, sanayici grubu, TMMOB ve alt çatısındaki Mühendislik / Mimarlar ve Şehir Plancıları Odaları, Sanayi / Sektör – Alt Sektör Meslek Dernekleri, Savunma Sanayi, Türk Bankacılık Sistemindeki kamu bankaları, özel sermayeli Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası, ulaştırma sektörü ve daha birçok kurum ve kuruluşun yer almamasıdır (Şahinkaya, 2011:4). İkinci nokta ise sanayinin ilerlemesi yolunda atılan bir adım olarak görülen Türkiye Sanayileşme Strateji belgesinin hazırlanması için neden 2011 yılının beklendiğidir.

Türkiye ekonomisi 2001 krizi sonrasında kapsamlı bir yeniden yapılanma içine girmiştir. Dünya genelindeki olumlu konjonktürün de etkisiyle, özellikle 2002-2007 yılları arası Türkiye sermayesi için hızlı büyüme yılları olmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'de özellikle 2007 yılından itibaren belirginlik kazanan durgunluk eğilimi dünya krizi ile çakışmıştır. Genel krizle birlikte birikim süreci sekteye uğramış, sanayi üretimi hızla düşmüş, işsizlik rekor seviyelere yükselmiş, ayrıca dış ticarete ve uluslararası sermaye akımlarında duraklama yaşanmıştır. Bir dönem boyunca sermaye için kârlı koşullar oluşturan süreç ortaya çıkmıştır. Türkiye sermayesi yüksek katma değerli ürün

ihracatı yapamamakta, ağırlıklı olarak hammadde ve ara malı ihraç etmektedir. Buna karşılık yatırım malı ihracatı 2000’li yılların ortalarına dek arttıktan sonra gerileme eğilimine girmiştir. Türkiye sermayesinin bu tarz yüksek katma değerli ya da teknolojik türde imalat ve ihracat yapamıyor oluşunun önemli nedenlerinden biri ise, 2000’li yıllarda Çin ve Hindistan gibi (daha da) ucuz emek-gücü temeline dayalı üretim yapan büyük ülkelerin dünya ekonomisi ile artan bütünleşmeleridir. Böyle bir ortamda, sermaye birikiminin sürdürülebilmesi ve uluslararası rekabet gücünün korunması/artırılması için sermaye kesimleri ve kamu kurumları el ele vererek yeni sanayi ve istihdam stratejileri belirlemiştir. Planlı ekonomiye dönüş gündemde olmasa da bir plan ihtiyacı kendisini hissettirmektedir. Sermaye kesimi ise verimlilik, nitelikli işgücü, teşvikler, finansal kaynaklara erişim, altyapı gibi çeşitli temel konularda yasal ve kurumsal düzenleme talep etmiştir (Yaman ve Öztürk, 2012: 537).

Sanayi strateji belgesinin genel amacıyla ilgili bir değerlendirme yaptığımızda; belgede amaç “Türk Sanayisinin rekabet edebilirliğinin ve verimliliğinin yükseltilerek, dünya ihracatından daha fazla pay alan, ağırlıklı olarak yüksek katma değerli ve ileri teknoloji ürünlerin üretildiği, nitelikli işgücüne sahip ve aynı zamanda çevreye ve topluma duyarlı bir sanayi yapısına dönüşümü hızlandırmak” olarak ifade edilmiştir. Bu vizyona ve genel amaca yönelik olarak, orta ve yüksek teknoloji sektörlerin üretim ve ihracat içindeki paylarının artırılması, düşük teknoloji sektörlerden katma değeri yüksek ürünlere geçişin sağlanması ve becerilerini sürekli geliştirebilen şirketlerin ekonomideki ağırlıklarının artırılması şeklinde üç temel stratejik hedef tespit edilmiştir. Türkiye sanayi stratejisi belgesine binaen, Ekonomi Bakanlığı, Ekim 2011’de, tüm tedarik zincirinde daha fazla katma değer Türkiye’de bırakılması, ara malı ithalat bağımlılığının azaltılması, tedarik sürekliliği ve güvenliği ile ihracatta sürdürülebilir küresel rekabet gücü artışının sağlanması amaçları doğrultusunda “Girdi Tedarik Strateji Belgesi” yayınlamıştır. Türkiye’de özellikle son yıllarda kronik bir problem haline gelen cari açık problemini gidermek ve ara malı ithalatını azaltmak amacıyla çözüm yolları arayışına girilmiştir. Sanayi strateji belgesinde uzun vadeli bir çalışmaya ve plana rastlanmamaktadır, sadece genel anlamda rekabet gücünün ve teknolojik içeriğin artırılmasından bahsedilmektedir. Belgedeki stratejilerin ne kadarının başarıyla uygulanabileceğini ya da daha önceki resmi metinlerden farklı olarak konunun ne kadar ciddiye alınmış olduğunu ise zaman gösterecektir.

Türkiye’de geçmişten günümüze kadar yapılan teşvik paketleriyle birlikte getirilen kurallar beklenildiği kadar dikkate alınmamıştır. Yapılan teşvik paketleri, otomotivden kimyaya, makineden uzay endüstrisine kadar yüksek katma değer üreten alanları kapsamakta ve yatırım portresi de büyük projelerdir ama zamanla hammaddesi, ara malı ithal edilmekte ve neticede de yine dışa döviz akıtan bir sanayi ortaya çıkmaktadır (Sönmez, 2012: 1). Teşvik sistemiyle birlikte getirilen kuralların etkin ve etkili olabilmesi için çok daha sıkı kurallar getirilebilir (Uygur, 2011: 1). Boratav’a göre (2011) planlama yapılırken direk olarak seçici planlamayla olabilir, özellikle sektörler üzerinde seçici planlamalar yapıp yeni korumalar ve teşvikler verilebilir. Dünya Ticaret Örgütü’nün kurallarının bütün esnekliklerinin sonuna kadar kullanılması söz konusu olabilir ama diğer yandan Gümrük Birliği buna engel teşkil etmektedir. Bununla birlikte Dünya Ticaret Örgütü kurallarının savunma mekanizmaları sağlayacak esneklikleri vardır ve ayrıca bunların kullanılması da mümkün gözükmektedir.

1980’den sonra ihracata dayalı sanayileşme stratejisinde tek devlet müdahalesi, ihracatı teşvik dönemi olmuştur. Fakat sonrasında, finansal krizler ve bu krizlere karşı istikrar programlarından reel ekonomiye sıra gelmemiştir. Bu yüzden devlet gerçekte 2000’lere kadar bir sanayileşme politikası uygulamamıştır. Devlet müdahaleleri Gümrük Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü ile girilen bağlayıcı anlaşmalar yüzünden engellenmiştir. 2000’lerden sonra ise yaşanan 2001 krizi nedeniyle, sanayileşme stratejisinden çok istikrar programları uygulanmıştır. Yani yine reel kesime yönelik bir teşvik, strateji sistemli olarak geliştirilmemiştir. Bunun için 2000’lerden sonra sanayileşme stratejisi var mıdır sorusuna ise, genel olarak dış ticareti serbestleştirmek dışında düzenli ve sanayi politikası izleyen bir devlet müdahalesi olmadığını söyleyebiliriz. Söz konusu 2001 sonrası döneminde bir sanayileşme stratejisinden söz etmek mümkün olmayacaktır. Netice olarak devlet günümüzde sanayileşme stratejisine ihtiyaç duymaya başlamıştır. Ama birçok araç da artık eskisi gibi devletin elinde değildir. Sanayi strateji belgesi çıkarılmıştır fakat hangi bakanlığın ne yapacağı, kimin ne yapacağı belli olmazken, devletin sanayi politikası belirgin olmamakla birlikte, devlet tarafından herhangi bir yaptırım da söz konusu değildir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın olumsuz etkileri, özel sektörün yeterli sermayeyi biriktirememiş olması, yatırımların hedeflenen boyutlara ulaşamaması, sanayi altyapısının yetersizliği, gittikçe büyüyen dış ticaret açığı, artan işsizlik ve birçok ticari ve sanayi kuruluşunun devletten kredi almalarına rağmen iflas etmeye başlaması yeni bir ekonomi politikası arayışını beraberinde getirmiştir.

1930 yılından 1939'a kadar olan süreçte, korumacı ve devletçi politikalar ekonomiye hâkim olmuştur. Bu dönemde Dünya ekonomisinde büyük bir buhran yaşanırken Türkiye ekonomisi dışa kapalı bir hal almış ve devlet müdahaleci bir tutum sergilemeyi tercih etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de ekonomik sorunlar savaşın da büyük etkisiyle bir kez daha varlığını hissettirmiş ve 1947 yılında, 1948-1952 yıllarını kapsama içine alan Türkiye İktisadi Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Devletçi bir sanayileşmeyi kendisine ana hedef olarak koyan bu plan uygulanamamıştır. Türkiye, 1946'dan itibaren karma ekonomi uygulamalarına yönelmeyi tercih etmiştir. 1950-1960 yılları arasında dünyanın aksine, dışa açık bir büyüme stratejisinin esas hedef olarak ön plana çıktığı görülmüştür. Genel olarak incelendiğinde, 1980 öncesi yıllarda Türkiye'de içe dönük bir strateji benimsenirken, 1980 sonrası dönemde ise piyasa ağırlıklı dışa açık bir modelin uygulamaları sıkça görülmüştür.

Bugüne kadar Türkiye ekonomisinde hazırlanan dokuz planın ilk dördü, 1963'ten 1983'e kadar geçen yirmi yılı kapsayan bir dönem için birbirinin devamı olma özelliği gösteren, hatta birbirinin aynı sayılabilecek ekonomik kalkınma strateji ve politikalarını içeriğinde barındırmıştır. Bu sonuçta, özellikle dönemsel iç ve dış etkenlerin rolü olduğu kadar, değişen siyasal iktidarın plana aynı kararlılık ve bağlayıcılıkla yaklaşmamış olmamasının etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Sadece 24 Ocak'tan sonraki uygulamalar geçmişten kopmuş ve devlet kalkınmanın yönünü belirleme işlevini piyasaya bırakmayı ana hedef olarak kabul etmiştir.

1980 sonrası dönemde, Türkiye ekonomisinde, ihracata dayalı bir sanayileşme stratejisinin izlenmesi ön plana çıkmıştır ve dış ticarete serbestleştirilme gerçekleştirilmiştir. Bununla beraber ekonomi politikasında bazı önemli yapısal dönüşümler görülmeye başlamıştır. Ancak, aynı dönemde ekonomide yaşanan kronik

yüksek enflasyon, imalat sanayindeki yatırımların yetersiz olması, rekabet ortamını geliştirme amacı taşıyan değişikliklerin hayata geçirilmesinin sonucu olan verimlilik düzeyindeki yavaş gelişme ve kamu finansman dengesindeki bozulmanın mali piyasaları baskı altında bırakması ve reel faizlerin yükselmesi gibi makro ekonomi temelli yapısal sorunlar, değişimin yeterli hızda olmamasına neden olmuştur. İç ve dış borçların artması, ihracatın ithalata yüksek oranda bağlı olması, Türk Lirası'nın aşırı değerlenmesi, ithal girdiye olan bağımlılık, yüksek faiz oranlarına ulaşılması, imalat sanayindeki yatırımların yetersiz kalması son yıllarda sıkıntı yaratan başlıca yapısal sorunlardır.

Türkiye daha dengeli bir kalkınma stratejisine sahip olmalıdır. Söz konusu bu strateji, sadece dışsal aktörler tarafından yürütülmemeli aksine, ülke içindeki aktörler bu stratejide merkezi bir rol oynamalı ve dışsal özneler ülke içindeki aktörleri tamamlamalıdır. Türkiye daha kalkınmacı bir şekilde uluslararası ekonomiyle bütünleştirecek yeterli uzmanlık birikimine sahiptir. Dönüştürücü kapasite bakımından, sanayi tabanını vasıf ve teknolojinin daha yoğun olduğu alanlara doğru genişletecek etkin bir sanayi politikasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye'nin sanayileşme politikasının teknolojinin yerli üretimine dayanarak ve ulusal yaklaşımlarla çözümü bir mecburiyet olarak alınırca, bu olgunun toplumsal öğelerinin de netlik kazanması gereklidir. Türkiye'nin sanayileşmesinin odak noktası mevcut koşullarda, teknolojinin yerli üretimini sağlamaktır. Teknolojinin yerli üretimi ulusal bir politika haline gelmeli ve kamu ve özel olanaklar bu amacın gerçekleştirilmesi için seferber edilmelidir. Teknolojiye dayalı ulusal sanayileşme politikasının gerçekleştirilmesinde en önemli görev yerli, ulusal sanayi kesimlerindedir.

İthal ikamesi ağırlıklı sanayileşme stratejisinden, ihracata dönük sanayileşme stratejisine geçildiği dönem olan 1980'li yılların başından günümüze kadar olan süreçte, ara malı ithalatının dış ticarete etkisi, Türkiye'nin sanayileşme stratejisinde yeniden bir değerlendirme yapmayı gerektirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin dışa açık büyüme modelinde ara malı ve sermaye malı üretimine ağırlık veren sektörel politikalar belirlenmeli ve bu politikalara dayanan bir ekonomik yapılanma amaçlanmalıdır. Bu durum, dış ticarettten sağlanacak avantajın, katma değer artışına bağlı olarak artmasını sağlayacaktır. Türkiye'de sürdürülebilir ihracat artışının gerçekleştirilebilmesi için, ihracatın daha çok sayıdaki pazara ve sektöre yönelmesinin sağlanması, katma değeri

yüksek ürünlerin üretiminin tercih edilmesi ve ihraç edilmesi, yüksek alım gücüne sahip pazarların hedef alınması gerekmektedir. Türkiye'nin üretim yapısı ve yaratılacak katma değer gibi konular incelendiğinde, dünya ticaretinde giderek daha yüksek paya sahip olan sektörlerin hedef sektör olarak belirlenmesi gerekmektedir. Dünya ticaretinde payı giderek artan bu sektörler; moda ve markaya dönük olmak üzere, tekstil ve konfeksiyon sanayi, elektrikli-elektronik makine ve cihazlar sanayi, otomotiv sanayi, makine-imalat sanayi, demir-çelik sanayi ve gıda sanayidir. Bu bağlamda, ihracatta sadece belirli sektörlerle olan yönelmeyi azaltmak ve dünya ticaretinin değişen yapısı da göz önünde tutularak, daha önce dikkate alınmayan yeni sektörlerle yönelmek, dış ticaret açısından büyük öneme sahiptir. Ayrıca, dış ticarete pazar çeşitlemesinin ve yeni pazarlarda genişlemenin sağlanması da gerekmektedir. Bu çerçevede, ihracatın artırılması ve dış ticaret hadlerindeki bozulmaların önüne geçilebilmesi için, ürün ve pazar çeşitlenmesinin yanı sıra, ekonominin yapı kaynaklı makroekonomik dengesizlikler yok edilmeli, teknolojik gelişmelerden daha fazla verim almayı sağlayacak yeni yatırımlar yapılmalı, ihracatçılar bilgilendirilmeli, yol gösterilmeli ve dengeli teşvik politikalarıyla desteklenmelidir. İhracata dayalı sanayileşme stratejisinin başarılı olması, sermaye ve ara malı üreten endüstrilerdeki gelişmeyle yakın ilişki içerisindedir. Bu gelişim sağlanamazsa, Türkiye'de dış ticaret açığına ilişkin sorunun yarattığı sıkıntılar artarak devam eder. Bunu önlemek ve yapısal süreci tersine çevirmek için, ara malı ve sermaye malı üretebilecek endüstrilerin gelişimine ağırlık veren politikaların uygulanması gereklidir.

KAYNAKÇA

- Acar, Yalçın, **Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar**, Dora Yayınları, Bursa 2009.
- Ahmet, Oğuz, “Azgelişmiş Ülke Ekonomilerinde sanayileşme politikaları” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, 1986.
- Akalın, Uğur Selçuk, **Üç Dönem Üç Ekonomi**, Sef Yayınları, İstanbul, 2004.
- Akat, Asaf Savaş, **Alternatif Büyüme Stratejisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.
- Akçıl, Kaan, “Çin Ekonomisi ve Türkiye ile Çin’in Ekonomik İlişkilerinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, SBE, 2008.
- Aktan, Coşkun Can, Emin Çivi ve İstiklal Yaşar Vural, **Türkiye’nin İhracat Stratejisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2003.
- Aktan, Okan, “Yeni Sanayileşen Ülkelerin Sanayileşme Deneyimleri: İstihdam ve Gelir Dağılımı”, 1991, <http://arsiv.mmo.org.tr/pdf/10667.pdf>, 05.09.2011.
- Akyüz, Yılmaz , “Global Rules and Markets: Constraints over Policy Autonomy in Developing Countries”, iktisat, işletme ve Finans, Cilt: 22, Sayı: 257, 2007 s.5-43.
- Alpar, Cem, **Azgelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme**, Turhan Kitabevi, Ankara 1982.
- Altınok, Serdar, “Türkiye’nin Sanayileşmesinde Dış Ticaretin Rolü” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi SBE, 1992.
- Altıntaş, Mustafa, **İçe Yönelik Sanayileşme Politikası**, Ankara İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Muğla İşletmecilik Yüksek Okulu Yayınları, Ankara 1978.
- Arısoy, Ebru, Güzin Bayar ve Burak Soranlar, “Asya’nın Devi: Çin Halk Cumhuriyeti”, 2004, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ead/.../asya1.doc, 08.07.2011.
- Avcıoğlu, Doğan, **Türkiye’nin Düzeni; Dün-Bugün-Yarın**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1995.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler, **2008 Kavşağında Türkiye**, Yordam Kitap, İstanbul 2008.
- Balassa, Bela, “The Process Of Industrial Development And Alternative Development Strategies”, Princeton Essays In International Finance, No: 141, Int.Finance Section, Princeton University, N.J., December, 1980.

- Balassa, Bela, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açılma ve Döviz Kuru Politikaları: Türkiye Deneyimi, Dışa Açık Ekonomi Üzerine Makaleler**, Çev: A.Nejat Coşkun, Ekonomi Üzerine Makaleler Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Yayınları, Yayın No: 270, Ankara, 1986, s.151-176.
- Balkan, Neşecan ve Sungur Savran, **Sürekli Kriz Politikaları**, Metis Yayınları, İstanbul 2004.
- Başkaya, Fikret, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi, Ankara 1994.
- Bayraktar, Seda, “1980 Sonrası Uygulanan İktisat Politikalarının Türk Dış Ticareti Üzerindeki Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi SBE, 2007.
- Berber, Metin, **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, Derya Kitabevi, Trabzon 2004.
- Berksoy, Taner, **Az gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme**, Belge Yayınları, İstanbul 1982.
- Berksoy, Taner, **Dış Ticarete Liberalleşme ve İthalat Eğilimi**, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul, 1994.
- Bhagwati, Jagdish N., “Rethinking Trade Strategy, Development Strategies Reconsidered, U.S. Third World Policy Perspectives” No:5 Overseas Development Council, Oxford, 1986.
- Bhagwati, Jagdish N., **Industrial Expansion In Developing Countries And Implications For Trade Policies**, Industry And Development No:3, New York, 1979.
- Boratav, Korkut, **100 Soruda Türkiye’de Devletçilik**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1974.
- Boratav, Korkut, **Türkiye’de Devletçilik**, Savaş Yayınevi, Ankara, 1982.
- Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2011.
- Boratav, Korkut, “Uluslararası Anlaşmalar Teşvikleri Sınırladı”, 2011, <http://www.milligazete.com.tr/haber/uluslararasi-anlasmalar-tesvikleri-sinirladi-224492.htm>, 10.07.2012.
- Bruton, Henry J., ‘The Import Substitution Strategy of Economic Development A Survey’ Pakistan Development Review, summer 1970.

- Corden, Warner Max, "Relationships between Macro-Economic and Industrial Policies"
Centre For Economic Policy Research Australian National University, Canberra
1980.
- Çakmak, A.Özge, "Çin'in Dünya Ekonomisi ile Bütünleşme Süreci Türk Sanayisi
Açısından Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F.
Dergisi**. Cilt:13 Sayı:1, 2008, s.253-268.
- Çakmak, N.Sungur ve Ercan Sarıdoğan, "Küresel İktisadi Krizin Türkiye İmalat
Sanayine Etkileri", **Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**. Cilt: XXIX,
Sayı:2, 2010, s.23-45.
- Çapoğlu, Gökhan, "Güney Kore Sanayileşme Deneyiminin Türkiye Açısından Bir
Değerlendirmesi", 1991, <http://aesiv.mmo.org.tr/pdf110668.pdf>, 10.04.2010.
- Çarıkcı, Emin, **Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları**,
Turhan Kitabevi, Ankara 1983.
- Çavdar, Tefik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- Demir, Bülent, "Güney Kore'nin Ekonomik ve Teknolojik Gelişim Süreci-Bölge
Ülkeleri ve Türkiye ile Olan Stratejik Yaklaşımları", Yayınlanmamış Yüksek
Lisans Tezi. Gebze İleri teknoloji Enstitüsü SBE, 2006.
- Deraniyagala, Sonali "Uluslararası Ticarete Neoliberalizm: Sağlam Bir İktisat Kuramı
mı, Yoksa Bir İman Sorunu mu?", **Neoliberalizm** (Der: Saad-Filho ve Johnston)
içinde, 2008, s. 168-178.
- Dereli, Tekin, **Gelişmiş Ülkeler Karşısında Gelişmemişlerin Sanayileşmesi**,
Fakülteler Matbaası, İstanbul 1966.
- Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Kore Cumhuriyeti (Güney Kore) Ekonomik İlişkileri",
2010,<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-guney-kore-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>,
10.10.2011.
- DPT, **Bakanlar Kurulu Kararı Programı**, Ankara: 2010.
- DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara: 1963.
- DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara: 1968.
- DPT, **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyon
Raporu**, Ankara: 1972.
- DPT, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara: 1963.
- DPT, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara: 1985.

- DPT, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara: 1990.
- DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara: 1996.
- DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara: 2000.
- DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007-2013**, Ankara: 2006.
- DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı, Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu 2007-2013**, Ankara 2007.
- DPT, **Orta Vadeli Program 2010-2012**, Ankara: 2009.
- DPT, **Türkiye Sanayi Politikası, AB Üyeliğine Doğru**, Ankara: 2003.
- Durman, Mustafa ve Hüseyin Önder, **Sanayileşme Sürecinde Teşvikler ve Türkiye'deki Teşvik Uygulamaları**, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa 2006.
- Egeli, H.Avni, "Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirmesi", **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 2001, s.10, s.150.
- EGİAD, **Türkiye için Bilgi Bazlı Sürdürülebilir Yenilikçi Sanayileşme Stratejisi**, İzmir: 2007.
- Eldem, Vedat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tedkik**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- Encyclopedia of The Nations, "China - Economic development", 2006, <http://www.nationsencyclopedia.com/Asia-and-Oceania/China-ECONOMY.html>, 15.12.2011.
- Erder, Necat, Attila Karaosmanoğlu, Ayhan Çilingiroğlu ve Attila Sönmez, **Planlı Kalkınma Serüveni**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.
- Eroğlu, Nadir, "Türkiye'de İktisat Politikalarının Gelişimi", 2008, <http://www.genbilim.com/content/view/5014/32/>, 10.02.2012.
- Eroğlu, Nadir, "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:23, Sayı:2, 2007, s.63-73.
- Ertüzün, Tevfik, "İthal İkamesi ve Sınırları", **İstanbul Üniversitesi Fakültesi Mecmuası**. Cilt:36, 1978, İstanbul.
- Eser, Uğur ve Kadir Eser, **Türkiye'de Sanayi Sektörünün Yapısı ve Gelişme Eğilimi**, Türk Harb-İş Sendikası Yayınları, Ankara 1995.

- Eski, Hasan, **İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi ve Güney Kore Deneyi**, Bilgehan Basımevi, İzmir 1989.
- Everett, Einar Hagen, **The Economics of Development**, Ontario: Richard D.Irwin, Georgetown 1975.
- Frank, Charles R., Kwang Suk Kim and Larry E. Westphal, **Foreign Trade Regimes and Economic Development: South Korea**, N-BER-Volume VVII, New York 1975.
- Gallagher, Kevin R., **Putting Development First The Importance Of Policy Space in The WTO and IFIS**, Zed Books, London 2004.
- Gökten, Kerem, **Çin Yüzyılını Anlamak**, Notabene Yayınevi, Ankara 2012.
- Güloğlu Bülent ve Ender Altunoğlu, “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Sayı:27, 2002, s.107-134.
- Güven, Gökhan, “AB’nin Sanayi Politikası ve Türkiye’nin Uyum Süreci”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi SBE, 2005.
- Han, Ergül ve A.Ayşen Kaya, **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, Nobel Yayıncılık, Ankara 2008.
- Han, Ergül, **Türkiye’de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Basımevi, Eskişehir 1978.
- Hepaktan, Erdem, “1980’den Günümüze, Türkiye’nin Dış Ticaretindeki Yapısal Değişimin Dış Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkisi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Celal Bayar Üniversitesi SBE, 2006.
- Hepaktan, Erdem, “Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları”, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2.Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat İzmir, 2008.
- Hong, Wontack, “Export Promotion and Employment Growth in South Korea, Trade and Employment in Developing Countries”, Ed.: Anne O. Kurueger, Hal B.Larry vd., USA, N-BER Yay. 1981, s.341-393.
- İbrahimoglu, Ertuğrul, “Kalkınma Stratejisi Olarak İthal İkamesi ve Sorunları”, Cumhuriyet’in 50. Yılında Türkiye’de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilgiler Fakültesi Yayın No:36, Ankara, 1975.
- İncekara, Ahmet, “Türkiye’de Sanayileşme Politikaları ve İhracata Yönelik Stratejiye Geçiş” Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, 1985.

- İstanbul Ticaret Odası, **Güney Kore Ülke Raporu**, İstanbul: 2008.
- İzmir Ticaret Odası, **Güney Kore Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Güney Kore Dış Ticareti**, İzmir: 2007.
- Kahraman, Serpil, “1929-1939 İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2005.
- Kansu, Günel, **Planlı Yıllar**, Kültür Yayınları, İstanbul 2004.
- Karaalp, Ali İhsan, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Sanayileşme Politikaları (Türkiye Deneyi)**, Bilal Ofset, Denizli 1994.
- Kardağlı, Ertuğrul, “Türkiye’de Dış Ticaret ve Finansmanı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi SBE, 2007.
- Kaya, Ayşe, “1980 Sonrası Dış Ticaretteki Gelişmeler ve Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi SBE, 2008.
- Kayıkçı, Fazıl, “Sanayi Strateji Belgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Seta Analiz Dergisi**. Sayı:43, 2011, s.4-30.
- Kazgan, Gülten, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1988.
- Kazgan, Gülten, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.
- Kazgan, Gülten, **Türkiye Ekonomisi’nde Krizler (1929-2001)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.
- Kepek, Yakup ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994.
- Keyder, Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Kobal, Abdullah K., “1980-2005 Yılları Arasında Uygulanan Ekonomik Politikalar ve Bunların Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi SBE, 2007.
- Kocatürk, Osman N., **Türkiye’nin Sanayi Stratejisi**, Kumsaati Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Konukman, Aziz, Mustafa Sönmez ve Şule Daldal Necef, **Alternatif Sanayileşme Önerileri**, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2009.
- Kore Uluslararası Ticaret Birliği, “Türkiye-Kore Ticareti”, 2010,

<http://www.guneykore.net/index.php?option=com.contentview=Türkiye-kore-ticaret>, 10.05.2011.

- Korhan, Abdullah, ” 1980-2005 Yılları Arasında Uygulanan Ekonomik Politikalar ve Bunların Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 2007.
- Korum, Uğur, **Türk İmalat Sanayi ve İthalat İkamesi: Bir Değerlendirme**, Ankara Üniversitesi Yayını, Yayın No:408, Ankara 1977.
- Köse, Ahmet H., Fikret Şenses ve Erinç Yeldan, **İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Köse, Ahmet H., Fikret Şenses ve Erinç Yeldan, **Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Kubo, Yuji, Melo Jaime ve Robinson Stewart, “Trade Strategies and Growth Episodes”, H.Chenery- S.Robinson-M.Syrquin (Ed.), **Industrialization and Growth: A Comparative Study**, World Bank Research Publication, Oxford University, 1986, Press: 148- 87.
- Kurdoğlu, Çelik, **Dış Ticaret ve Teknik Seçimi** Ankara Üniversitesi Yayın No:381, Ankara 1975.
- Kuruç, Bilsay, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası**, Cilt.1: 1929-1932, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1988.
- Lindbeck, Assar E., “Industrial Policy as an Issue of the Economic Environment”, *TheWorld Economy*, 1991.
- Manisalı, Erol, **Gelişme Ekonomisi**, Ar Yayın Dağıtım, İstanbul 1982.
- Minibaş, Türkel, **Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, Der Yayınları, İstanbul 1992.
- Okan, Okşan, “Güney Kore’nin Kalkınma Modeli ve Türkiye”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi SBE, 1998.
- Ongun, M.Tuba, **Sanayileşme ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler**, Ankara 1989.
- Önal, Hülya, “Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri ve Sanayileşme Stratejileri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi SBE, 2009.
- Ökçün, Ahmet Gündüz, **Türkiye İktisat Kongresi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1968.

- Öniş, Ziya ve Fikret Şenses, **Turkey and the Global Economy: The New Phase of Neoliberal Restructuring and Integration in the Post-Crisis Era**, Routledge, Oxford and New York, 2009.
- Öniş, Ziya ve Fikret Şenses, “Küresel Dinamikler, Ülkeçi Koalisyonlar ve Reaktif Devlet: Türkiye'nin Savaş Sonrası Kalkınmasında Önemli Politika Dönüşümleri”, ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt:2, Sayı:34, 2007, s.86-251.
- Öniş, Ziya ve İsmail E. Bayram, “Temporary Star or Emerging Tiger Turkey's Recent Economic Performance in A Global Setting”, 2008, http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/erf_wp_0805.pdf, 18.08.2011.
- Özbeý, Funda R., **Bütünleştirilmiş Sanayileşme Stratejisi Çerçevesinde Türkiye'de Sanayileşmenin Değerlendirilmesi**, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 1999.
- Özbeý, Funda R., “Türk Sanayileşme Sürecinde Bütünleştirilmiş Strateji”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi**. Cilt:2, Sayı:1 Temmuz 2000, s.75-93.
- Özcan, H.Avni, Dış Ticaret Dergisi, “Dünden Bugüne Dış Ticaretimizde Gelişmeler”, **Dış Ticaret Dergisi**. ekim özel sayı, 1998, s.41-76.
- Özçelik, Özer ve Güner Tuncer, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, 2009, <http://www.aku.edu.tr/AKU/DosyaYonetimi/SOSYALBILENS/makale/c9s1m15.pdf>, 15.03.2012.
- Özden, Kemal, “Çin'in Yeniden Yükselişi: Jeostratejik Önemi, Politik ve Askeri Gücü Ve Türkiye ile Olan İlişkiler”, **Avrasya Etütleri Dergisi**. 2001, 93-118.
- Özer, İlhan, **Sanayileşme Sorunları ve Teşviki Politikası**, Kısmet Matbaası, Ankara 1977.
- Özkan, Tuncay, “Planlı Kalkınma Dönemlerinde Uygulanan Sanayileşme ve Kambiyo Politikaları ve Dışa Açılma” Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi SBE, 1983.
- Özpolat, Sema, “Türkiye'de Sanayileşme Politikaları” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi SBE, 1998.
- Öztürk, Salih ve Deniz Özyakışır, “Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirme” **Mevzuat Dergisi**. sayı: 94, Ekim 2005, s.2-21.

- Pamuk, Şevket, **Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, Kültür Yayınları, İstanbul 2008.
- Parasız, İlker, **Kalkınma Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa 2005.
- Parasız, İlker, '**Para Teorisi ve Politikası**', Ezgi Kitabevi, Bursa 2009.
- Parasız, İlker, **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi, Bursa 1991.
- Parasız, İlker, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa 2003.
- Pekin Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Çin Halk Cumhuriyeti Ekonomik Veriler" 2010, <http://www.utkutradning.com/cin-halk-cumhuriyeti-eylul-2010-ayi-ekonomik-verileri.html>, 10.09.2010.
- Pingyao, Lai, "China's Macroeconomics Development: Stages and Nonlinear Convergence", *China and World Economy* (14/1); 2006, s.15-29.
- Prebisch, Raul, **Kalkınma İçin Yeni Bir Ticaret Politikasına Doğru** Çeviren: E.Öney, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayını, No:334, Ankara 1973.
- Pulat, Mustafa, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya; Ekonomisindeki Yeri ve DTÖ Bağlamında Türkiye-ÇHC İlişkileri", 2002, http://www.mfa.gov.tr/cin-halk-cumhuriyeti_nin-dunya_-ekonomisindeki-yeri-ve-dto-baglaminda-turkiye-chc-iliskileri.tr.mfa, 20.08.2011.
- Robock, Stefan H., "Industrialization Through Import-Substitution or Export Industries: A False Dichotomy", Ed.In *Industrial Organization and Economics*, by Markhan J.W. and Papanek G.F, Boston, 1976, s.352, 1976.
- Rodrik, Dani, "How to Save Globalization from Its Cheerleaders", **The Journal of International Trade and Diplomacy**, 2007, http://dev.wcfia.harvard.edu/sites/default/files/Rodrick_HowToSave.pdf, 25.12.2011.
- Rodrik, Dani, "Industrial policy for The Twenty-First Century", 2004, <http://www.hks.harvard.edu/fs/drodrik/Research%20papers/UNIDOSep.pdf>, 20.11.2010.
- Rodrik, Dani, "Rethinking Growth Policies in the Developing World", 2004, http://ksghome.harvard.edu/~drodrik/luca_d_agliano_lecture_oct_2004.pdf, 15.12.2010.
- Rodrik, Dani, **Tek Ekonomi Çok Reçete**, Eflatun Yayınevi, Ankara 2009.

- Seul Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Güney Kore Raporu**, Seul: 2006.
- Saad-Filho, Alfredo, “Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler”, **Neoliberalizm** (Der: Saad-Filho ve Johnston) *içinde*, 2008, s. 191-201.
- Saad-Filho, Alfredo ve Deborah Johnston, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Çev: Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul 2008.
- Sadıklar, Tayyar, **Türkiye’de Karma Ekonomi Uygulaması**, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, Ankara 1975.
- Sağlam, Dünder, **Türkiye Ekonomisi**, Sanem Matbaası, Ankara 1976.
- Samanlı, Bülent, “Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Sanayileşme Politikası; İthalat İkamesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, 1985.
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, **İhracata Dönük Üretim Stratejisi ve Girdi Tedarik Stratejisi**, Ankara: 2011.
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, **Türkiye Otomotiv Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı**, Ankara: 2011.
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, **Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi, 2011-2014 (AB Üyeliğine doğru)**, Ankara: 2010.
- Saray, O.Mehmet ve Gökdemir Levent, “Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005)”,2006,http://www.joy.yasar.edu.tr/makale/no7_vol2/04_saray_gokdemir.pdf, 15.07.2011.
- Savaş, Vural, **Kalkınma Ekonomisi**, Ar Basım, İstanbul 1982.
- Serin, Necdet, **Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası:1923-1973** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın No:388, Ankara 1975.
- Seyidoğlu, Halil, **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2002.
- Seyidoğlu, Halil, **Türkiye’de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 1982.
- Seyidoğlu, Halil, **Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama**, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul 1999.
- Sezen, Seriyeye, “ Çin Halk Cumhuriyeti’nde Sosyalist Piyasa Ekonomisine Dönüşüm”, 2010, <http://yayin.todaie.gov.tr/goster.php?Dosya=MDQ5MDQ5MDU2MDUx>, 18.05.2012.

- Soyak, Alkan, **İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi**, Der Yayınları, İstanbul 2006.
- Sönmez, Mustafa, **İşte Eseriniz!.. 100 Göstergede Kuruluştan Çöküşe Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Sönmez, Mustafa, **100 Soruda Küresel Kriz ve Türkiye**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Sönmez, Mustafa, “Haybeye Teşvik Politikaları”, 2012, <http://mustafasonmez.net/?p=1679> , 10.07.2012.
- Şahin, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa 2000.
- Şahin, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa 2007.
- Şahinkaya, Serdar, “Sanayileşme Süreçleri ve Kalkınma-Yatırım Bankaları”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi SBE, 1998.
- Şahinkaya, Serdar, “Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2011–2014) Üzerine Gözlemler”, **Memleket Siyaset Yönetim Dergisi**. Sayı:15, 2011, s.5-23.
- Şanlı, Bahar, **Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti**, Nesil Matbaacılık, İstanbul 1997.
- Şenses, Fikret, **1980 Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye’de Sanayileşme**, V Yayınları, Ankara 1989.
- Şenses, Fikret ve Erol Taymaz, “Unutulan Bir toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?” Economic Research Center, Middle East Technical University, 2003, s.1-23.
- Şenses, Fikret, **Neoliberal Küreselleşme Ve Kalkınma Seçme Yazılar**,1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Şimşek, Hayal A., “Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**. Cilt: 44 Sayı:512, 2007, s.52-68.
- Taşkın, M.Murat, “1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Ticaret Politikaları”, **Dış Ticaret Dergisi**. Özel sayı, 2003, s.131-153.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, **Cumhuriyet’in Harcı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.
- TEPAV-DPT, **Türkiye’nin Rekabet Gücü için Sanayi Politikası Çerçevesi / Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, güncelleştirilmiş baskı, Ankara: 2007.

- Tetik, Gürkan, “Türkiye’nin Dışa Açılma Sürecinde Uygulanan Dış Ticaret Politikalarının Sanayileşme Üzerine Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi SBE, 2002.
- Tezel, S.Yahya, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- Thomson, George, **Devrimci Diyalektik Üzerine**, Ankara Şubat Yayınları, Ankara 1994.
- TMMOB, **Ülke Örnekleri ile Kalkınma ve Sanayileşme Modelleri, Oda Raporu**, Ankamat Matbaacılık, Ankara: 2007a.
- TMMOB, **Geçmişten Geleceğe Sanayileşme Planlama ve Kalkınma; Türkiye İçin Model Önerileri**, TMMOB Sanayi Kongresi, Ankara: 2007b.
- Tokgöz, Erdinç, **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1997)**, İmaj Yayınevi, Ankara 1997.
- Tonak, E.Ahmet, **Küreselleşme**, İmge Kitabevi, Ankara 2004.
- Tuna, Yusuf, **Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye**, T.C.D.z.K.K.Deniz Harp Okulu Komutanlığı, İstanbul 1990.
- Tuncer, Baran, “Türkiye’nin Sanayileşmesi ve Sanayi Politikaları’ Türk Ekonomisinin Dışa Açılması Sorunları”, İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti, 1979, s.175-208.
- Türel, Oktar, “Türkiye’de Sanayi Politikalarının Dünü Bugünü”, 2008, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/TurelJan08.pdf, 15.10.2010.
- Türkay, Mehmet, **Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik**, Sav Yayınları, İstanbul 2009.
- TÜSİAD, **Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri, 1987–2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları, Temel Sorunlar ve Potansiyel Büyüme Oranı**, Haz. Şeref Saygılı-Cengiz Cihan, Haziran: 2008.
- TÜSİAD, **1996 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi**, Yayın No. Tüsiad-t/96- 1/191, İstanbul: 1996.
- TÜSİAD, **Hızlı Ekonomik Büyüme Deneyimi: Güney Kore**, Tüsiad –Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu, Mayıs, İstanbul: 2009.

- Ul-Haque, Irfan, “Rethinking Industrial Policy”, UNCTAD Tartışma Yazıları No.183, Nisan 2007.
- UNIDO, **Promotion of Export-Oriented Industries**, New York: United Nations: 1969.
- UNIDO, **Industry 2000: New Perspectives**, New York: United Nations: 1979.
- Uygur, Ercan, “Uluslararası Anlaşmalar Teşvikleri Sınırladı”, 2011, <http://www.milligazete.com.tr/haber/uluslararasi-anlasmalar-tesvikleri-sinirladi-224492.htm>, 10.07.2012.
- Ülke Raporu, “Çin Halk Cumhuriyeti”, 2006, Konjonktür İzleme ve Analiz Dairesi Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/.../cinhalk.doc, 10.04.2011.
- Weiss, Linda, ve M.John Hobson, **Devletler ve Ekonomik Kalkınma**, Dost yayınları, Ankara 1999.
- Yaman, M.Öztürk ve Özgür Öztürk, “Türkiye Sanayi Strateji Belgesi ile Ulusal İstihdam Strateji Belgesi’nde ortaya konulan Vizyon” **Özgürlük Dünyası Dergisi**. sayı: 228, 2012, s.537.
- Yaşa, Memduh, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, Akbank Kültür Yayını, İstanbul 1980.
- Yazar, Mehmet, “Tüccar ve Sanayiciler Adına Açılış Konuşması”, Türkiye İkinci İktisat Kongresi VIII. Açılış Kapanış Oturumları ve Komisyon Raporları, DPT Yay. No:1859, İzmir 1981.
- Yazıcıoğlu, Adil; “Türkiye’de Yabancı Sermaye”, 2004, <http://www.vergidegundem.com/files/makale2Nisan2004.doc>, 15.09.2010.
- Yeldan, Erinç, **Türkiye’nin Ekonomi Politikası**, Orion Kitabevi, Ankara 2008.
- Yeldan, Erinç, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Yeldan, Erinç, **Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara 2011.
- Yeldan, Erinç, “Kapitalizmin 1980 Dönüşümü ve Sonrası”, Görüş Degisi, Tüsiad Yayını, Şubat 2012, s.8-15.
- Yenal, Oktay, **Cumhuriyet’in İktisat Tarihi**, Homer Yayınları, İstanbul 2003.
- Yentürk, Nurhan, **Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

- Yerasimos, Stefanos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye; 1.Dünya Savaşından 1971'e**, Belge Yayınları, İstanbul 2005.
- Yıldırım, Oğuz, “Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları”, **Dış Ticaret Dergisi**. Yıl: 8, Sayı: 27, Ankara, 2003, s.116-144.
- Yılmaz, Demet ve Ferhat Akyüz vd. (Der.), **Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi**, Dipnot Yayınları, Ankara 2006.
- Yiğın, Seçil , “Çin Ekonomisi ve Dış Ticaret İlişkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi SBE, 2009.
- Yiğit, Mehmet, “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Dış Ticaret Politikası”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi SBE, 2006.
- Yükseler, Zafer ve Ercan Türkan, “Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşümler, Küresel Yönelimler ve Yansımalar”, Ekonomik Araştırma Forumu, İstanbul 2008.
- Zeybekoğlu, Zeki, **Az gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme**, Belge Yayınları, Ankara 1947.